

ORIZONT

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

REVISTĂ A UNIunii
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

MARTIE 2019

NR. 3 (1643)

ANUL XXXI

1 LEU

www.revistaorizont.ro

3

De ce îi scria Brumaru lui Raicu

**TIMIȘOARA
CAPITALĂ
EUROPEANĂ
A CULTURII**

I. Grațiela Benga

II. Mandics György

Cornel UNGUREANU

I. Nu știu câte volume importante a publicat Grațiela Benga. Cărțile despre Mircea Eliade sunt cele mai importante? Dar *Cu cărțile la vedere. O privire asupra literaturii marginilor*? Dar *Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000*? Sunt sinteze remarcabile despre „literatura marginilor”, despre „literatura douămiistă”. Dar ediția Victor Vlad Delamarina? *Victor Vlad Delamarina, Scrieri. Poezii. Proză. Corespondență*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției, note, glosar, bibliografie, opinii critice și anexe de

Grațiela Benga-Țuțuianu. Și titlul ediției și numele editoarei anunță un (alt) moment inaugural: începem o nouă istorie a literaturii Banatului, cu o carte care ar vrea să recupereze, din arhivele risipite ale fondului Victor Vlad Delamarina, pagini.

Pagini uitate de alți editori, care au ținut să ne atragă atenția: cu Victor Vlad Delamarina începe o nouă literatură - poezia dialectală a Banatului. În geografia literară a României, ce ținut mai (poate) propune o literatură dialectală? Scriam altădată că ideea de spectacol, de divertisment, de mândrie locală triumfă în poeziile foarte populare în Banatul secolului trecut, semnate de Victor Vlad Delamarina. Maiorescu descoperea în scrisul lui Victor Vlad Delamarina „un element nou în mișcarea noastră literară: *poezia dialectală*” (s.n.).

Poezia dialectală era și o formă de divertisment spectacular, dar și de afirmare a valorilor locale: o formă de a rezista și de a se diferenția de ceilalți. Sunt elemente asupra cărora nu s-a insistat suficient. Chiar dacă nu e un scriitor mare, chiar dacă e departe de autorii însemnați ai momentului (care sunt Coșbuc, Goga, dar și Maria Cunțan, zice Maiorescu), tânărul mort la 26 de ani are o importanță deosebită: exprimă un moment inaugural. Ar putea deschide o cale.

Cartea vieții mele, din care alți editori au publicat fragmente, Grațiela Benga-Țuțuianu demonstrează că trebuie citită în întregime, așa cum trebuie citite în întregime celelalte proze, corespondența. Sunt îndreptări la cele scrise de Titu Maiorescu? Maiorescu insistă întâi asupra traducerilor, a localizărilor (a localizat, scrie marele cărturar, comediiile *Pe la Miezu nopții*, *Lacheul pedagog*, *Gusturile nu se discută*, *Pacienta*, lucruri fără importanță, dar care poartă marca *spiritului lugojean*).

Delamarina și-a descris impresiile de călătorie – ca ofițer de marină a călătorit mult – în foiletonul ziarului *Dreptatea*. Și adaugă Maiorescu: „Dar alături de acestea au rămas de la Victor Vlad câteva poezii, aruncate numai așa, din condei, scrise de el poate mai mult în glumă, dar totuși concepute cu instinctul sigur al omului de talent; ele îi desemnează un loc deosebit în mica noastră literatură. Sunt puținele poezii scrise de el în dialectul lugojean, câteva de oarecare valoare în sine, toate de valoare prin faptul că sunt în adevăr dialectale. Cum cultura artelor nu se pregătește, cum pare la prima vedere, din sus în jos, ci de jos în sus [...], așa arta cea mai dezvoltată își primește suc trăinicie din viața populară în naivitatea ei inconștientă; de aceea și trebuie să fie națională; iar dialectele îndeosebi sunt un izvor de întindere pentru toată ființarea limbii literare [...]. Din acest punct de vedere se cuvine să ne interesăm de primul nostru poet dialectal.”

Maiorescu vrea să sublinieze că poetul lugojean este primul care conectează *altfel* literatura la publicul ei - la adevăratul ei public; primul scriitor care își descoperă rădăcinile în limbajul regional. Coșbuc, Goga, Maria Cunțan implicau satul, universul țărănesc în definirea lumii de peste munți. Sunt autori care s-au întors către lumea satului, dar la o lume pe care abia Victor Vlad Delamarina o identifică și prin limbajul ei – limbajul *dialectal*. Să repetăm numele poezilor pe care Maiorescu mizează la 1898: Coșbuc, Goga, Maria Cunțan, dar și Ioan Popovici-Bănățeanul.

Punct de sprijin pentru noua construcție, care să plece de la „viața populară” ar fi fost Victor Vlad Delamarina, slujit încă de elogiul maiorescian și de sublinierile călinesciene. Poetul dispare prea tânăr, iar Unirea anulează cu totul cultura care s-ar fi împlinit „de jos în sus”.

După Victor Vlad Delamarina a existat o anumită inerție a dezvoltării literaturii dialectale: versurile rămăneau doar suport pentru spectacolul popular. Un spectacol care presupunea carnavalescul, clauneria, întrecerea. *Al măi tare om din lume* a devenit parte a definiției localnicului. Numeroasele antologii ale literaturii dialectale bănățene, cea a lui Gabriel Țepelea, ale lui Aurel Turcuș, ale lui Viorel Boldureanu, beneficiind de anumite priorități, n-au fost suficient convingătoare, într-un timp în care atât invazia kitschului, cât și prestigiul insuficient al Banatului literar nu puteau susține o inițiativă culturală: n-au putut demonstra necesitatea unor literaturi alternative, prima dintre ele fiind cea „dialectală”.

Ediția Victor Vlad Delamarina, alături de monografiile pe care Grațiela Benga-Țuțuianu le consacră lui Victor Vlad Delamarina și lui Virgil Birou, anunță o nouă „istorie a literaturii” pe care admirabila noastră colegă o va scrie..

II.

Absolvent al Facultății de matematică al Universității din Timișoara. Profesor de matematică la Jimbolia. Din 1990, în Ungaria. Volume importante ca *Harmad játék* (*Joc terț*, traducere, comentarii ale poeziei lui Ion Barbu, 1977), *Civilizația și cultura Africii vechi*, 1983, *Omul și universul. Enigma farfuriilor zburătoare în conștiința umană*, 1983, *Bolyai János jegyzetibol* (*Din notițele lui Bolyai János*, poezii, 1980), *Temesvári Golgota*, 1991 (*Golgota timișoreană*, o cronică a revoluției timișorene din decembrie 1989) pot da imaginea preocupărilor lui Mandics.

N-am reușit să afl ecourile pe care le-au stârnit cărțile lui Mandics despre enigmele farfuriilor zburătoare, despre cultura Africii vechi, dar am reușit să-i citesc poeziile din volumul consacrat lui Bolyai János și o parte din *Golgota timișoreană*. Sunt pagini-document despre anul 1989 la Timișoara, așa cum poeziile consacrate lui Bolyai János tot legate de Timișoara sunt.

Întâlnirile mele „timișorene” cu poetul, eseistul, science-ficționistul Mandics încep prin 1960, dar s-au înmulțit după Colocviul de la Lipova, decembrie 1963. Au fost adunate acolo cenaclurile literare din vreo patru regiuni, plus vedete de seamă din conducerea Uniunii scriitorilor. Vorbeau și cei de seamă, dar și cenaclisti juni – clasicii și tinerele speranțe. Vorbea Marin Sorescu, critic literar (încă), vorbeau Eusebiu Camilar și Virgil Birou, Alecu Ivan Ghilia și Lucian Bureriu. Momentul cel mai înalt mi s-a părut cel în care Franyó Zoltán a adus la tribună un tânăr și a exclamat: priviți viitorul! I-a ridicat mâna sus, ca în finalul unui meci de box: iată învingătorul. Era poetul, dar și prietenul marelui Franyó Zoltán.

Scriam că trei lucruri importante trebuie subliniate în cariera lui de scriitor: originea și determinarea timișoreană (topo-grafiile locale vor reveni mereu în scrisul său), facultatea de matematică (matematicienii vor fi eroii săi preferați), întâlnirea (ca profesor la Jimbolia) cu

Marc-Mihail Avramescu. Hermeneutica lui Mandics îi este îndatorată „lecțiilor” lui Avramescu. Și prieteniei cu Franyó.

Dacă, pe de o parte, se pot descoperi în cărțile lui Mandics pasiunile pentru civilizațiile străvechi, pentru cercetarea lumii începuturilor, a „cauzelor prime”, nu-i mai puțin adevărat că poetul este solicitat de miturile moderne, de necunoscutul pe care doar lupta cu limitele îl poate releva. Masiva carte este însă dedicată – așa cum arată Dan Grigorescu în prefața ce însoțește varianta românească – unui univers al sintezelor. Mandics vrea să investigheze *totul*, ca să realizeze o cercetare exhaustivă privitoare la poetul matematician. „Deschiderea Avramescu” nu a rămas fără consecințe.

Poetul și criticul Mandics a stat printre ziare aproape unice, a stăruit între cărțile ezoterice ale Maestrului Avramescu, ca să nu mai vorbim de bibliotecile de carte vechi pe care le-a despuiat. Este, prin formație, matematician. A citit și a recitat, prin prisma profesiei sale, cărțile despre Ion Barbu scrise de Marin Mincu și de Șerban Foarță, ca și, cred, toate studiile, articolele, notele și notițele privitoare la marele poet (dacă e să considerăm 1977 ca an final al travaliului și al curiozității față de opera lui Ion Barbu). Îi citează pe confrați cu un soi de veselă uimire: li se alătură sau se desparte de ei, fără morgă. În familia barbienilor (fiindcă există o asemenea familie), Mandics intră fără complexe.

Dialogurile lui Mandics cu Marc-Mihail Avramescu, dar și cu Șerban Foarță, au prospețime – o prospețime care trădează capacitatea de a rămâne în prezentul culturii. Iubitorul farfuriilor zburătoare, aprigul africanist, pasionatul disciplinelor ezoterice nu privește cu ochi mohorât obiectul cercetării sale. Un aer sărbătoresc plutește peste documentele de arhivă (evident, timișoreană; Bolyai trecuse și pe aici, e firesc să se mărturisească urmaș al lui), peste tabelele sinoptice și chiar peste concluziile pe care ni le prezintă. Ca și Maestrul său Marc-Mihail Avramescu, ca și Marcel Tolcea, Mandics György e un cărturar fericit, împotriva evidențelor care ne arată că istoria e coborătoare: ne aflăm, crede el, în Kali yuga.

Fixat la Budapesta, unde conduce un canal de televiziune, de unde anunță cărți (în română) pe care le va lansa la Timișoara, Mandics György rămâne un eminent timișorean. Ilustrează, cum puțini, o capitală a culturii.

Karaoke

Adrian BODNARU

Draga mea,

Ce dacă ne interesează probabil vremea de mâine —

Important e să nu uităm cum se sinucid panselele din dragoste pentru membrii drepți ai unor ecuații din fier forjat:

își bagă nasuri de statui în buzunarele rădăcinilor și se aruncă printre turiști în pământul din centru.

* Împreună am fost o singură ființă de noapte — una care-și trăia viața de la celălalt capăt înapoi:

venea pe lume bătrână și pentru că avea

o sănătate perfectă murea la naștere.

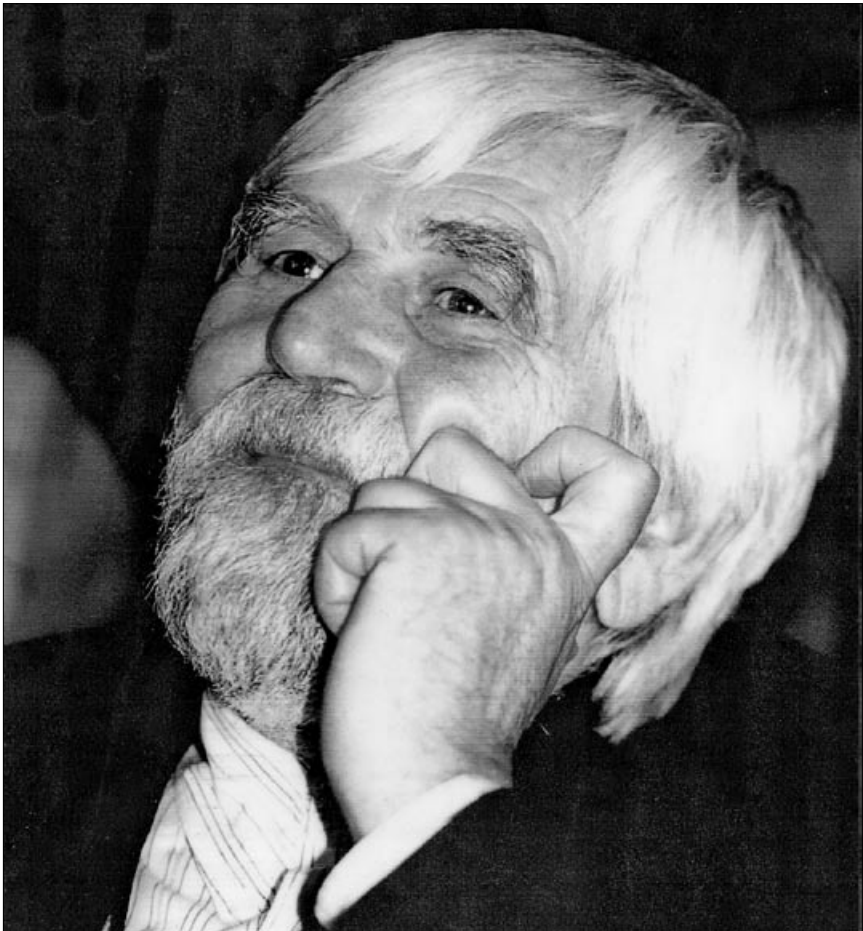
* Învăț moartea pe cel mai bun prieten, așa cum tu m-ai rugat.

Azi i-am făcut mustăți, cu pixul, președintelui de pe prima pagină și cam atât.

* Am trecut cu bine incorporarea și nu-mi rămâne decât să aștept înalta trădare a tinereții.

Să-ți mai spun că toată lumea mă admiră de când port batistă la costum și particip la vânători?

De fapt, încerc să rămân în pluton.

10 ani de la plecarea în Poezie a lui Petre Stoica

Marcel TOLCEA

În dreptul numelui Petre Stoica, banalitatea unei fișe de dicționar literar probabil că nu ar trece dincolo de enumerarea unor asumări culturale: poet (peste 40 de volume!), traducător, publicist, colecționar de presă, bibliofil, creator de instituții. Și ar mai oferi un amănunt la fel de important mai ales pentru amatorii insatiable de recorduri mai mult sau mai puțin memorabile: Petre Stoica (n. 15 februarie 1931, Peciu Nou, județul Timiș - d. 21 martie 2009, Jimbolia, județul Timiș) este considerat scriitorul cu cea mai mare longevitate literară. Sigur, asta se poate deduce și în clipa în care aflăm că a fost unul dintre întemeietorii „generației 60” alături de Nichita Stănescu, Matei Călinescu, Mircea Ivănescu, Cezar Baltag, nume care, cu excepția lui Nichita, aproape că nu mai spun nimic publicului iubitor de literatură.

În opinia mea, însă, Petre Stoica a fost mai mult decât un strălucit poet al generației sale și un dăruit traducător: anii de după Revoluție l-au impus în peisajul mediatic românesc și ca o conștiință civică în publicațiile bucureștene „Fapta” și „Dreptatea literară”. Iar între anii 1994-1996, după ce s-a stabilit la Jimbolia, în paginile „Observatorului de Jimbolia”.

Dacă ați citit cu nițică atenție reperele cronologice ale poetului, ați înțeles că în 21 martie cultura română ar trebui să comemoreze 10 ani de la plecarea lui la cer. Coincidență sau nu – credeți ce doriți – exact de Ziua Internațională a Poeziei.

Sigur, televiziunea publică nu va spune nimic, iar de la cele comerciale nu mai așteaptă nimeni vreun semn de prețuire față de marile valori ale culturii române. Există însă și excepții ale acestei indiferențe, evident nu din sfera jurnalismului. Una dintre ele este recenta apariție editorială a unei duble reeditări Petre Stoica, așezate între aceleași coperți: *Amintirile unui fost corector* și *Însemnările cultivatorului de mărar*, jurnale îngrijite de scriitorul Marius Chivu. Care, de altfel, e și autorul unei minunate antologii Petre Stoica, apărute anul trecut.

Deci, după ce a cunoscut gloria literară, alături de Nichita Stănescu și colegii de generație, în anul 1994, Petre Stoica a părăsit Bucureștiul pentru a se stabili la Jimbolia. Aici, acolo, a așezat bazele unei fundații româno-germane și a înființat un muzeu unic în România — Muzeul Presei „Sever Bocu”, inaugurat în 2007. Ajutat de primarul de atunci al orașului, Kaba Gábor. Cu puțin înainte, a aflat că era măcinat de o boală fără milă și că, în conformitate cu pesimismul medical, ar mai fi trăit câteva luni. Nu se făcea însă așa ceva. Trebuia să vadă gata muzeul. Drept pentru care așa s-a și întâmplat.

Apoi, la doi ani după plecarea sa, Fundația Pax 21 în colaborare cu Uniunea Scriitorilor din România, Filiala Timișoara, a început să acorde un premiu cu numele său. Juriul, prezidat de criticul Cornel Ungureanu a atribuit acest premiu unor mari nume ale culturii române, nu numai scriitori: Șerban Foarță, Dorin Tudoran, Ileana Mălăncioiu, Nicolae Preliceanu, Ion Pop, Ion Barbu, Nora Iuga.

Laureatul anului trecut a fost minunatul poet și tălmăci al literaturii române în limba sârbă, Adam Puslojić, prezent, în sâmbăta care a trecut, la omagierea poetului de către Primăria orașului Jimbolia. Când a vorbit nu doar despre legendara prietenie cu Petre Stoica, Nichita Stănescu, Marin Sorescu și Anghel Dumbrăveanu, ci, mai ales, despre Poezia Română al cărei slujitor devotat continuă să fie Petre Stoica și acum, la 10 ani după.

Literatura română, formă fără fonduri

Călin-Andrei MIHĂILESCU

Nu mai mergea așa. Să spun că Asociația era în pană de fonduri ar fi un eufemism, și la asta toți sîntem buni, doar asta ne e meseria. De fapt, nu mai aveam nici o lețcaie. Ce texte publicam, erau pe daiboj, cotizațiile ajungeau cît ca să le dăm de mîncare, și aia doar pe-o măsă, celor mai prăpădiți dintre noi, primăria ne tăiase ajutoarele, guvernul nu ne mai dădea nici un sfanț de cînd trecuse la engleză, iar Europa ne rîse în nas de atîtea ori că am renunțat să mai facem cereri.

De o vreme, scriitorii noștri n-aveau bani nici să-și cumpere pixuri, necum un laptop, iar coada la cel vechi de la Asociație se întindea pînă în curte. Înainte nu-l folosea mai nimeni. Acum fiecare membru are doar un sfert de oră să-și scrie repede textul, să-l trimită la publicat și să-i facă loc următorului. Mai sînt și încăierări, dar mici, că doar poeți și aforiști se duc pe-acolo. Nuvelistii sînt mai realiști, le-ar lua mult să-și bată la computer o proză. Doar cîțiva, care n-au familie ori alte joburi sau obligații, se încumetă să stea la coadă în neștire, că le vine iar rîndul o dată cam la două zile. Romancierii stau acasă și scriu de mîină; mai ales cu creionul, deși asta prezintă dezavantaje. Situația se agravează pe zi ce trece. Uite, alaltăieri l-am văzut pe Neagu fugind după o gîscă, ca să-i smulgă pene pentru scris, se vede treaba. Alții nu-s așa de în formă ca el, și cum să-ți vină să crezi că situația se va îmbunătăți?

Și ideile—cum să facem rost de bani, adică—ne părăsiseră, exact așa cum nevasta lui Marin pe Marin. Dar noi nici n-avuseserăm idei, nici n-aveam de gînd să ne punem capăt zilelor. Dimpotrivă, de cîteva săptămîni ne tot strîngeam la ședințe peste ședințe, care nu țineau prea mult, că n-aveam bani de bere, după care ne duceam și mai nedumeriți să ne culcăm.

Asta pînă aseară, cînd ne-a aterizat pe masă o ladă de șampanie, șampanie adevărată și, slavă domnului, rece ca gheața! Cine-o fi adus-o? Ne-am uitat unii la alții, nimeni n-a dat semn că el ar fi făcut-o, așa că, din respect pentru anonimitatea generosului, n-am mai întrebat a doua oară, ci am purces la a-nchina pahare cu colegii mei, cu prietenii mei adevărați. Cam la a patra sticlă, că număram pocniturile dopurilor, îmi aruncă Stanciu peste masă:

—Băi Edgariciule, parcă tu te dădeai în bărci cu protocronismul pe vremea răposatului. Ia zi-ne tu cum facem rost de bani pe chestia aia!

—Ce vrei, mă? i-am zis dulce.
—Tot scriai cum ni l-au furat franțujii pe Camil Petrescu... cum s-a luat Europa după limba noastră, aia din care a izvorît latina! Păi, dacă ne-au furat, să ne plătească acum.
—Păcatele tinereților! Cine n-are...?

—Las-o pe asta! Zi-ne cum îi facem să ne plătească, că sîntem aici de cînd tracii și-am rămas cu dracii!

—Domnilor, doar nu o să ne certăm pe așa ceva, făcu Președintele.

—Ia stați puțin. Văd aici o posibilă soluție, spune Natalia.

—Și ce limbaj nimerit utilizați, doamnă, i-o-ntoarce Patrupete.

—Mă rog, am făcut o școală de marketing, am lucrat la multinaționale. În direcția asta....

—Ni se potrivește marketingul mînușă, acum că nu ne mai citește mai nimeni. Care market, doamnă?

—Corporat, domnilor. Facem ca-n reclame: punem împreună mere și portocale și iese banu’.

—Daa?, hîciie Patrupete deschizînd încă o șampanie cu un buum de bun augur. Mie-mi plac mai mult potrocalele.

—Am fost acum cîțiva ani în Dubai. Au ăia un băneet!

—Și ce?

—Păi, zicem că pe nemuritorul autor al Țiganiadei îl chema, de fapt, Ion Dubai Deleanu.

—Tiii, ce idee!, zic eu ușurat deodată. Ești formidabilă, Natalia!

—Da, da! sare și Mimilescu. Îl facem autor mitic al Dubaiului, că, orișicît, n-a prea

stat pe la noi. Simioane, mai aduci tu din condei istoria aia literară la care tot pritocești, îl punem pe Gîndacu s-o traducă în arabă...

—Da, și o trimitem pe Natalia să negocieze cu dubaiașii.

—Trebuie să mă duc și eu, face Gîndacu. Îmi plac călătoriile. Poate să traduc Țiganiada în arabă. O mai adaptez, nu? Și nu pe gratis, ca la noi.

—Atunci eu mă duc în America să vorbesc cu ăia de la R.J. Reynolds, sare Lapidus.

—Că la ce?

—Păi să le zic de Camel Petrescu. I-au pus numele pe țigări? Trebuie să plătească drepturi. Cu dobînzii pe o sută de ani.

—Poate merge și asta, spune Președintele. Ar trebui să vin și eu în State. Altfel ascultă americanii de un președinte...

—Dacă mergem în America, ne ducem și la Harper Lee, că l-a băgat pe Costin Tuchilă în titlul ăla cu care a făcut milioane.

—Să ucizi o pasăre cîntătoare?

—Ăla, că în engleză e To Kill a Mockingbird.

—Să nu-ntidem coarda prea tare!, zîmbește Aneta. Mai cu modestia!

—Dacă tot aruncați idei d-astea, zice Dorin V. — și iar pooc!, o șampanie — hai la ăia care fac păpuși! Le zicem că-l chema Barbie Ștefănescu Delavrancea și că, dacă nu ne dau tantieme, le apune soarele.

—Hă hă! Asta-i tare, mormăi unui de la colțul mesei.

—Și la Redmont, să mergem. La Bill Gates. Cerem depturi pentru M.S. Dosoftei.

—Da’ de unde S-ul ăla?

—Era Mitropolit și-l facem repejor și sfînt. Îl știu pe unul de la Patriarhie.

—Bine, bine, face Președintele, dar să nu exagerăm.

—E brainstorming, șefule. E la liber, face Patrupete.

—Încercăm și cu Papacostea la Vatican?

—N-o să meargă. La sigur că nu-i păcălim.

—Atunci la partidul democrat, la centru, la Washington, încercă Milu.

—Ălora ce le vindem?

—Păi, le zicem că toată cultura asta a victimizării le vine de la noi, de la Ienăchiță Văicărescu și ai lui.

—Și te duci în Israel să le zici de Costandin Sion?

—La o adică!

—Eu mă duc la regele Spaniei și-i zic, „Maiestate, Calderón de la Bărca e-al nostru. Erau vremuri grele, așa că l-am poreclit Adrian Păunescu”.

—Stai, mă, Catrafus! Calderón era cu vreo trei sute de ani mai mare decît Păunescu.

—Ce știu regii?...

—Hai că nici generalii n-au conștiință istorică. Li-l vindem americanilor pe Submarin Preda.

—Asta-i adîncă! și iarăși un poc! de dop de șampanie, doar că acum se auzea în surdina, cum ne încinsesem la idei pure.

—Le zicem și că pe A.C. Scuza îl chema așa că-i părea rău de toată paranghelia cu Garda de Fiere.

—Ă? Cui să-i zicem asta?

—La toți. Să se știe că nu noi sîntem de vină.

—Și Kant vine de la Cantemir, da’ fără noblețe d’Orient.

—Ași! Tot cu americanii o să avem noroc. Band-ul ăla, Blondie, vine de la Blondieana.

—Și toți bloggerii să ne deie pentru Lucian Bloga.

—Domnilor, domnilor, opriți-vă! strigă tare Natalia.

Și ne-am oprit ca niște otrepe prinse de polițai.

—Am o idee care poate să prindă și mai bine. Găsim o companie mare, GE, sau niște chinezi și-i învățăm să facă closete cu două uși.

—De unde și pînă unde, Nataliașo?

—De la VC TwoDoor.

—Și pînă unde ține...

—Viitor luminos, tehnologie!

Cum șampania era pe terminate, n-am mai prins și restul.

Patrioții iubesc cu adevărat cultura română?

Mircea VASILESCU

– **Cristian Pătrășconiu: Patrioții iubesc cu adevărat cultura română?**

– **Mircea Vasilescu:** Ar trebui întrebați ei, nu? Dar mă tem că ar fi complicat: cine sunt, de câte feluri, ce se (mai) înțelege prin „patriot” și „patriotism”? În ultima vreme, de pildă, observ la mulți politicieni români cum își umflă piepturile și vorbesc despre națiune, patrie, interesul național, despre bogăția resurselor noastre, cam în aceiași termeni în care se vorbea pe aceste teme în plină epocă național-comunistă, în anii 1980. Cu diferența că acum suntem în Uniunea Europeană și trăim într-o lume deschisă și globalizată, dar liderii noștri politici găsesc de cuviință să-și îndrepte gloanțele patriotice *tocmai* spre Uniunea Europeană (care „se amestecă în treburile noastre interne”), spre *multinațională* (de care *noi* ne-am rugat, după căderea comunismului, să investească în România) ș.a.m.d. Or, mi se pare că asta e un patriotism de paradă, vâr

frumoase și de emoții despre „adevăratele valori” ale noastre (care sunt, desigur, scriitorii, artiștii, savanții etc.); am bănuiala (am scris și în carte) că, dacă s-ar face un sondaj cu întrebarea „iubiți cultura română?”, ar ieși sută la sută „da”. Și-atunci, dacă o iubim atât, ce facem pentru ea?

– **În ce forme patriotismul poate să dăuneze unei culturii, culturii române în mod particular?**

– În forma demagogiei și a vorbelor goale, a limbușiei sentimentaloidice care-i apucă pe politicieni, primari sau simpli cetățeni la ocazii: apar lacrimi în colțul ochiului, exclamații meditative („băi, ce genial a fost Eminescu!” sau „marele nostru Brâncuși, plecat desculț dintr-un sat să cucerească lumea cu arta sa!” etc.), dar, între timp, patrimoniul cultural se degradează, faptele și măsurile concrete lipsesc. Totul rămâne la nivel de discurs. Ăsta nu e patriotism, e simplă vorbărie. Mi se pare, din nefericire, că vorbăria predomină în societatea noastră.

– **În raport cu cultura română există, crezi, un verb mai adecvat decât “a iubi”?**

primar cu naționalismul ignorant. Mi se pare că despre patriotism nu prea s-a discutat serios în ultima vreme: compromis în vremea comunismului („Ceașescu își iubea țara și poporul”: auzim încă destul de des, dar cine rostește asta uită că a făcut țara praf și a obligat poporul să îndure cele mai crunte lipsuri, scoțându-l în afara civilizației), termenul „patriotism” e mai degrabă evitat, „uitat”, neglijat etc.

Sau supraviețuiește în discursul public prin clișee și stereotipii din gama Festivalului Național „Cântarea României”. Care se abat, desigur, și asupra culturii. Dar n-aș vrea să spun mai mult despre asta (căci ar fi o discuție lungă și complicată). Cred că întrebarea ta pornea de la titlul cărții mele, *Cultura română pe înțelesul patrioților*. Îmi recunosc, în alegerea titlului, un mic puseu de provocare și de marketing: am vrut să „atrag atenția”. Recunosc și influența unui titlu al lui Roger Scruton, *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți* (de fapt, de-aici mi-a venit ideea, am „copiat” structura titlului). Dar, dincolo de asemenea mărturisiri, am vrut să sintetizez în titlu întrebarea de bază de la care a pornit scrierea acestei cărți: multă lume vorbește despre cultură cu mândrie, festiv, curg râuri de vorbe

– Cu siguranță, există multe verbe și n-aș vrea (nici putea) să le „arbitrez” și să dau verdicte privind adecvarea. În cartea mea am încercat să atrag atenția asupra verbului „a face”. Bine, iubim cu toții cultura română, ceea ce e foarte frumos din partea noastră. Dar *ce facem* pentru ea? Societățile liberale și democratice moderne (care, din secolul al XIX-lea încoace, ne-au fost modele) au arătat clar ce trebuie făcut: instituții solide și reguli clare pentru a sprijini cultura.

– **De ce cuvântul “cultură”, des pronunțat, e înțeles atât de diferit? De ce, vorba lui Ion Iliescu, nu avem “o atitudine consensuală” cu privire la acest cuvânt?**

– Doamne ferește de „atitudine consensuală” cu privire la semnificațiile termenului „cultură”! Dacă *toți* am înțelege același lucru prin „cultură” sau „artă” sau „literatură”, n-am face decât să semnăm certificatul de deces al acestor domenii care, de câteva milenii încoace, înfrumusețează și îmbogățesc destinul speciei umane. În ultimul capitol al cărții, am încercat să schițez, rapid și fără pretenții docte, accepțiile termenului „cultură”. Într-un studiu mai vechi, cineva a inventariat 185 de definiții ale terme-

nului „cultură” (iar între timp au apărut și altele). Desigur, orice om de bun simț ar pune întrebarea: și-atunci *noi* ce să mai înțelegem, ce e, de fapt, cultura? Bună întrebare, greu (spre imposibil) de dat un răspuns simplu.

Așa că i-aș spune omului de bun simț următoarele: în zilele noastre (altădată era altfel, în viitor va fi altfel), pentru unii, sub umbrela numită „cultură” pot intra doar Homer, Dante, Bach, Shakespeare, Van Gogh, Eminescu și alții, de același calibru. Pentru alții, cultura e „peste tot”: în gastronomie, în felul de a ne îmbrăca, în atitudinile și comportamentele noastre. Pentru unii, cultura e o listă a marilor creații ale spiritului uman, validate în timp; pentru alții, cultura e tot ceea ce „creează sens” în viața speciei umane. Așadar, să ne bucurăm că prin „cultură” putem înțelege atât de multe, să nu ne propunem niciodată să ajungem la o *singulară* definiție, simplă și clară, ci să încercăm să înțelegem tocmai diversitatea, disputa de idei, mersul în echilibru printre atâtea sensuri, opere, creații, culori, forme, idei. Să le lăsăm cercetătorilor și „academicilor” plăcerea (și datoria) de a dezghioa și lămurii conceptele și definițiile, iar noi să ne bucurăm de toate formele de exprimare ale culturii, ferindu-ne cât putem de „consens”.

– **Și mai mult: de ce sunt așa de complicate lucrurile în cultura română?**

– Am scris *Cultura română pe înțelesul patrioților* pornind de la o enervare (cum ziceam: „dacă o iubim atâta, ce facem pentru ea?”), pe care mi-am domolit-o cu oarecare umor și seninătate. Și, avansând, mi-am amintit de o replică celebră (sunt ploieștean, deci caragialian, Bibicul!): „e vițăvercea”. Îmi vine să spun, așadar, că lucrurile nu sunt complicate, sunt de o tristă simplitate: cultura noastră e slab finanțată, politici culturale pe termen mediu și lung nu avem, așa încât „scapă cine poate”, țința pentru multe instituții culturale e supraviețuirea. Pe de altă parte, „complicațiile” ne omoară viața de zi cu zi pentru că, în treizeci de ani, n-am reușit să înțelegem și să aplicăm niște lucruri simple, deja existente și funcționale în alte țări/culturi din care ne tot inspirăm de un secol și mai bine, dar niciodată până la capăt: vrem să fim acceptați în ansamblul culturilor europene? Suntem în stare să construim instituții moderne și politici publice în domeniul culturii?

De-aia zic: în cultura română, lucrurile par complicate pentru că ne pierdem vremea, de decenii, cu „daraveri de clopotniță”, cum zice Caragiale: de exemplu, ne lamentăm că „nu se mai citește”, dar nu facem mai nimic pentru a-i determina pe tineri să citească. S-au tot anunțat, peremptoriu, „moartea culturii” și „manelizarea țării”, dar între timp s-au dezvoltat o mulțime de proiecte culturale făcute de ONG-uri (de pildă, fenomenul foarte interesant al teatrului independent ori diverse proiecte de protejare/restaurare a clădirilor de patrimoniu ori mulțimea de festivaluri de tot felul și altele), adesea cu bani puțini și entuziasm mult, care arată că lucrurile pot fi, de fapt, simple și clare. Le complică, paradoxal, Statul: pentru că n-a elaborat politici culturale, pentru că legislația e greoaie (faceți un de-

cont la Ministerul Culturii pentru vreun proiect cultural și-o să vă vină brusc gândul să vă apucați de altceva), pentru că repetă de decenii refrenul „țara e săracă, nu putem da mai mulți bani pentru cultură”, dar n-a găsit cu cale să stimuleze (tocmai pentru a scăpa de povară) sponsorizarea, mecenatul și donațiile de la cetățeni.

– **Ce este “marea dezordine culturală”?**

– E formula pe care am găsit-o pentru a exprima peisajul cultural românesc actual: libertatea de exprimare câștigată după căderea comunismului a avut drept consecință o producție culturală interesantă și diversă; presa culturală (tipărită) n-o duce prea bine, dar în mediul online s-au dezvoltat destule site-uri și bloguri pe teme culturale. Pe de altă parte, dezbaterele pe teme culturale duc, adesea, doar la reacții emoționale și afișări de orgolii rănite, disputele de idei și argumente sunt tot mai puține. „Ceva nu se leagă”. Aș adăuga faptul că *accesul* la bunuri culturale este complicat pentru vreo jumătate de țară: nu există, bunăoară, librării decât în marile orașe, iar două treimi din cifra de afaceri a comerțului cu carte provine din București; în comune și orașe mici nu mai există nici măcar chioșcuri de ziare.

În schimb, „discursul iubitor de cultură” proliferază, ca și lamentările pe tema „nu se mai citește”. De acord, dar cum ar putea citi niște oameni care nu au acces la cărți? „Tinerii stau pe net în loc să citească”, se aude câte-un glas acuzator. Și nu-i normal? Accesul la internet e mai bun decât accesul la carte: internetul a ajuns în casele oamenilor și sub nasul copiilor, pe smartphone, chiar și în comunele mai depărtate. În schimb, ca să-și cumpere o carte, un tânăr de la țară trebuie să facă un drum „la oraș”. Și nici bibliotecă nu mai are: nici în comună, nici la școală. Între timp, elitele intelectuale (și au și ele dreptatea și misiunea lor) deplîng starea culturală a nației și dau vina (fără ecou) pe stat, pe minister, pe politicieni. „Marea dezordine culturală” e, așadar, amestecul acesta între emoții abundente și eșecuri practice, din care un simplu cetățean iubitor de cultură nu pricepe mare lucru.

– **Cum e cultura română, cantitativ, în marile sale date & statistici?**

– Din 2005 încoace, în fiecare an apare un *Barometru cultural*, realizat de Institutul Național de Cercetare și Formare Culturală. Sunt multe date în el și pot fi urmărite în succesiunea ultimilor ani, aducându-ne cu picioarele pe pământ. Nu stăm catastrofal, nu suntem „ultimii din Europa”, cum se tot spune, dar nici nu reușim să facem marele pas către o cultură modernă, către un sistem funcțional care să ajute cultura să se dezvolte (nu doar să supraviețuiască) și să-i convingă în timp, pe oameni, că prin cultură crește calitatea vieții și sporește coeziunea socială. Cu infrastructura culturală, de exemplu, nu stăm atât de rău în orașe, dar stăm foarte prost în orașele mici și la țară. Dau un singur exemplu (a propoz de preocuparea pentru lectură și de tristețea noastră că „nu se mai citește”), pe care îl extrag din carte (cu scuzele de rigoare că mă autocitez):

„Conform bazei de date TEMPO a Institutului Național de Statistică, în 2016 existau în România, în total, 9832 de biblioteci (față de 16 665 în 1990), dintre care 2304 erau biblioteci publice (față de 4458 în 1990). În 2016, erau 3 432 770 de cititori activi ai bibliotecilor (față de 4 261 725 în 2011 – nu există date mai vechi în TEMPO)”. Așadar,

numărul bibliotecilor s-a înjumătățit. Iar cele care încă există nu prea au bani pentru achiziții de cărți sau pentru alte activități (căci, în diverse țări europene, bibliotecile publice sunt mici centre culturale, mai ales în localitățile mici, care organizează lecturi, conferințe, expoziții și altele). Statul român n-a avut nici un mare proiect de modernizare a bibliotecilor (a existat, în schimb, proiectul „Biblionet” finanțat de Fundația „Bill & Melinda Gates”). Așa că îmi vine să spun și eu, emoțional: uite că avem niște date și statistici. Și la ce ne ajută, dacă nu facem nimic? Dar problema mea e alta: *ne lipsesc* multe date și statistici. Am un mic capitol în carte care se intitulează „Cât costă cultura română?” și care începe așa: „Nu știm”.

N-am găsit date, oricât m-am străduit. (Iar dacă aceste date există și nu le știu eu, îmi fac cu plăcere *mea culpa*). Nu de alta, dar cultura nu e o „cheltuială”, așa cum se crede îndeobște pe la noi, ci o investiție pe termen lung, care aduce prosperitate și construiește comunități umane viabile. E plină Europa de exemple ale unor orașe sau regiuni care s-au dezvoltat prin cultură și datorită culturii. Există și o disciplină academică numită „economia culturii”, care la noi, din câte știu, nu se predă în nici o universitate. Dar, ca să revin la întrebare: nu stăm atât de rău cantitativ, dar ne lipsesc unele date și statistici. Și, mai ales, ne lipsește (la nivelul demnitarilor Statului, dar și la nivelul opiniei publice) atitudinea normală față de date: statisticile sunt bune nu pentru a scrie editoriale pe tema „vaaai, stăm prost, suntem ultimii din Europa”, ci pentru a oferi o bază pentru *politici publice*. Datele și statisticile ne arată problema, noi trebuie să găsim soluția. Iar dacă m-ai întrebat de date și cifre, nu mă pot abține să nu ofer și asta: în 30 de ani, am avut 27 de miniștri ai Culturii. Curat stabilitate și iubire de cultură, coane Fănică!

– Cum valorizezi, cât contează – în bine? mai degrabă în rău, nu? – „greaua moștenire”?

– Mi se pare că predomină încă, în spiritul public, ideea că „Statul trebuie să se ocupe de cultură”. *Asta* e, după părerea mea, principala ghiulea pe care ne-o ține încă agățată de picior „greaua moștenire”. E adevărat, în Europa continentală (spre deosebire de Marea Britanie), cultura e finanțată și sprijinită în primul rând și în cea mai mare parte de autoritățile statului. Dar acest model nu prea mai funcționează, e nevoie tot mai mult de implicarea cetățenilor, pentru că artele și cultura nu sunt „ale statului” sau „ale țării”, ci ale lor, ale cetățenilor. Dacă, de pildă, cetățenii dintr-un oraș vor să aibă un teatru sau o filarmonică, e în primul rând datoria lor să facă tot ce pot pentru a ține în viață astfel de instituții culturale. (Nu-mi spuneți că sunt „idealist”, vă rog, că am nenumărate exemple). Nu trebuie să aștepte ca Statul să le facă teatru în oraș. Or, asta mi se pare cea mai grea consecință a grelei moșteniri: gândirea de tip Conu Leonida – „treaba statului, domnule, pe el de ce-l avem?”

– **Democrația a fost un accelerator de probleme în spațiul cultural sau a acționat mai degrabă în sensul unei frâne?**

– Văd că ții neapărat să mă „blochezi la mantinelă” cu întrebări conceptuale și pline de dileme. Așa că mă eschivez și zic, pe scurt, așa: democrația a eliberat energii și libertăți, ceea ce pentru creatorii de cultură (dar și pentru publicul iubitor de cultură) e esențial. Hai să ne bucurăm un pic, ba chiar să ne entuziasmăm: s-au tradus în românește tone de cărți excepționale (iar editurile noastre au făcut, în anii 1990, un amplu gest recuperator, traducând o mulțime de autori excepționali interziși

de cenzura comunistă). Teatrele noastre, muzicienii noștri, artiștii noștri au putut și pot, datorită democrației și libertății de exprimare și libertății de circulație de care beneficiem de când suntem în UE, să intre în contact cu artiști din toată lumea, să gândească și să creeze liber, să-și facă proiectele, să se deschidă către lume. E o mare bucurie.

După părerea mea, frâna o constituie tocmai autoritățile statului (cu legislație, reguli fiscale și administrative și instituții precare cu tot), care n-au reușit să găsească și să aplice acele măsuri care să *stimuleze* spațiul cultural. Și să stimuleze – știu, pentru unii sună prost, dar asta e formula consacrată – *consumul cultural* al cetățenilor. N-avem încă, după părerea mea, un Stat (adică niște politicieni responsabili, decenți și deschiși la minte) care să ne transmită un mesaj de genul: „cetățeni, bucurați-vă de cultură, oricare ar fi forma ei de exprimare”. Și – de ce n-am recunoaște-o? – nici cetățenii nu s-au obișnuit prea ușor cu democrația; care se învață, nu e „un dat”. Se învață și reînvață tot timpul. Dacă nu, se pierde.

– **Ce e excesiv și ce e deficitar în cultura din România? Nu numai în ceea ce este ea în sine, ci în cum este etalată?**

– Mi se pare excesiv „excepționalismul” românesc. E excesivă, într-o bună parte a opiniei publice (dar și printre mulți intelectuali, academicieni etc.), persistența sentimentului că „lumea nu ne înțelege”, deși, între timp, s-au acumulat destule dovezi că, dacă știm să ne exprimăm, „lumea” ne înțelege, ba chiar ne vrea și ne iubește. Și n-am spațiu aici să dau câte exemple aș vrea și aș putea, așa că dau doar unul, dat și în carte: Mircea Cărtărescu. Are peste o sută de volume traduse în străinătate, a luat premii importante, e considerat, în presa „mare” a lumii care contează, un mare scriitor, e tratat normal – și global – drept un reprezentant strălucit al unei culturi despre care, în multe țări, de către mulți oameni, nu se știa mare lucru. E pentru prima dată în istoria culturii române când unul „de-al nostru” a intrat în elita literaturii mondiale.

Cultura română e „etalată”, cum zici, datorită lui Cărtărescu și datorită altora, pictori, actori, regizori, muzicieni, nu-i pot înșirui aici. Deci, ce e deficitar? Același lucru, dar „pe invers”: sentimentul excepționalismului românesc, care ne împiedică uneori să ne deschidem spre lume. Întorși spre noi înșine și cufundați într-o criză identitară perpetuă, nu reușim să observăm că, între timp, lumea „ne-a băgat în seamă”, ba chiar ne-a validat. Unii se tem de „globalismul nivelator” care, vezi Doamne, o să ne rupă în bucăți identitatea națională. Nici vorbă, după umila mea părere. Globalizarea are avantaje și dezavantaje, ca orice proces istoric de proporții, dar un lucru mi-e limpede, din câte am citit, dacă am citit bine: globalizarea oferă șansa afirmării internaționale unor culturi mai puțin cunoscute, cum e și a noastră.

– **Ce e ”kitul de supraviețuire” pentru o cultură?**

– Legislație adecvată, măsuri clare și proactive pentru a stimula participarea cetățenilor și a companiilor la viața culturii, reglementări orientate spre viitor.

– **Occidentalism sau Orientalism: ce apreciezi că este mai pregnant în raport cu cultura română?**

– E o temă lungă și grea și, după umila mea părere, falsă. Pentru că introduce în discuție ceva total antipatic pentru mine, și nu numai: maniheismul. E în logica „ori-ori”, iar eu mă străduiesc de o viață să deprind logica „și-și”. Deocamdată, România e în paradigma occidentală, așa cum și-au dorit, de vreo sută și ceva de ani încoace, spiritele noastre cele mai luminate. România e în UE și în NATO, adică în cea mai favorabilă situație din istoria ei. Totuși: cultural vorbind, între „Occident” și „Orient”, România are ceva original de spus. Iar mie mi se pare că tocmai asta are de spus, interesant și nou, Europei (iar Europa înțelege, așa

cred): avem și comunități turco-tătare în Dobrogea, și vigoare central-europeană în Banat. Nu-i un noroc istoric? „Pregnant”, în cultura română, este nu să ne înscriem totalmente de o parte sau de alta („occidentalism sau orientalism”), ci să ne bucurăm că putem înțelege „și-și”.

– **Cum se pune, just, onest, pe hartă o cultură? Care sunt, în această privință, cele mai semnificative exemple de “bune practici”?**

– E o întrebare la care am un răspuns simplu la îndemână: așa cum s-a pus pe hartă cultura română de către ICR între 2005-2012. Și așa cum s-au pus pe hartă cultura poloneză (vezi www.culture.pl) și alte culturi „marginale”. Atât cât am putut eu înțelege, e așa: ICR din vremea lui Patapievici a impus bune practici pentru EUNIC, o organizație a institutelor culturale europene, pe care președinția română, asigurată de dl Patapievici, a făcut-o să treacă de la un stadiu informal și ezitant la stadiul de partener al Comisiei Europene, cu buget, proceduri și reguli. Bunele practici, după părerea mea, sunt cele care asigură rezultate. Noi am dovedit, prin ICR, între 2005-2012, că putem face asta. N-a fost ușor, au existat destule contestări din partea celor care cred că „în afară” trebuie să trimitem doar ceea ce „ne reprezintă” ca națiune. Vă amintiți, desigur, de „poneiul roz”, care a declanșat un uriaș scandal. L-am povestit în carte ca pe un exemplu tipic de neînțelegere a

„bunelor practici”.

– **Sunt bani în/ pentru cultura română? Sunt bani suficienți?**

– Pentru cultură, aparent, nu sunt niciodată destui bani. Nici în țări mai răsărite ca a noastră. Dar țările mai răsărite își fac calcule și acceptă realitatea: „putem atât, statul își permite atât, restul depinde de cetățeni”. Cred că ar fi nevoie de reglementări mai bune care să stimuleze donațiile și sponsorizarea.

– **Ca dilematic de cursă lungă, care crezi că sunt cele mai importante (7? 10?) întrebări despre cultura română la care nu trebuie să răspundem în regim de urgență, dar pe care este vital să le avem în fața ochilor?**

– Cred că există o întrebare esențială din care decurg multe altele: în ce fel pu-

tem, prin cultură (și prin educație, aș adăuga), să devenim o societate mai bună? Fără un sistem de educație bine pus la punct și fără dezvoltare culturală, nu vom scăpa de sărăcie.

– **Dar soluțiile? Sunt? Le ai, le avem? Le vrem?**

– Dau un singur exemplu: există, în Parlament, o inițiativă legislativă care urmărește să stimuleze piața cărții (prin reducerea TVA pentru cărți, prin acordarea unor vouchere pentru cumpărarea de cărți elevilor și profesorilor, prin eliminarea unor taxe și impozite pentru librării etc.) Asemenea soluții sunt cerute de multă vreme de oamenii din industria editorială. De ce abia acum se încearcă ceva?

– **O ultimă întrebare: formulele de rezolvare sau măcar de indignare a ceea ce tu identifiți drept patologii ale sistemului cultural sunt mai aproape de stat sau mai aproape de indivizi/cetățeni?**

– Și-și, după cum spuneam. Statul trebuie să susțină în continuare cultura și patrimoniul, asta e limpede. Dar, în timp, cetățenii (și companiile, aș adăuga) trebuie să deprindă ideea că e nevoie și de implicarea lor. Cultura face parte din viața de toate zilele, nu e un „monument” pus pe soclu, de care să ne amintim doar la ocazii festive sau când vrem să ținem discursuri emoționante.

Dialog realizat de
CRISTIAN PĂTRĂȘCONIU

Patrioții iubesc cu adevărat cultura română?

interview

Câte cărți proaste trebuie să citim pentru a aprecia o carte bună?

Brândușa ARMANCA

Jurnalistă, eseistă

Ocolesc tentația de a începe cu o speculație despre ce poate însemna carte bună *versus* carte proastă. E plin Internetul de topuri, de la 10 la 100 cele mai bune cărți de citit, precum și de recomandări de la editori, librari, bibliotecari, personalități. Cititul este o îndelungnică care se deprinde în copilărie. Dacă selecția educatorului e inspirată, se instalează și seducția. Fiindcă nu e indiferent ce ți se citește sau ce citești când ești mic: o ediție frumoasă, cu ilustrații exotice din *1001 de nopți*, sau o carte cu pagini flenduroase din *Legendele Olimpului*, fără poze. Contează și dacă e musai sau

„Orizont”, unde ne „ocoșeam” făcând pe criticii literari încă din studenție, sub privirea încurajatoare a mentorului Cornel Ungureanu. Abia în această etapă am avut în mână cărți „proaste”, în deplină cunoștință de cauză, făcând critică „de întâmpinare”, care se mai purta prin revistele literare. Ghidajul de azi este, pe cât de convingător, pe atât de incert: bestseller-ul, topul, cartea „care te face mai deștept”, recomandarea editurii etc., sunt necesare, dar nu te scot întotdeauna la lumină. Te scoate propria cultură. Ceea ce, însă, nu mă împiedică să regret eliminarea recentă din grila DIGI 24 a unei emisiuni inspirate de recomandare a lecturii, *Dă-te la o carte*, a scriitorului Radu Paraschivescu. O făcea cu talent și gust. Una din

fitness. Aparatură performantă, costume mulate, un mușuroi de vietăți harnice într-o împărăție de latex și silicon și, din nou în cel mai fericit caz, foodbooks. Oameni fericiți care se îngrijesc asiduă de pătrățelele lor bombate, numai bune de pus pe facebook, dar și de hrana lor bio, numai bună de pus pe facebook.

În regulă, oamenii aceia câte chip-suri au devorat până au ajuns la quinoa? Și cât timp au stat captivi pe net până au nimerit drumul spre sală? Câți dintre ei credeți că se gândesc, după ce au priceput că au mâncat prostii și și-au umplut timpul cu prostii, că au citit - dacă au citit - la fel de multe prostii, când pe lume există atâtea cărți bune? Tot mai mulți încep să simtă nevoia unui consilier de *shopping*, dar câți simt lipsa unui consilier de *reading*, ca să vorbim pe limba lor? E limpede că nu există loc pentru hărnicie câtă vreme nu știi sigur că roadele sunt ale tale, se spune, or, câtă vreme ei nu își pot imagina câtă bogăție ascunde o carte bună, bogăție care ar putea fi și a lor, nici nu le va trece prin minte să o deschidă.

O carte bună nu stă neapărat sub un munte de cărți proaste, ci mult mai la îndemână, în librării, pe rafturile editurilor bune. Totul este să îți faci curaj să le treci pragul. Așa cum ai simțit nevoia să îți faci un abonament la sală, cu opțiunea inclusă de șase invitații gratuite pe an pentru prietenii tăi, la fel ar trebui să simți nevoia să descoperi o carte bună, pe care să o recomanzi poate aceluiași șase prieteni. Care, astfel, poate ar scăpa de anticamera cărților proaste. Cum ar fi? Puțină îndrăzneală, puțină siguranță de sine. Pe scurt, puțină dezinvoltură și încredere. E limpede, recomandarea e de aur, depinde numai de bijutier. Și cărți bune există, strălucesc ca diamantele, trebuie doar să vezi ce rămâne după ce alții au cernut nisipul. Apoi să le cumperi. Și să le citești, desigur, nu doar să le așezi șic, pe măsura de cafea, numai bune de pus pe facebook.

Nu mă pot plânge că am trudit sub povara cărților proaste, am avut întotdeauna pe cine să întreb până am început să pot să îmi dau singură răspunsuri. Toată gratitudinea mea pentru sfaturile primite, dar, cum totul are un preț, nu pot să nu recunosc câtă dreptate are Ludwig Feuerbach, care sugerează dezarmant de onest: “Cu cât facem cunoștință cu mai multe cărți bune, cu atât se micșorează cercul celor de care ne simțim atrași.” Fără supărare. Pot, în schimb, să îți spun foarte sigur câte cărți proaste trebuie să citești ca să publici o carte bună.

Andreea RĂSUCEANU

Scriitoare, eseistă

Cred că în orice cititor adevărat există un instinct, când vine vorba de cărți bune sau proaste. Odată ce te-ai format, și asta ar trebui să se întâmple foarte

devreme, în școală, în liceu, selecția sau capacitatea de a selecta cărțile vine, cumva, de la sine. Interesant e că, în timp, ierarhiile personale se schimbă, și ceea ce cândva era în topurile tale foarte sus coboară câteva locuri sau chiar dispare ca și cum n-ar fi fost. Totul, cred, datorită unui proces de maturizare, dar și unei evoluții a gustului personal, care se rafinează, se transformă sub impactul noilor lecturi însușite. Și mai interesant mi se pare când cărți slabe ajung în atenția publicului (chiar și a celui mai fin) și sunt discutate și apreciate ca fiind de o anumită valoare, pentru ca mai apoi timpul să le-o infirme. Dar aceste cazuri sunt rare, de obicei cărțile bune se bucură de o anume unanimitate din partea cititorilor, ca și a criticilor. Și, cu puțină atenție și cu instinctul despre care aminteam devreme dezvoltat, nici nu trebuie să citești prea multe cărți proaste într-o viață.

Ana BARTON

Scriitoare

Cum ar fi să mergem în librărie și să zicem „Bună ziua! Dați-mi și mie, vă rog, patruzeci și nouă de cărți proaste”? Sau la bibliotecă și să cerem să împrumutăm volume din încăperea cu cărți proaste. Să nu citești cărți proaste este exclus, fie măcar și pentru faptul că toți trecem prin școală, iar în programă e și multă jale. Și dacă un om ar avea norocul să citească primele cărți din viață foarte bune, tot ajung să-i pice-n mână destul de multe și proaste toată viața. Poate că, dacă primele zece-douăzeci sunt bune, îi va fi mai ușor să renunțe la o carte dacă nu-i place, s-o lase neterminată. Pe de altă parte, o carte poate să nu-ți placă ție, dar să nu fie proastă. Aici sunt acorduri foarte fine, care țin de experiența de cititor, dar și de starea dintr-un moment sau dintr-o etapă a vieții. E, cum se spune, complicat.

Mai e ceva de discutat aici. Cei mai mulți oameni nu citesc deloc. Pentru ei, ar fi important să citească orice carte, să treacă de câteva pagini. Să termine o carte e un lucru foarte însemnat. Să rămâi cufundat o vreme în ficțiune e ceva care măcar te odihnește, te dezagită, e mult. Sunt apoi cititorii profesioniști, cu mii de titluri citite. Ei au trecut și prin bune, și prin mediocre, și prin rele. Au ochiul format și știu să-și prețuiască timpul de lectură, sunt oameni care se respectă, nu citesc orice le pică-n mână. Însă ei sunt foarte, foarte puțini. Recunosc, grija mea sunt ceilalți, atât de mulți, covârșitorii, cei care nu înțeleg la ce le-ar folosi să citească măcar câteva rânduri dintr-o carte. Și de-aia mi se pare că e extrem de riscant, păgubos să vorbim despre cărți bune și proaste, mai ales în acest azi, când, și din lipsa cititului, societatea noastră se abrutizează galopant și parcă ireversibil. Însăși disponibilitatea de a citi câteva pagini poate fi salvatoare.

Ioana SCORUȘ

Psihanalistă, scriitoare

O carte bună este cartea care-mi place foarte mult atunci când o citesc. Așadar, o carte bună este ceea ce-mi oferă MIE plăcere, nu ceea ce spun alții că ar fi

nu e voie. De aici încolo, mai trebuie bătută calea dialogului despre personaje și întâmplări, cu întrebările candidă ale copilăriei și cu inevitabilele reluări ale poveștii, iar și iar.

Îmi amintesc că mai erau două zile până la examenul de admitere la liceu, unde competiția era de 4-6 candidați pe un loc la liceele bune. Totuși, mai presant decât apropiatele examene era să aflui finalul romanului *Dama cu camelii* de Dumas, pe care îl citeam pe ascuns, pretextând că merg să iau un pic de aer în parcul botanic din apropiere, între două reprize de învățat. Microbul era instalat: după poveștile fraților Grimm, Andersen și Hauff din copilăria mică, după 1001 de nopți istorisite de Eusebiu Camilar, cu ilustrații offset de Anghel Petrescu Tipărescu, plus aproape toată colecția de *Povești nemuritoare* apărută în anii '60-'70 la editura „Ion Creangă”, colecție păzită până la maturitate și dată mai departe fiului, apetitul pentru literatură era deschis. La fel pentru citit.

Cititul profesionist a venit mai târziu, după studii umaniste aprofundate, cu fișe, discuții filologice duse până târziu în noapte, rubrica de critică din revista

puținele de acest fel, după ce emisiunea de la Pro TV, *Omul care aduce cartea* a lui Dan C. Mihăilescu, a dispărut de peste patru ani, tocmai într-o epocă a cititului pe fugă, pe smartphone, puțin sau deloc. Cartea (bună) de citit Dan C. o numea „un capriciu bezmetic, tichie de mărăgăritar pe creștetul unei realități anapoda”.

Dana MOROIU

Directoare generală

a editurii Baroque

Books and Arts

Nu mai de tine depinde. Poți foarte bine să citești toată viața numai cărți proaste și să fii mulțumit. Ca păianjenul transparent de grotă, care roade fericit în beznă. Dar creierul are nevoie de hrană. Și hrana pentru el se pregătește în cărțile bune, în sălile de concert, la muzeu și la teatru și în tot ce înseamnă artă și stil și eleganță. Să ne uităm puțin în jur, pe stradă, ca să vedem câtă grijă se revarsă asupra stomacului. Junkfood, stăpânul unei generații care, în cel mai fericit caz, consumă și junkbooks. La celălalt pol, evergreen, un stop-cadru într-o sală de

o carte bună. Uneori, ceea ce spun alții și ceea ce cred eu se potrivesc de minune, alteori, nu. Dacă mi-amintesc ceva din carte după cinci ani este, în primul rând, plăcerea cu care am citit-o și, asociat cu ea atmosfera, perioada, anotimpul. Dacă am noroc, îmi amintesc și conținutul cărții. Pe lumea asta funcționăm, vrând, nevrând, după principiul plăcerii, slăvit fie numele lui Freud, acolo unde s-o afla! Cu cât îmbătrânim, plăcerile ni se rafinează (sau se tocesc, după alții). Devenim selectivi. Nu sunt dintre cei care, începând să citească o carte, o duc până la capăt cu orice preț, căci prețul e mare: plictisul, căscatul, durerea de spate, de gât, de picioare, depinde de poziție. Uneori, poziția e totul. Imaginați-vă: cum să citești cu plăcere cea mai grozavă carte din lume, când îți bârâie-n cap, de la tv, vocea lui Tudorel?

Dacă o carte nu-mi place din primele 20-40 de pagini, renunț. N-am nicio datorie, n-am nicio obligație, cugetul meu rămâne curat, nu mă trece nicio adiere de vinovăție. Nu mai pot pierde vremea cu orice. Nevoia mea de plăcere își cere drepturile. Nu mai am 15 ani. Și nici 20. La vârsta mea, singura datorie a rămas cititul de plăcere. Am bifat cu succes cei vreo 15 ani de citit... kantian. Adică de nevoie. Din datorie etică, altfel spus. Din fericire, a fost, în același timp, și un citit de (suficient de multă, căci interesul, curiozitatea, înseamnă, mereu) plăcere. Așadar, o carte bună se judecă după cantitatea și calitatea plăcerii prilejuite, în strânsă legătură cu curiozitatea stârnită. Astea sunt singurele criterii.

Există, însă, autori pe care-i cumpăr necondiționat, chiar dacă știu că nimeni nu poate fi genial constant. Știu că uneori mă vor dezamăgi, dar îi iubesc și, pentru iubirea mea, sunt dispusă să citesc fără plăcere pentru că știu că, la un moment dat, tot voi da de ceva care să-mi placă. Philip Roth. Ian McEwan. Paul Auster. John Fowles. Roberto Bolaño. Peter Høeg. Kurt Vonnegut. La Makine am renunțat. Sunt mai mulți, dar nu despre asta e vorba. Cum îi văd, îi cumpăr. Nu ratez nimic. Sunt hulpavă, cu toate că rămân o moderată. Dar, ca să răspund: cu siguranță că multe din cărțile pe care le-am citit au fost proaste, dar atunci, sub imperiul clipei oarbe, le-am considerat bune. Dar sunt cu mult mai multe cărțile pe care am renunțat să le citesc pentru că nu m-au prins. Așa că nu știu să răspund la această întrebare, dar știu că există infinit mai multe cărți proaste decât bune. Așa că voi încheia cu un sfat, poate va fi folositor cuiva: singurul criteriu al unei cărți bune este plăcerea pe care ți-o provoacă. Dixit!

Lucian IONICĂ

Jurnalist, scriitor

Toate cărțile pe care le citim la începuturi sunt bune, pentru că ne plac, altfel nu le-am citi. Abia după o vreme, la unele dintre ele vom vedea și mici slăbiciuni, dar încă vor fi bune. Asta, până când vom uita că ne-au plăcut. Și așa, treptat, putem ajunge la rafinamentul de a spune despre vreun volum: nu-mi place, dar trebuie să recunosc că-i bun! Câte

cărți proaste? Depinde și de cel aflat în perioada de ucenicie în meseria de cititor, dar și de ce se întâmplă să-i cadă sub ochi. În lipsa unor sfaturi potrivite, sau dacă nu-și găsește singur un criteriu de alegere a lecturilor valoroase, riscă să-și formeze un gust îndoielnic.

În școala primară, mă ghidam după gradul de uzură al cărților din rafturile bibliotecii din cartier sau de la școală. Cotorul întărit cu carton alb, îngălbenit ușor de timp, era un semn că acel volum fusese citit de mulți alții înaintea mea și eram fericit să-l scot din raft și să-l citesc și eu. Desigur, acesta nu era și nici nu este un criteriu sigur al valorii. Dar, în școala generală, am avut norocul unei bune profesoare de limba română. Apoi a urmat experiența din cenaclurile literare timișorene. Fără a intra în contact cu adevărata valoare, fără a avea un termen de comparație, nu cred că se poate dobândi un bun-gust decât extrem de rar. Suntem formați în mare măsură de mediul nostru, în cazul discuției de față, de cel cultural. Astfel, aș adăuga și întrebarea: câte cărți bune trebuie să citim pentru a aprecia o carte bună?

Monica PILLAT

Scriitoare

Pentru a răspunde la această întrebare, am să fac o mică incursiune în anii mei de școală din intervalul 1959-1963, când în lectura noastră obligatorie pentru orele de română erau recomandate cărți din literatura de propagandă socialistă. Scrieri ca *Mitrea Cocor*, *Setea*, *Minerii din Maramureș*, *Uzina vie*, *Desculț* și multe altele mi-au făcut o adolescență cenușie și întunecată. Citeam scrișnind din dinți, numărând paginile rămase după fiecare repriză de lectură. Totul era înfățișat schematic, în alb și negru, în pozitiv și negativ, în lozinci și sentințe, fără nuanțe, fără marjă de libertate care să lase loc unei interpretări proprii. Însă, pe la sfârșitul anilor 1960, a început să apară în librării o *altfel* de literatură care se emancipa, eliberându-se din claustrantele tipare de până atunci.

Generația unor scriitori ca Nicolae Breban, Fănuș Neagu, Al. Ivasiuc, Marin Sorescu, Ana Blandiana, Nichita Stănescu, Constanța Buzea, Marin Preda, Ileana Mălăncioiu și alții, aducea un suflu nou în roman și poezie, iar "bunătatea" cărților lor de atunci se datora unei perioade de destindere politică și culturală. Sub presiunea Occidentului, în special a Franței, amnistia deținuților politici din 1964 a readus în prim plan o elită de intelectuali care fusese condamnată la izolare și tăcere. În jurul unor oameni ca Șt. Aug. Doinaș, Al. Paleologu, N. Steinhardt, N. Balotă, Dinu Pillat, Barbu Brezianu, C. Noica au prins să graveze tinerii scriitori pe atunci în formare. Și eu, sub îndrumarea atentă și

iubitoare a tatălui meu, am descoperit la 17 ani culmile literaturii naționale și universale. Scriitorii uitați sau cenzurați de regimul comunist au început să fie treptat recuperați și aduși la lumină prin reeditări, iar cei străini s-au bucurat de masive traduceri în română. Am pătruns în cărți care încurajau imaginația cititorului, îl făceau receptiv la complexitatea și misterul lăuntric, cărți în care îmi regăseam, ca niciodată până atunci, libertatea spirituală.

Am dat de curând, într-un interviu luat lui Eric Schmitt și publicat în

„România literară”, de ideea că o carte bună, valoric vorbind, trebuie să aibă parte de un cititor talentat, în stare să o poată aprecia așa cum merită. Ce presupune această aserție? Ca un cititor să se ridice, prin cultură și rafinament, la nivelul scriitorului. Nu autorul trebuie să lase cât mai jos ștacheta ca să fie pe placul tuturor, ci el să îi ridice pe cititori, provocându-le apetența și gustul pentru calitatea adevărată a operei. Cum devine publicul receptiv și talentat? Citind cărți care disprețuiesc facilul. Chiar dacă la început lectura e anevoioasă ca mersul pe munte, dacă ai echipamentul cultural necesar, escaladarea înălțimilor devine fascinantă și nu te mai poți opri din cititul ce te scoate pe platoul celor mai splendide priveliști, de nebănuit când erai jos, în vale.

Maria HULBER

Eseistă

Pentru un cititor nesățios, e inevitabil să nu se întâlnească de câteva ori în viață cu ceea ce s-ar putea numi cărți proaste. Nici eu nu am fost protejată de asemenea capcane, dar a trecut cam mult timp de când exploram intrările în teritoriul literaturii și rețin doar amintiri difuze. Nimic statistic, nimic ancorat în

nume de autori ori titluri de volume. Pot spune doar că simțeam acele cărți ca pe niște forme fără fond, incapabile să mă miște, să mă înstrăineze de tot ce mi-era familiar ori să-mi stârnească întrebări și dileme. Nu m-am declarat de la bun început necruțătoare în aprecieri cu substrat estetic, ci mai degrabă îngăduitoare, fiindcă, în lipsa unui termen de referință, mi-era cam dificil să-mi dau seama că le lipsește, de fapt, zvâcnetul, nervul, viața. Iar de aici și până la momentul întâlnirii cu o carte bună, demnă de a fi apreciată, nu mai e cale lungă.

O carte bună trebuie să aibă parful îndrăgostirii, să fie asemenea poveștii de iubire trăite de Umberto Eco la fiecare nouă lectură a nuvelei *Sylvie* de Gérard de Nerval (cu proza?, cu eroina?). Importantă e starea învăluitoare, ceva nedefinit, dar statornic încrustat în conștiință, pentru că în orele cathartice de voluptăți literare care ne răsfață cortexul, ca niciodată înainte, are loc despărțirea apelor și multe întrebări în cheie axiologică își pot afla răspunsul. Recunosc starea, am trăit-o de fiecare dată când m-am îndrăgostit de o carte bună. Prima dată în viață mi s-a întâmplat cu *Decameronul* lui Boccaccio, și nu faptul în sine e ieșit din comun, ci vârsta pe care o aveam, nu mai mult de 12-13 ani. Le mulțumesc tuturor celor apropiați care mi-au interzis să o citesc atunci, fără a o ascunde însă prin rafturile bibliotecii. Interdicției lor le datoriez momentul iluminării, (re)lecturile ulterioare, ruptura definitivă cu tot ce însemna scriere mediocră. De fapt, începând din acel moment, orice judecată de valoare cu privire la o carte bună a trecut prin filtrul emoțiilor stărnite, cândva, de povestirile *Decameronului*. Nu a dat greș niciodată.

Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Câte cărți proaste trebuie să citim pentru a aprecia o carte bună?

ancheta

Bombănelile lui Kant și bucuriile lui Flaubert

Alexandru BUDAC

Hollywood-ul ne învață că în psihopat se ascunde un fin erudit. Cu cât posedă mai multe cărți, cu atât e mai harnic ucigașul în serie. Dr. Hannibal Lecter îl citează pe Marcus Aurelius și degustă poezia italiană, John Doe din *Seven* măcelărește păcătoși cu sistem teologico-filozofic, Max Cady din *Cape Fear* îl recomandă pe Henry Miller adolescenților, în *Natural Born Killers*, Mallory Knox doarme gingaș cu Sylvia

Valeriu Gherghel

POLIROM

Roata plăcerilor

De ce n-au iubit unii înțelepți cărțile?

Plural

Plath sub pernă, Eric Draven din *The Crow* recită din Poe – evident, *Corbul* – înainte să toarne benzină pe câte unul, Joker-ul își face intrarea în *The Dark Knight* parafrazându-l pe Nietzsche, colonelul poliglot și locvace Hans Landa ține pipa lui Sherlock Holmes în buzunarul mantalei de SS-ist, iar David, androidul malefic din *Alien: Covenant*, declamă pătruns *Ozymandias*, chit că-l încurcă pe Shelley cu Byron (deh, până la urmă e o mașină, dar reținem performanța). Pe scurt, numai Terminatorul nu pare dus la sala de lectură – se exprimă laconic și înjură convențional –, pentru că în viitor bibliotecile sunt cenușă. Nimeni nu susține că băieții și fetele cumsecade nu citesc – personajele interpretate de imuabilul Morgan Freeman salvează situația cu câte un aforism adânc –, însă, trebuie să recunoaștem, nemernicii iau caimacul bibliografic.

Cărturarul sărit de pe fix, de parte de a fi un stereotip pop (cinemaul american i-a dat motivului doar coloritul gotic local), s-a născut odată cu și în cultura scrisă, deși nici în cealaltă, orală, aezii și compania – *mythologi*, cum îi numea mefient Aristotel – nu erau văzuți ca niște inși normali. Aveau scuza că prin ei zeii le vorbeau muritorilor de rând (după ce Heraclit a afirmat că Homer și Hesiod ar fi meritat

bătaia cu nuiaua, pentru că nu au înțeles diferența dintre zi și noapte, li s-a cam dus firma). Asocierea cărților cu tulburările mentale sau, din contră, cu înțelepciunea – adesea, nebulnia cea mai neagră și mintea luminată rămân indistincte –, este tot un construct livresc. Hamlet, Don Quijote și Emma Bovary întruchipează în cultura occidentală trei patologii diferite cauzate de lectură susținută, dar să nu-i uităm pe Werther, Creatura lui Frankenstein și Humbert Humbert, unul mai literat decât altul. Jay Gatsby, un Trimalchio monomaniac de pe Coasta de Est, nu deține numai vilă somptuoasă cu gazon pentru petreceri zgomotoase și mașină de lux de culoare indefinită. Gangsterul charismatic își surprinde invitații cu biblioteca impresionantă, unde găsești cărți adevărate, după cum are prilejul să descopere musafirul cu ochelari de bufniță pe care Nick Carraway îl cunoaște la prima vizită în casa lui Gatsby. Arătosul Jay se arată interesat mai degrabă de cămăși, decât de tomuri. Ce vreți, la ce vă așteptați?, tipul știe să se prezinte.

În general, evit cărțile dedicate beneficiilor lecturii, o inflație de leseistică motivațională despre cum să citești într-o lume tehnologică. Mă plictisesc. Am știut întotdeauna cum citesc, cât și de ce, nu simt nevoia unei limpeziri. În fond, cărțile despre cărți și citit se adresează tot aceluia dintre noi care avem deja pasiunea. Mă îndoiesc că vreuna sporește numărul celor ce-și închid contul de FB. M-am săturat să nimeresc peste aceleași decupaje *in extenso* din Jorge Luis Borges, Alberto Manguel și Umberto Eco, mai ales că pe primul nu-l agreez.

Să fiu sincer, am papagalicit și eu de vreo două-trei ori metafora despre Paradis ca bibliotecă – poate fi utilă în pană de inspirație retorică –, până mi-am dat seama cât este de absurdă. Cărțile nu au ce să caute în Paradis. Acolo ai nevoie de verdeață și de cel puțin un funduleț zglobiu, pe care să-l contempli, în fine, lămurit, o eternitate, cufundat senin în Alzheimer metafizic. Nu bibliotecarului Borges trebuie să-i ceri detalii privitoare la efectele tale de cititor. Nu-i contest erudiția și ingeniozitatea în hibridarea genurilor, însă prozele lui mi se par lipsite de emoție, nu au personaje, sunt niște jocuri intelectuale narcisist-pedante și repetitive, aranjate profesional într-un rebus gnostic, agățat în cuiul celuiuiși motiv explicit: lumea ca labirint, enciclopedie și oglindă. Mă intrigă tabuurile generate de figura aureolată a acestui homerid fără simțul umorului.

În *Mon dernier soupir*, Luis Buñuel mărturisește că îi repugnă aroganța doctorală a lui Borges, grija exagerată pentru imaginea sa publică, și-l vede ca pe un vânător abil de premii literare, preocupat de obținerea Nobelului. Mai recent, în autobiografia *Hitch-22*, Christopher Hitchens confirmă intuiția câinelui andaluz. Jurnalistul englez, dornic să-și cunoască unul dintre idoli literari, s-a întâlnit cu Borges în 1977. Hitchens descrie ironic-amar impresia neplăcută pe care i-a lăsat-o „*the old boy*” la Buenos

Aires, un moșneag sentențios și afectat, susținător al juntei (chiar în acele zile, acoliții generalului Jorge Rafael Videla răpeau persoanele suspectate de peronism, în special tineri, de pe străzi și din sânul familiilor, le torturau și le executau sumar). La despărțire, l-a sfătuit pe Hitchens să-i facă o vizită și lui Augusto Pinochet, numindu-l pe dictatorul chilian „gentleman”, căci avusese bunăvoința să-l recompenseze cu un premiu. Legăturile lui Borges cu liderii criminali din Argentina și Chile sunt de notorietate. Nimic nou sub soare, nu ar fi nici prima, nici ultima canalie cu talent artistic și medalii însângerate pe bust. Totuși, nu înțeleg liniștea din jurul însemnărilor lui Adolfo Bioy Casares, publicate din 2006. Sunt de interes pentru exegeți și admiratori. În jurnalele lui Bioy Casares se îngroașă portretul unui Borges snob, rasist, misogin, virulent anti-american și cu idei cât se poate de nedemocratice. Printre altele, îl considera pe Shakespeare supraevaluat, iar pe Joyce, un autor de romane idioate. În privat, nu era consistent cu propriile judecăți literare, exprimate în alți termeni la scenă deschisă. Să nu mai aud de Paradisul lui Borges!

Din fericire, în *Roata plăcerilor: de ce n-au iubit unii înțelepți cărțile?* (Polirom, 2018), am găsit mai mult Montaigne decât Borges, mai mult Seneca decât Eco, mai mult Harold Bloom decât Manguel, și mai mult Valeriu Gherghel decât orice altceva. De o bună bucată de vreme n-am mai citit un volum de eseuri din care să aflu atâtea lucruri captivante din istoria lecturii – alese într-o manieră pătrunzătoare și reconfortantă în același timp –, și care să mă facă să mă întreb jenat cum de i-am ratat autorului scrierile precedente, mai ales că e vorba despre un confrate de la Filozofie. Nu s-ar fi convenit să știu? De unde se vede încă o dată cum cei mai buni nu ajung neapărat și cei mai vizibili.

Roata plăcerilor nu este un îndreptar hedonist pentru grăbiții zilelor noastre, chiar dacă Valeriu Gherghel atinge tema lipsei de timp. Fiecare eseu are un obiect precis – satisfacțiile sau neplăcerile aduse de cărți, organizarea unei biblioteci de apartament, asumarea preferințelor personale, recitirea, viteza lecturii, schimbarea percepției noastre asupra cărților de demult, impulsul de a nu ne recunoaște lacunele de cititor, nevoia de a împărtăși altora și necesitatea de a dăruir volume, punându-le astfel altruist într-o circulație benefică ș. a. –, iar nota lor comună iese în evidență când înțelegi că, de la o pagină la alta, Valeriu Gherghel demontează o prejudecată străveche ce scoate cititul din sfera vieții autentice. De fapt, scriitorul ieșean revaluează cu umor acuzația clasică aruncată asupra lui Don Quijote de către cei din jur: a citi înseamnă să te retragi solipsist din realitate, substituind experiența veritabilă cu trăiri imaginare.

Asemenea distincții categorice, sugerează Valeriu Gherghel de la început, nu țin de epistemologie, ci de incapacitatea noastră de a fi fericiți. Considerăm încruntarea, suferința și nemulțumirea cronică virtuți în sine, prin urmare sun-

tem predispuși să le afișăm public, să ne facem din ele un scop, să le impunem celor din jur. Ne irosim viața încercând să părem în ochii altora ceea ce nu suntem, iar căutarea fericirii personale devine o încrâncenată întreprindere (reflecțiile lui Valeriu Gherghel mi-au amintit o cunoscută butadă a lui H.L. Mencken: „Puritanismul e teama băntuitoare că undeva, cineva ar putea fi fericit”).

Pentru Flaubert, cititul și scrisul, șlefuirea compulsivă a stilului, constituiau singura satisfacție. În schimb, Seneca, Marcus Aurelius și Immanuel Kant, „cititori reprimăți”, nu puneau lectura printre îndeletnicirile demne de respect, iar David Hume voia un holocaust al tomurilor inutile. În viața acestor filozofi, cărțile stimulează emoțiile, nicidecum gândirea analitică. La fel ca orice altă activitate umană, cititul nu poate deveni obiectul unei ortodoxii. Fiecare citește în felul său, din motive ce-i sunt mai mult sau mai puțin clare, iar a nu citi deloc reprezintă de asemenea o opțiune sănătoasă. Se poate trăi bine și fără cărți, ne asigură ironic Valeriu Gherghel, dar, dacă îți place să citești, și nu te presează obligații profesionale, citește fără grabă, din pură plăcere, adnotează exuberant, reține cât mai mult, dă mai departe când nu mai ai nevoie sau recitește, deși recitirea ca repetare a experienței nu e niciodată posibilă, întrucât, *apud* Heraclit, nu ne scaldăm de două ori în același râu.

M-a amuzat capitolul despre cititorii de clasici și echipa lor adversă, cititorii interesați exclusiv de noutăți. Aș putea lărgi viguros taxonomia lui Valeriu Gherghel. Cunosc persoane care nu citesc *science fiction* din pricipiu, în vreme ce alții nu citesc decât SF-uri. Am avut un coleg refractar la orice gen de ficțiune – de regulă, filozofilor pursânge nu le plac romanele, însă unii se apucă de scris proză, și atunci să te ții, te rușinezi să-i dai cadou dușmanilor – și o profă de mate cu un singur raft exhaustiv de *soft porns* sentimentale. Să citești așa, programatic, unilateral, indiferent că te întorci mereu la Balzac și Tolstoi sau stai cu lista autorilor la modă sub nas, înseamnă până la urmă să nu citești nimic. E aici, observă just Valeriu Gherghel, o formă de apatie și o lipsă a curiozității cătuși de puțin lăudabile.

Pentru medievali nu conta decât experiența spirituală. Iubirea apuseană, așa cum o știm din veacul al XII-lea provençal, e o invenție poetică. Empiriștii s-au arătat mereu suspicioși față de experiențele livrești – le înțelegeau în opoziție radicală cu experimentul științific –, însă scepticismul lui Hume și seninătatea cu care și-a întâmpinat moartea erau de asemenea rodul unei sensibilități educate într-o lungă tradiție a cititului și scrisului.

Nabokov a identificat câteva calități ale „cititorului bun”. El avea în vedere discernământul estetic. M-am prins că Valeriu Gherghel reformulează din perspectiva de cărturar pasionat o convingere a lui Montaigne: „*Notre grand et glorieux chef-d'œuvre, c'est vivre à propos.*” Citind *Roata plăcerilor* (inclusiv bibliografia nostim adnotată), îți dorești să-ți urmezi natura și să fii mai bun, și nu doar atunci când deschizi o carte.

De ce îi scria Brumaru lui Raicu

Ileana MĂLĂNCIOIU

Reiau volumul *Cerșetorul de cafea*, pe care autorul mi l-a dăruit cu frumoasa dedicație: „Pentru Ileana Mălăncioiu, cîrcotașă literaturii noastre, cu dragoste, Emil Brumaru”. Aceste cuvinte fac trimiteră la o discuție a noastră de pe la începutul anilor '90, în care eu am început prin a-i spune: „cîrcotașă cum sînt...” Lucru care se pare că i-a plăcut, de vreme ce l-a reținut. E drept că avea un motiv în plus să nu-l uite. La un moment dat, nu mai știu ce afirmație a făcut el despre Blandiana, la care ea a răspuns printr-un scurt comunicat. Idee nefericită, fiindcă atîta i-a trebuit autorului *Dulapului îndrăgostit* ca să repete de cîte ori avea ocazia: îmi pare rău că am supărat-o, dar eu o prefer pe Cîrcotașă.

Dacă pe mine mă prefera Blandianei, Gabrielei Melinescu îi scria cîndva scrisori de amor. Dar ea l-a lăsat îndrăgostit lulea și dusă a fost, după cum putem afla din *Cerșetorul de cafea*. Ceea ce nu l-a împiedicat să o iubească în continuare, de la distanță. Spun asta pentru că, în urmă cu cîțiva ani, am dat întîmplător peste un text al lui — apărut într-o revistă ieșeană — și am constatat că a reluat cel mai șocant pasaj dintr-un vis erotic al lui Swedenborg, după care a notat entuziasmat: „Uite, domnule, ce poate să traducă Bobinocara !”

Dar, cum scrisorile către Gabriela nu le avem, să ne întoarcem la cele din *Cerșetorul de cafea*, prin care cred că Emil Brumaru e, într-un fel, precursorul scriitorilor tineri de acum, care au depășit pudibonderia de altădată și vorbesc cu dezinvoltură despre sex. Atît că, spre deosebire de majoritatea acestora, el știe ce diferență este între dragoste și sex și nu crede că a iubi înseamnă a fi depășit, ci dimpotrivă. În lumea acestui poet, care nu ține seama de mode și de timp, arta înseamnă iubire, ca și religia, iar erosul devine atotcuprinzător. Așa se face că de la el am înțeles de ce iubește femeile, mult mai bine decît de la Mircea Cărtărescu, care, dat fiind că e atît de obsedat de el însuși, s-ar putea descurca foarte bine și fără ele. N-aș fi spus lucrul acesta, dacă printre personajele din celebra sa carte *De ce iubim femeile* nu s-ar număra și două poete cu care a călătorit el în Irlanda și dacă nu și-ar avertiza cititorii să nu creadă, Doamne ferește, că experiența sa intimă din acel voiaj ar putea avea vreo legătură cu una dintre ele ori cu amîndouă.

Dacă suavul poet a zis Doamne ferește, eu zic Slavă Domnului că nu noi — colegele sale cu care a străbătut țara lui Leopold Bloom — i-am inspirat fan-teziile erotice din povestirea *Irish cream*, ci fantoma contesei ce bîntuia noaptea prin castelul în care a locuit. Pentru a nu exista niciun dubiu în acest sens, îl citez: „Am intrat toată noaptea-n contesă, în multe rînduri, în multe feluri și-n multe părți, pînă cînd contesa a miorlăit de plăcere în inima patului din inima dormitorului din inima Irlandei, din țara druizilor, a berii Guinness și a lui Joyce”. Aș zice că îl privește personal, dar, din păcate, nu este atît de original cît spun admiratorii necondiționați ai săi. A fost devansat atît prin celebrul vers al lui Ma-

rius Ianuș, citat de atîtea ori încît cred că nu e nevoie să vi-l mai amintesc eu, cît și prin mărturisirea unei tinere poete la fel de talentate, că ea ar fi făcut-o cu una dintre statuile de la Universitate.

Spre deosebire de Mircea Cărtărescu, Emil Brumaru n-ar vorbi despre performanțele sale sexual-literare făcînd ironii pe seama colegelor lui ori apelînd la serviciile unor fantome. Nu pentru că i-ar lipsi așa-zisul curaj artistic necesar ca să-și permită lucrul acesta, ci pentru că în ochii săi femeia continuă să fie un mister pe care, oricît s-ar strădui, nu-l poate dezvălui odată pentru totdeauna.

Dar să ne întoarcem la scrisorile sale care pot șoca prin accentul pus pe viața intimă a unor personaje celebre din literatura universală, pentru a putea fi privite ca niște ființe vii.

Cînd erau publicate în „România literară”, nu-mi imaginam cum vor arăta aceste scrisori într-o carte. Mă bucuram pur și simplu să revăd număr de număr formula de adresare: „Stimate domnule Lucian Raicu...” Poate fiindcă lumea începuse să-l uite pe marele critic și Emil Brumaru ne amîntea de el o dată pe săptămînă. Poate fiindcă andrisantul nu se mai afla în București, unde îl vizitam și eu uneori, ca și cerșetorul de cafea, pe la începutul anilor '80.

Audate la un loc, aceste texte literare mi-au produs un adevărat șoc și am încercat să-mi imaginez ce figură făcea Raicu atunci cînd le citea. Pentru că de-a lungul anilor în care l-am întîlnit, nu l-am auzit niciodată folosind expresii licențioase, care să contrasteze cu tonul sobru al cărților sale.

Și totuși, alegerea lui ca andrisant a fost și nu a fost întîmplătoare. Obsesiile literar-sexuale sau sexual-literare ale lui Brumaru, care-l determină să intre în viața personajelor lui Gogol și ale lui Dostoievski altfel decît comentatorii consacrați ai acestora, nu puteau fi înțelese decît de către un critic ca Lucian Raicu. Pentru că el avea antenele necesare pentru a percepe fantasticul banalității și a pătrunde în lumea unui mare scriitor astfel încît să o poată vedea din interior. Ceea ce făcea în felul lui și păcătosul care i se mărturisea. Numai că, pentru a trece dincolo de ceea ce s-a spus deja, acesta forța limita ajungînd să constate bunăoară că dacă Raskolnikov a îngenunchiat în fața Soniei Marmeladova, care era, totuși, o prostituată, i s-ar fi părut mai normal ca el să nu o sărute pe picior, așa cum a spus Dostoievski, ci în altă parte. Ba mai mult, își exprima convingerea că, de fapt, așa s-au și petrecut lucrurile, dar fiindcă la vremea aceea era de neconceput să scrii despre asta, Dostoievski ar fi mutat sărutul mai jos.

În ce mă privește, pot zice: noroc că nu se scria de la vremea aceea așa cum se scrie acum, fiindcă altfel n-am fi putut să mai vorbim despre secolul romanului și poate că nici despre roman. Dar dacă Diavolul se ascunde în detalii, așa cum se spune, poate că are dreptate și Brumaru atunci cînd ne atrage atenția asupra unor lucruri trecute sub tăcere de către creatorii unor personaje celebre. De aceea, îmi place să cred că atunci cînd se întreabă dacă înainte de a o penetra pe Nastasia Filippovna cu briceagul, Porfion Rogojin nu o mai penetrase și altfel, el nu ar fi vrut neapărat să-l șocheze pe Lucian Raicu. Necum pe noi, cititorii săi, care

nu eram direct implicați și ca atare am fi putut spune: ce mai contează asta?! Dar limbajul dur folosit de detectivul Arthur ne abate atenția de la ceea ce știam pînă acum și ne face să ne gîndim că amănuntul asupra căruia s-a oprit el ar putea să fie mai edificator pentru ceea ce s-a întîmplat decît arma crimei. Pentru că ne-ar ajuta să înțelegem mai bine tragedia acestei eroine care nu a putut să opteze pînă în ultima clipă între iluzia salvării prin căsătoria cu prințul Mișkin și acceptarea destinului prin fuga cu Porfion Rogojin, care era situat la antipodul fratelui său de cruce, dar nu o iubea mai puțin.

Valoarea scrisorilor lui Emil Brumaru către Lucian Raicu e dată în ultimă instanță de faptul că ele exprimă obsesiile unui cititor împătimit, care, în cele din urmă, poate mărturisi: „Una din marile mele disperări de lector este că nu pot citi toate cărțile unui autor dintr-odată! Ce delir ar fi să-l am pe Dostoievski integral, în aceeași lectură, în cap! Dar în

că ele au apărut în „România literară”. Întîi pentru că andrisantul a fost de-al casei. Apoi pentru că visul lui Brumaru de a deschide într-un tîrg de provincie o prăvălioară cu lenjerie de damă la care să ajungă — printr-un coridor îngust și umed — toate eroinele celebre din literatura universală nu este al unui pervers, așa cum ar putea să pară la prima vedere, ci al unui cititor rafinat, dispus să le acorde amănuntelor intime de natură să definească un personaj literar exact atît cît trebuie să li se acorde. Nici mai mult, dar nici mai puțin. Faptul că pune accentul pe ele nu trebuie să ne înșele. El constituie calea lui de acces care diferă în mod radical de cea a lui Lucian Raicu. Ca atare, cred că n-ar fi exclus să i se fi adresat chiar pentru asta marelui critic situat la polul opus.

* * *

Cu cîțiva ani în urmă, am aflat că Lucian Raicu — în jurul căruia ne adunam cîndva pentru a vorbi despre cărți și a ne apăra astfel de mizeria cotidiană — s-ar fi izolat, ca și Goma, și că nu mai vrea să vadă pe nimeni. Se izolase, dar nu ca Goma, ci ca el însuși. În toamna lui 2003, am

Emil Brumaru

timp ce citesc *Idiotul*, de exemplu, am uitat o mie de nuanțe din *Crimă și pedeapsă* și tot așa... Nu pot citi decît o singură carte. Iar dintr-o carte nu pot citi decît o pagină!”

Înțeleg această disperare, pe care am trăit-o și eu în legătură cu Dosto al său și nu pot să nu constat cît de serios este, de fapt, neseriosul de Brumaru în comparație cu unii scriitori foarte serioși, altfel, care nu se sfîesc să afirme că autorul *Demonilor* și al *Fraților Karamazov* ar fi un scriitor depășit, cu care nu merită să-ți mai pierzi vremea.

Dar, cu toate acestea, nu pot să nu mă gîndesc ce figură făcea pudicul Raicu în fața scrisorilor lui șocante, la care nu a răspuns niciodată.

Deși seamănă atît de bine cu Gogol, așa cum au constatat și Valeriu Cristea și Brumaru, îmi place să cred că el nu ar fi spus asemenea marelui prozator rus: „Scrisoarea-i o prostie! Scrisori scriu spițerii!” Oricum, pot depune mărturie că, pe la începutul anilor '90, mi-a vorbit, zîmbind enigmatic, despre existența scrisorilor lui Brumaru și m-a întrebat dacă nu le-aș putea publica eu în „Viața Românească”. Nu puteam. Nu doar fiindcă s-ar fi speriat alde Got, ci fiindcă nu peste mult timp aveam să părăsesc revista aceea de care eram cîndva atît de legată. Dar cred că a fost infinit mai bine

făcut un efort să ajung la Paris cu gîndul de a-l revedea. După o lungă ezitare, i-a spus doamnei Sonia Larian că el ar vrea să mă vadă pe mine, dar ar fi bine dacă s-ar putea face cumva să nu-l văd și eu pe el. Fără îndoială, glumise, dar aceste cuvinte ale sale exprimau totuși ceva foarte serios. Schimbarea produsă din cauza suferințelor la care sînt expuse *bietele corpuri* îl întrista și i-ar fi fost mai ușor să comunice cu o cunoștință nouă, decît cu cei ce l-am frecventat pe vremea cînd era o bucurie să stai de vorbă cu el. Apăsarea pe care o resimțea era accentuată și de faptul că nu mai putea să citească. Lucru de la sine înțeles, dacă ne gîndim că viața lui erau cărțile. Pînă la urmă, a acceptat totuși să le fac o vizită. Deși nu mai ieșea din casă, era la curent cu ce se întîmplă în lume și nu își schimbase modul de a vedea lucrurile. Cele cîteva replici pe care mi le-a dat dovedeau aceeași finețe de gîndire și chiar același umor care mă apropiase cîndva de el. Ce m-a surprins a fost faptul că, de cînd trăia cu sabia deasupra capului, începuse să fie dependent de doamna Sonia Larian, cu care, de altfel, întotdeauna a comunicat mai bine decît cu oricine. Și nu știu de ce, uitîndu-mă la ei ca pentru ultima oară, mi-am amintit că Marin Preda le spunea: „Frații Raicu”.

(Text apărut în „România literară”, nr.43/2005)

Trecutul nostru cel de toate zilele

Vasile POPOVICI

La începutul anilor '90, comunismul părea că-și dă istoricul sfârșit. Falimentul fusese declarat în mod oficial și spectaculos odată cu dezmembrarea Uniunii Sovietice, la o dată precisă, în 8 decembrie 1991, la doi ani după ce Europa de Est se eliberase la fel de rapid și de inimaginabil.

Ca sub efectul unei magii la scară planetară, ieșeam cu toții – neverosimil și literalmente de la o zi la alta – dintr-un coșmar ce se anunța etern. Nu mai departe decât ieri fusese de neconceput că vom scăpa vreodată din chinga Moscovei, cu arma ei uriașă, mereu gata să se năpustească peste țările ce mișcau în front. Dar până la intervenția sovietică, mai erau toate ce-

Pentru doar câțiva ani, istoria a avut un singur învingător, SUA, și o singură ideologie, democrația liberală. Părea să fie Sfârșitul Istoriei, cum spunea Francis Fukuyama în chiar anul prăbușirii URSS. Marile evenimente ale istoriei avuseseră deja loc toate, se intra în era micii istorii. Lumea urma pentru totdeauna un curs irezistibil și unic.

Or, iată că nimic din iluzia sfârșitului istoriei nu se adevăra. Comunismul nu fusese nici el chiar învins, nici Istoria nu voia să știe, dar deloc nu voia să știe, de comandamentele rațiunii și libertății. Ne pregăteam cu toții, de fapt, să intrăm în conflictul generalizat al civilizațiilor, în era războaielor culturale.

După dezastrul provocat de totalitarismele comunist și nazist, ai putea crede că omenirea o să învețe cel puțin lecția lui *niciodată asta din nou*. Șocant e să vezi că în continuare tezele ce au stat la originea dezastrului uman numit comunism nu par definitiv condamnate la infamie după carnagiul planetar comis în numele lor. Tezele comuniste, gândite de Marx și puse în practică de Lenin, circulă azi din nou, după o perioadă de recul, cu vioiciunea unui mort ce se pregătește să-și trăiască din plin a doua viață. Greu de crezut, marxism-leninismul nu supraviețuiește printre ignoranți, care reiau ideologia urii de clasă din pură ignoranță, ci printre intelectuali, adică printre cei ce au acces direct și neîngrădit la informație și la istorie. Încă mai greu de crezut e să constăți că nu doar intelectualitatea occidentală, din răsfaț și in experiență, revine la vechea religie a urii, ci și intelectualitatea din chiar țările ce au cunoscut oroarea comunismului pe viu, în propria ei carne.

Acest din urmă fapt depășește orice putere de înțelegere. *Niciodată* trădarea intelectualilor nu a fost mai mare și mai imparadonabilă ca acum, când lucrurile sunt clare și lipsite de orice dubiu. Azi tinerii intelectuali marxiști n-ar mai putea să invoce nici oportunismul, dacă oportunismul a fost vreodată o scuză, și nici ignoranța, veșnicul argument al celor ce s-au pus în slujba regimurilor comunist și nazist sub pretextul că *n-au știut*, că au fost niște idealști cu capul în nori. Azi *știu*, și totuși merg înainte, în deplină cunoștință de cauză. Resorturile acestei psihologii rămân insondabile.

Complicitatea cu crima, de bunăvoie, în absența armatei lui Stalin, orbirea voită, împotriva rațiunii și a avertismentelor, jocul cu focul și cu ideile, mai periculoase decât bombe, sunt azi monedă curentă în universitățile occidentale, dar și printre tinerii intelectuali din România.

Un teribil avertisment, după nenumărate altele, este monumentală *Istorie mondială a comunismului* a francezului Thierry Wolton. Doar primul volum, în varianta românească, numără peste o mie de pagini. Celelalte două, ce vor urma la Humanitas, vor însuma fiecare în parte cel puțin pe atât.

Întreprinderea i-a luat autorului zece ani de lucru. Ce a rezultat e opera unui istoric, așa cum o arată titlul, un eseu limpede și integral accesibil, o meditație filozofică, un studiu academic lipsit de morgă și o formidabilă sinteză a ce s-a scris pe tema comunismului de pretutindeni.

Nou e modul de organizare a materialului. Primul volum e despre *călăii*. Cum au luat puterea, cum au exercitat-o, cine au fost. E o istorie clasică, așa cum ne putem aștepta. Fără intervenția actorilor politici, a liderilor comuniști, ororile n-ar fi fost posibile. Volumul al doilea, ce va fi imprimat în toamnă în traducere românească, e despre *victime*, despre omul simplu în comunism, în toate variantele lui, de la supraviețuitor la condamnatul la moarte. Despre acest al doilea volum Thierry Wolton a spus de mai multe ori că e cel pe care-l iubește cel mai mult. A spus-o și la Timișoara, recent, cu ochii brusc în lacrimi, în plin dialog cu publicul. Greu să întâlnești un asemenea intelectual în Franța. Volumul ultim e despre *partidele comuniste* din țările unde comuniștii n-au apucat să ia puterea, dar asupra căreia au exercitat influență.

Uriușul studiu demonstrează fără putință de tăgadă că, pretutindeni unde s-a instalat, în Asia, Europa, Africa și America, comunismul a urmat aceeași schemă de preluare și de exercitare a puterii, bazată pe teroare generalizată, pe suprimare fizică, pe dominația completă a societății, după aceeași rețetă totalitară inspirată de tezele lui Marx și imaginată în detaliu de Lenin. Teroarea pură a fost peste tot urmată de faza legitimării prin recursul la argumente naționaliste. Peste tot ideologia a fost unică, aparatul de presiune fiind copiat ca atare după modelul originar sovietic. S-a ucis peste tot în numele egalității, al fericirii viitoare, al justiției sociale, pretutindeni s-a vorbit despre exploatați și exploataatori, despre inechități și ura de clasă, cu aceeași retorică, cu aceleași promisiuni, după aceleași metode. Obiectivele au fost în fiecare țară identice : aservirea ființei umane, confiscarea proprietății private pe scară largă, suprimarea drepturilor civile, suprimarea justiției în numele Justiției de partid, ideologizarea spațiului public, instaurarea unui regim de delațiune generalizată, erijarea partidului-stat.

Avorbi *post factum* despre eșecul comunismului într-o țară sau alta pe motiv că tezele marxiste n-au fost aplicate cum au fost gândite e absurd. Nu punerea în practică e vinovată pentru ororile comunismului, ci marxism-leninismul însuși, ideea că societatea umană poate intra în tiparul egalizator al utopiei prin violență și inginerie socială și mintală. Oriunde s-a acționat în numele *omului nou*, în ambele regimuri totalitare, comunist și nazist, rezultatul a fost unul și același. Demonstrația lui Thierry Wolton, bazată pe exemple luate de pe toate meridianele, e copleșitoare. La capătul a o mie de pagini de analiză, interpretare și sinteze, concluzia e următoarea: „*toate*

regimurile comuniste au fost identice în esență. Au respectat aceleași texte canonice, au vorbit aceeași limbă de lemn, s-au bazat pe aceeași structură de putere, partidul și poliția politică, au respectat aceleași reguli economice, planificarea centralizată. Se poate vorbi de un comunism generic.”

Remarcabilă e și analiza comparativă a nazismului și comunismului. Nu e prima oară când cele două totalitarisme sunt examinate în paralel. Hannah Arendt a făcut-o strălucitor. Dar nu e niciodată prea mult să reamintim originile socialiste ale nazismului: „*la origine*, spune Wolton, *nazismul a fost o mișcare a muncitorilor, țăranilor, mic-burghezilor și dezmoșteniților capitalismului. Doctrina oficială a mișcării denunță din toate puterile sufocarea celor mici de către cei mari.*” Și continuă: „*național-socialismul devenit național-comunism odată cu Stalin, ca și național-socialismul lui Hitler nu reprezintă deloc contradicții în termeni. Aceste politici sunt pervertiri ale statului național exprimate de un partid-stat atotputernic: Partidul Comunist în URSS, NSDAP în Germania. Diferența dintre ele depinde de felul în care se pune accentul, pe latura socială pentru unul, pe latura națională pentru celălalt. (...) Consangvinitatea sistemelor comunist și fascist, fraternitatea lor în fond, e certă: ambele reprezintă o pervertire a modernității, au o origine comună, cu socialismul drept matrice, au apărut în același timp după dezastrul din 1914-1918. Regăsim în ele același voluntarism politic vizând reîntemeierea societății, aceeași dorință de a făuri un om nou, valori împărtășite precum cultul muncii și o gândire milenaristă pretinzând că ne conduc către sfârșitul istoriei: societatea fără clase pentru comunism, Reichul de o mie de ani pentru nazism.*”

Hitler și Stalin s-au apreciat reciproc până la admirație, au bătut palma și, pentru 20 de luni, și-au împărțit prada frățeste, de la nordul Europei la sudul ei, România inclusiv.

Întreprinderea lui Thierry Wolton nu e munca unui benedictin la adăpostul unei mănăstiri medievale ocrotitoare. Riscul minim e izolarea. Însă pentru cineva aflat la început de carieră pericolele cresc. Se ratează examene de promovare. Se blochează recunoașterea publică. Cabala stângii rămâne o forță redutabilă. Un intelectual francez, chiar și după ce inteligența pariziană luase hapul amar, pe care l-a scuipat indignată, a *Cărții negre a comunismului*, nu e pregătită să accepte asemenea erezii. Expunerea monstruoaselor erori ale secolului trecut aduc în discuție complicități occidentale pentru care niciodată nu s-a făcut vreo penitență.

Răspunsul inteligenței e mai degrabă la polul opus: marxismul merită încă o liturghie, iar generația noastră va ști s-o execute ca la carte.

Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*, vol. I. *Cu pumnul de fier. Călăii*, cu o prefață a autorului la ediția românească, traducere din franceză de Adina Cobuz, Wilhelm Tauwincl, Emanoil Marcu, Vlad Russo, Mariana Piroteală, Marieva-Cătălina Ionescu, Georgeta-Anca Ionescu și Elena Ciocoiu, București, Editura Humanitas, 2018.

ISTORIE

★
THIERRY WOLTON
O ISTORIE MONDIALĂ A

C ★ M
U N I S
M U L
U I CĂLĂII

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE ISTORICĂ

HUMANITAS

lelalte de trecut, nebulia liderilor locali, fiecare cu armatele, milițiile și Securitățile lor, presiunea teribilă a ideologiei comuniste, conformismul ambiant – să nu-l uităm nici măcar o singură clipă –, complicele dintotdeauna al puterii.

Cum, îți venea să spui când ora a sosit, asta a fost tot?!

În urmă rămăneau un munte de cadavre, cataclisme și suferință cât pentru toată istoria lumii de la origini până în prezent, comunismul invincibil se prăbușea într-o singură clipă, iar toate acestea nu erau urmate de nimic. Învingătorii intrau direct în tranziție. Rămănea ca o mână de intelectuali și activiști să privească stingheri câmpul de ruine al trecutului și să predice în fața unui auditoriu dezinteresat, sincer indiferent în Occident și, cu trecerea timpului, tot mai indiferent și-n Est. Lumea avea alte preocupări.

teritorii

Secretele geografiei literare

Alexandru ORAVIȚAN

Ajunsă la cea de-a treia ediție, *O istorie secretă a literaturii române*¹, semnată de Cornel Ungureanu, este o carte vie, datorită, în principal, materiei sondate. În fond, oare poate exista o instanță mai fluidă decât istoria unei literaturi? Supușă permanent rescrierii și interpretărilor de tot soiul, făcute nu de puține ori de instanțe pătimase, cu tot bagajul ideologic aferent, istoria literaturii române rămâne o masă mobilă, în permanentă căutare a unei ancore. Însă *O istorie secretă a literaturii române* se detașează de celelalte demersuri de cuprindere a unei mase literare de proporții prin (re)cunoașterea resorturilor fine ale literaturii române, mai cu seamă în ceea ce privește implicațiile de natură politică în scrierea și scrutarea critică a literaturii.

Două sunt conceptele-cheie care ghidează demersul lui Cornel Ungureanu în acest volum, delimitate clar de la bun început: geopolitica și geografia literară. În timp ce prima e o instanță niciodată rigidă, ce se ocupă cu surprinderea forțelor „în desfășurare”, a doua oferă „imagini ale unor stări de moment”. Asemenea permanentelor pendulări între Centru și Margine din spațiul predilect al Europei Centrale, critica lui Ungureanu este ghidată de încercarea de așezare pe suprafața unor plăci tectonice, care oscilează în funcție de factorul determinant: puterea. În fapt, „secretele” istoriei literaturii române din volum țin de o neatârnată căutare a unui Centru, de făurirea unei lumi noi, a unui spațiu cultural parcă niciodată suficient cristalizat în dezvoltarea sa. Titlurile celor două mari părți ale cărții sunt revelatorii: „Despre așezarea hotarelor”, „... și despre destrămarea lor”.

Mitteleuropa e o prezență recurentă. Mai ales pentru scriitorii din spațiul intracarpatic, demersul de integrare într-o tradiție multiformă e mereu palpabil, chiar și în situațiile în care abordarea conceptuală nu se situează în prim-planul analizei. Pentru scriitorii munteni sau moldoveni, filiațiile vin din zone diferite, fie din descendența imperială occidentală (austro-ungară) sau orientală (Imperiul Țarist) ori pe direcția sudică (influența balcanică și otomană). Acest aspect poate fi întrezărit încă din analiza operelor folclorice, precum balada *Mășterul Manole*, sau din scrutarea analitică a formării limbii române literare în „verticala Târgoviște – Brașov”. Sunt pagini ce demonstrează nașterea unei culturi prin incursiuni în spațiul adiacent, un „dincolo” din care rezultă contaminări, influențe ori modele programatice.

Pe lângă această originalitate a metodei, se observă lesne și selecția materiei prime. Documentarea în sine e de o acribie aparent de neîntrecut. Criticul refuză cantonarea exclusivă în perimetrul operelor canonice, stăruind mai cu seamă în sfera operelor „secrete”, ba chiar a manuscriselor care nu au văzut lumina tiparului (cazul Școlii Ardelene e o probă de netăgăduit). Efortul unor Inochentie Micu Klein, Gheorghe Șincai, Ion Bu-

dai-Deleanu sau Petru Maior, fundamental pentru înțelegerea dezvoltării culturii române, odată scos din programa școlară, se cere recuperat: „Așezați la subsol, excluși din edificiul literaturii «actuale», ei aparțin hârtiilor de taină care fortifică viitoarea istorie a literaturii. Suntem, parcă, în miezul unei enigme ce se cere a fi dezlegată – în mijlocul unui dintre romanele polițiste care au animat Ardealul.” O asemenea abordare conferă analizei un caracter aproape seducător. Cititorul purtat prin cotloanele puțin străbătute ale literaturii române are impresia unor revelații continue, rezultate dintr-o permanentă raportare la geopolitică.

Un caz notabil este (cum altfel?) cel al lui Mihai Eminescu. Mît produs din construcții biografice deseori fracturate, dacă nu chiar denaturate, situat în continuă pendulare între centru și margini, Eminescu este menit a fi în miezul unei istorii „secrete” a literaturii române: „Care Eminescu? (...) Scriitorul genial sau omul umilit de contemporani? Creatorul de o impresionantă erudiție sau insul vânat de un șir de boli, unele moștenite? Iar geniul lui este consecința bolii sau a unei vocații tulburătoare, greu de înțeles pentru omul comun?” Dacă există un mare neajuns făcut constant lui Eminescu, acesta pare a fi goana după senzațional a eminescologiei din anii 1947-1957 și 1989-1999: „Ceea ce s-a scris despre el Maioreșcu, G. Călinescu, Perpessiciu, Tudor Vianu, George Munteanu, Dimitrie Popovici, Eugen Todoran, Ioana Em. Petrescu fusese condiționat de complicități sau de neștiințe criminale. Ei, exegeții de până acum, marea majoritate a biografilor (dacă nu toți) erau aliații unor asasini. Falsificați fuseseră nu doar ultimii șase ani ai scriitorului -, falsificată fusese întreaga biografie.”

Incercarea de a-l asocia pe Eminescu unor conspirații ale timpului său ori de a exploata anumite elemente biografice (puse ele însele sub semnul întrebării în opul de față) sunt demersuri ce ajung să umbrească „marile simboluri eminesciene”, construcții migăloase, rezultate din lecturi numeroase din arii diverse, și „subconștientul imperial” asupra căruia insistă Ungureanu. Operația pe care mizează criticul e de importanță capitală în relația istorie-literatură: opera literară și gazetăria sunt așezate într-o geografie literară a intersecțiilor dintre lumi: „geografia eminesciană este mereu legată de treceri și de așezări imprevizibile, de căutări și de descoperiri pe care imaginarul colectiv le sporește cu o fericită generozitate. (...) Pentru tânărul Eminescu, spațiul real devine mereu unul simbolic.”

Cazul Eminescu nu e nici pe departe singular în *O istorie secretă a literaturii române*. Prin mutarea atenției de la nivelul imediat, al textului, la cel al fundalului, al căutărilor unor noi centri, operele autorilor canonici capătă valențe noi, mai cu seamă cele eludate de canon. Un atare caz este și cel al lui Ioan Slavici, conturat din analiza unor lucrări precum *Studii asupra maghiarilor* sau *Soll și Haben. Chestiunea ovreiească în România*; rezultatul e un scriitor adânc

preocupat de problematica mitteleuropeană, care „se află într-un Centru al Lumii”. Și la Lucian Blaga direcțiile de atac sunt impregnate de căutarea unor ancore de natură geopolitică. „Viena ca reper” definește un capitol important în formarea lui Blaga în ambianța destrămării Imperiului și, implicit, a căutării, ba chiar a inventării unui nou Centru, o posibilă hârtie de turnesol pentru decip-tarea poeziei și gândirii bliagene: spațiul mioritic devine un „spațiu-matrice” în care se coagulează „sufletul românesc”.

Capitolul „Geo-politica și geografia resurecției” aduce la un loc o seamă de scriitori aflați sub semnul unei presiuni a spațiului, ce au drept rezultat fie celebrarea acestuia, fie tentative repetate de evadare. George Coșbuc, Octavian Goga, Ioan Agârbiceanu, Aron Cotruș și Liviu Rebreanu sunt plasați fie în descendența „subconștientului imperial” de care vorbea Cornel Ungureanu în cazul lui Eminescu, fie într-o întoarcere către folclor, basm și tâlcul poveștilor de odinioară. Spațiul original devine o obsesie în cazul tuturor acestor autori. În urma momentului 1918, un dinamism incontestabil ajunge să definească scrisul în limba română. Ungureanu nu ezită în cartografierea acestor deschideri necesare pentru definirea unui nou spațiu, a unei noi culturi, în fond. Paginile despre „utopia federativă” a lui A.C. Popovici coexistă cu cele despre exilul lui Cioran și contemplarea culturii române din afară, dar și cu cele dedicate lui „*homo religiosus*, între V. Voiculescu și N. Steinhardt” și cele despre „paradoxele întâlniri” între eforturile lui Mircea Eliade, Sorin Alexandrescu, Ioan Petru Culianu, Mircea Handoca și Mihail Sebastian. Sunt pagini importante, ce descoperă filiații între scriitori și opere care se cer recuperate.

„Arta paricidului la români” e un capitol de o importanță semnificativă în reevaluarea modernizării accentuate a literaturii române după Primul Război Mondial. „Paricidul”, manifestat prin propunerea unor noi formule literare, ce rup descendența din epoca antebelică, îi aduce la un loc pe Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Eugen Barbu, Eugen Ionescu și Mircea Streinul. Operele acestora pot fi abordate din perspectiva unei arderi a etapelor dezvoltării literare. În registru comparatist, Cornel Ungureanu mizează pe realizarea unor intersecții între biografie și operă, pentru a demonstra cum profilul distinct al unor scriitori, mulți afectați de condiția „fiului natural”, a provocat poate cea mai acută și intensă transformare a scrisului românesc din întreaga sa istorie.

Dincolo de episoadele Mircea Eliade sau Emil Cioran, intrarea literaturii române în dialog cu literaturile occidentale poate fi în bună măsură de avangardă. Cornel Ungureanu vede avangarda literară românească drept „o propunere de globalizare”, întrucât mulți dintre avangardiști au devenit nume notorii în Occident. E un caz aproape clasic de construire a unui Centru prin efortul Marginilor. În

ciuda unor eforturi remarcabile în deceniile postcomuniste, avangarda e, în bună măsură, o felie a literaturii române încă insuficient recuperată. Într-o cheie asemănătoare, deschiderea unor sertare „secrete” în epoca post-’89 a prilejuit publicarea și analiza unor opere ce definesc „vârstele erotice și pornografice” ale literaturii române, o altă dimensiune necesară în maturizarea unei culturi.

Ultimul capitol, „Provinciile literaturii”, vine în consonanță cu celelalte eforturi ale lui Cornel Ungureanu dedicate Europei Centrale. Spiritul în care sunt redactate analizele este definit concis, prin metoda contrapunctului. Dacă spiritul Europei Centrale demonstrează cum „orașul provincial devine centru”, „Unirea de la 1918 a realizat o altă ge-

ografie spirituală, culturală, literară care a redefinit arhitectura Provinciilor”. Criticul se apleacă asupra Ardealului, Basarabiei, Bucovinei și Banatului, prin încercarea de definire a unui specific al marginii în contextul unui nou centru, dar și al definirii marginii drept centru, în tradiție mitteleuropeană.

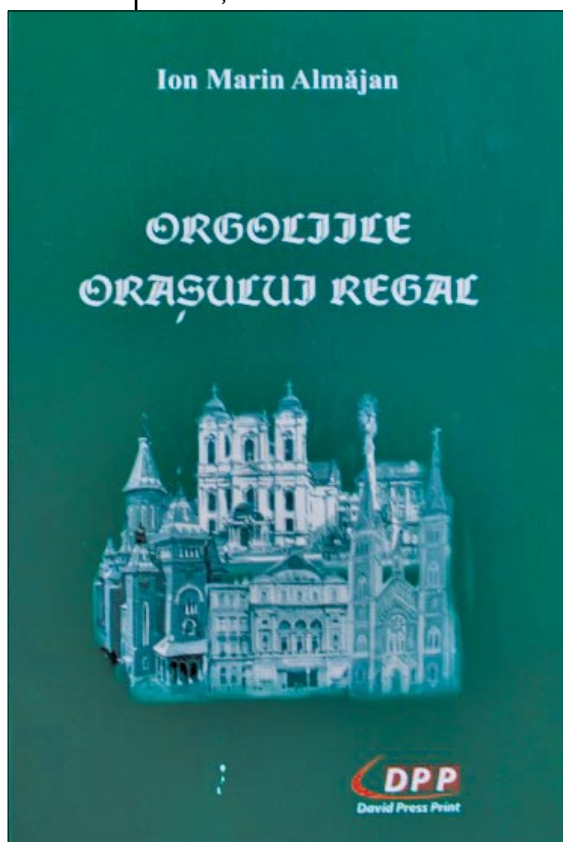
Incheierea dă măsura demersului: „literatura regiunilor nu operează selecții întâmplătoare. Ea va exprima o unitate definită, mai bine sau mai rău, de istoria literaturii. Sau, mai clar, de o istorie „secretă”, ceva mai zglobie, a literaturii, cea care ignoră excluderile solicitate de momentul istoric” și care „încearcă să recupereze opere uitate, abandonate din întâmplare sau din graba cercetătorilor improvizati”. De asemenea, este delimitată și o potențială abordare pentru o viitoare istorie („secretă”) a literaturii române: deschiderea dosarelor serviciilor secrete și aducerea la lumină a complicităților regretabile ori a momentelor de rezistență. Luată ca întreg, cu fiecare revizitare și adăugire, *O istorie secretă a literaturii române*, un veritabil manual de istorie literară, aduce la lumină noi nuanțe și deschideri, printr-o abordare devenită, în timp, emblematică.

¹ Editura Tracus Arte, București, 2019, 577 p.

În umbra celuiilalt

Grațierea BENGĂ

În urmă cu câțiva ani, Mircea Martin pleda la Timișoara pentru relevanța identității naționale dinamice, în continuă formare și reformare. Nu spera să obțină un consens utopic, însă nădăjduia să provoace reacții convergente. Pe fundalul unor dezbateri care pun tot mai mult în discuție imaginarul european și dinamica unei culturi cu identitate fractală (concept împrumutat de la matematicianul Benoit Mandelbrot), specificul local și național a continuat să constituie miza unor scriitori. Pe acest palier, proza și poezia lui Ion Marin Almăjan sunt relevante – cu Banatul, Țara Almăjului și Timișoara ca nuclee de interes în relieful mai larg al temei naționale.

Nici în cel mai recent roman autorul nu se dezmințe: *Orgoliile orașului regal* (2018) e o carte a istoriei locurilor, înainte de a deveni povestea unor destine așezate sub semnul incertitudinii. „Parcă e el și nu e. Se vede în umbra celuiilalt [...]. Însoțit de cei patru călăreți, pornește din cetatea Giarmatei, alegând drumurile cele mai puțin umblate, printre stufărișurile înalte ce acoperă cal și călăreț, prin pădurea deasă, tulburată doar de păsările de noapte și de zvâcnetul animalelor sălbatice. Miroase când a putred de baltă, când a revenea de pădure crescută din solul băltoș”.

Construit în jurul visului lui Aurel Cosma, care se recunoaște în comandantul cetății Timișoarei asediate de turci, începutul romanului sugerează decupajul istoric al temei identitare, cu trasee de explorare care ținesc aria regională a Banatului. Pe lângă urzeala vizibilă a determinărilor politice și culturale, ies la suprafață și realități subiective – reprezentări despre sine și alteritate, așa cum comunitățile le-au conturat de-a lungul vremurilor. Imagini ale identității multiple se regăsesc, pe alocuri, printre efigii identitare locale și naționale, sugerând schimbările de unghi și de calitate ale oglinzii care răsfrânge atitudini și reprezentări.

O saga bănățeană, reflectând cele mai zguduitoare momente din primele decenii ale secolului XX (Republica, înființarea Consiliului Național Român, intrarea armatei sârbe în oraș și avântul pervertitor al Legiunii), *Orgoliile orașului regal* cuprinde și microromanele unor familii, cum este cea a lui Aurel Cosma (fiu de învățător, ajunge student la Budapesta, funcționar angajat de „șeful poliției maghiare regale din Budapesta, fostul primar al Timișoarei, Török Janos”, doctor în drept și primul prefect român de Timiș-Torontal). Sau cum este familia unui alt prefect, Dumitru Codreanu, al cărui tată, avocat, studiasse la Viena, își făcuse o fabrică la Lugoj și fusese printre primii cumpărători de automobil, radio și tractoare – ceea ce nu îl împiedica să pledeze pentru „legile bătrâne”, școală și biserică, dar nici să o accepte ca noră pe Azalea, studentă la Litere, româncă, nemțoaică și evreică totodată.

Politicieni români și străini, avocați, publiciști, ofițeri, ingineri, profesori, industriași, spioane, agenți ai Siguranței și crâșmari (ca Matz Schrimpl) animă din abundență realitatea citadină, în timp ce săteni și mici neguțători vorbesc în numele unor

tradiții care începeau să se disipeze. Sigur că tema ambițioasă a generat necesitatea de a contura o amplă galerie de personaje, însă numărul lor covârșitor rămâne fixat în roluri sărace și conflicte convenționale. De la Iuliu Maniu, Sever Bocu, generalul Berthelot și până la Ioachim Miloia, Romul Ladea sau „racul cu două capete” Damaschin Groza (publicistul cu târzie criză de conștiință), numele care defilează prin *orașul regal* identifică profiluri abia schițate, fără să ținăască un efect semantic.

Pentru că nu are personaje vii, canavaua reconstituirii istorice e ocupată de evenimente a căror intrigă, prompt înfățișată, alunecă pe versantul expunerii documentare, mai mult decât al reprezentării literare. Personaj ar putea deveni, în schimb, Timișoara – vechea cetate cu zidurile bătute de ghiulele transformată în oraș modern, năpădit de restaurante și cafenele. Kocsonyai, cu mobilierul lui sofisticat, dar și palpitul cultural din cafeneaua Spieluhr intră în topologia socială a orașului. Sau mărginesc un vehicul al memoriei spre un spațiu care, real fiind, aparține și nu aparține geografiei obiective. Trebuie recâștigat, așa cum se

recucerește paradisul pierdut. O Timișoară a incertitudinilor și a re-așezării, a izbucnirilor iraționale și a lucidității salvatoare interferează cu orașul unor personaje care se întâlnesc, locuiesc, plănuiesc, iubesc, agresează, disimulează, se sinucid sau se regenerează.

Cum marca prozei lui Ion Marin Almăjan o reprezintă reconstituirea istorică, politică și socială a Banatului, romanele au un puternic ambitus documentar. În *Orgoliile orașului*... străduința laudabilă a informării (monografii, studii, corespondență, presă) e completată de un artificiu tehnic, *recte* inserarea în ansamblul narativ a unor fragmente din memoriile lui Josef Geml și din Raportul maiorului Dumitru Oancea, trimis de generalul Moșoiu să insiste ca armata franceză să pună capăt lipsei de măsură din comportamentul ofițerilor și soldaților sârbi.

Srijinit de pârgii narrative consistente, cu tensiune și reglaj fin al stilului, edificiul evocator construit cu migală de Ion Marin Almăjan ar fi lăsat în urmă marginile tăiate de istoria unui ținut. Căci, convergente, firele unei povești pot da expresie miracolelor și răscumpăra drame. Pot fluidiza granițe.

Cuiul cerebral

Combinație de ecorșeu până la os, năruire a poncifelor și refuz al închisorilor piranesiene este *FRAHT*. Poemele izbesc cu forța unui metrou care te surprinde pe șine, deși trebuia să te aștepți că vagoanele se apropie de stație. Destule dintre cărțile precedente ale Rodicăi Draghinescu au arătat incisivitatea reflexivă, vortexul reactiv și percutanța expresivă care se regăsesc, într-un grad mai înalt de saturare, în cartea apărută anul trecut la Casa de Editură Max Blecher. (Mă gândesc, în primul rând, la poezia din *fiecare avem sub pat niște fotografii de care ne este rușine*, dar și la jurnalul *Zâna dracilor*.) În *FRAHT*, aparatul rezonator al autoarei (plecate din România în 2000) se adaptează la toate lungimile de undă ale drumului și mărfii, ale rutelor directe și foi de parcurs. Ale tunelului și des-prinderii în viteză. Sunt (toate) înglobate în paleta semantică a cuvântului de origine germană care dă titlul cărții.

Căci despre înfruntarea trecerii pe la aberante ori demascante macaze este *FRAHT* – cu toată luciditatea lui nebulă (în sensul unui vitalism neoavangardist, năprasnic și creativ), prin care edificiul dezinhibării lasă la vedere un năucitor angrenaj de roți imprimând, împreună, o direcție și o identitate nemărginite de frontiere (geografice, lingvistice, estetice): „dragă națiune română sunt dezertoare și-mi recunosc/ vina cât și vanitatea de a mă numi draghinescu/ întruna mă aflu încă pe linia 1 de fugă nu m-am/ îndepărtat prea tare pot fi regăsită oricând în plin relief/ [...] nu pentru a trece granița/ pentru sine ci pentru a trece patria peste graniță atunci/ când este important și urgent (tonul grav și ironia de noi înșine le putem transmuta în *quinta essentia* durerii/ comune sau în oracolul de melc al nimicniciei române/ vorbind sufletelor fără puțință fără poezie fără părere)/ dragă națiune română eu m-am luat pe cont propriu/ și nu am abuzat de tine fă din mine ce vrei sunt/ dezertoarea d. mă aflu încă pe linia 1 de fugă ușor de/ găsit în marele logos am număr abrupt și riscant între/ înfățișare și absență” (*o întreagă vină și-un întreg caracter*).

Mecanismul de construcție variază de la liniile serpuitoare ale acrobației pe spații largi, fără respiro, inteligentă și fizică totodată (*ex tunc, blidul cu mâncare*), până la concizia din poeme fără nume („respiră oricum nu ai ce face între miezul nopții/ și miezul dimineții îți răsucești capul plin cu/ pietriș bezna îți ține de întrebare stai în frunzișul/ tău de mentă și morfină pe dinăuntru alandala/ mandala te înfășoară cu zeama celor care nu au/ fost capabili nici măcar numele să ți-l strige”). Textele absorb particulele ivite din malaxarea naturaleții cu livrescul ori a însuflețirii cu experimentalul: o încercare de rezistență a aglutinărilor se petrece în *FRAHT* – cu orgoliu și autoironie, cu promptitudine și îndelungă pregătire. Cu frenetică demistificare și distanțată reconfigurare. (Ilustrativ, *Ah! – încă o dată* ar trebui citat aproape în întregime.)

Filamentele psihice par atașate nu numai de capul celei care emite poemele aflate „între leagăn și obuzier” (ca în *cine te crezi femeie*), ci de toate organele unui trup care le expulzează, fremătător și rece, ca pe o fracțiune din viața lui interioară: „scriu sub carnea mea cu oase străine/ pe unii îi menajez pentru decizii/ bucată cu bucată” (*cam așa*). Iar dacă *Obsexy* e programatic („nu vreau să fiu pe placul tuturor precum/ într-o necropsie intimă”), *mantis religiosa* surprinde alunecarea în dezumanizare, fără șansa deraierii, în timp ce *incognito* – și nu numai el – are netezelile și asperitățile paradoxurilor (urme ale crampelor mentale despre care vorbea Wittgenstein) sau ale proorociilor.

Spre trecut se îndreaptă, în schimb, *bătaia e ruptă din raiul comunist*, care denunță „vechi rinoceri”, cenzura și distorsionarea dintr-un trecut toxic. Poemul devine o formă de reasezare a sinelui prin edificarea unui adevăr, dar și tomografia eului creator, cu activitatea subconștientă a minții proiectată asupra ei însăși până când apare conștiința. Inductiv, puterea de a spune nu. Cuibar al literaturii („eu nu am avut niciodată inimă ca toată/ lumea ci doar o gaură caldă în care poezia și-a/ lăsat ouăle la clocit”), trupul lasă poemul să se scrie singur, deși îl înfășoară, îl încăleacă și trăiește beția înaintării cu iuțea, fără să-l strunească. Afirmarea completă a individualității recurge la „cuvinte rele” menținute în formă, însă apelează cu precădere la grefarea mai multor părți vii (translingvistice) în straturile profunde ale limbajului poetic.

Reinventarea Rodicăi Draghinescu aici intervine – în felul în care poezia se constituie într-un corp paradoxal (format dintr-un țesut cerebral intens irigat și migrator), împins în afară de trupul rezonator al poetei. Pe linia poroasă a osului care dă forma țestei, pulsează un corp viu care transferă ideea în obiect sfredelitor, apt să prindă și cea din urmă scurtcircuitare a sinapselor. Cuiele, acele, șuruburile reunesc suprafețe demagnetizate cu memoria văzută, recompusă din senzații, dureri și voluptate iluminată de înțelegerea istoriei biologice și psihologice a eului: „îmi întorc inima de buzunare o golesc de mărunțiș:/ e gravă și goală nu zornăie nu se înșiră pe podea/ e doar un simptom în sine de lucruri căzute în mușenie/ și dizgrație. Cum aș mai putea supraviețui prin ea când/ ea a devenit un obiect de artă numerică (ticăitul ei/ e un beculeț verde care pâlpăie doar când i se răspunde/ cu un alt ticăit). [...] și acum/ eu/ aici. cu gura plină de cuie. corectez gramatica iubirii./ cum iese câte-un adevăr afară îi și înfig cu pumnul/ niște cuie în căpățână; [...] și nu pot să spun cât mă/ doare când cuvintelor mele le intră cuie în tălpi/ din interior văd cum se repetă și se schimbă totul/ până la marele cui cerebral/ pe urmă vinovăția/ ca un himen electric și circular” (*ex tunc*).

Polemice, fruste, sofisticate și antifrastice, mai toate poemele din *FRAHT* au o energie a dezvăririi care arată, cu o frapantă forță de insolitare, cum impulsul nervos și sensul se înnoadă, strâns și oblic, cu literatura. (G.B.)

Cuvinte și feluri de a scrie

Marian ODANGIU

Intrarea în literatură a Simonei Grazia Dima s-a produs în patru pași: în 1974, în placheta colectivă *Vârste de lumină* a elevilor-poetă timișoreni (alături de, printre alții, Lucian Petrescu, Marcel Sămânță, Ion Chichere, Mariana Gherga și Rodica Pop), în 1978, în *Almanahul literar* al Asociației Scriitorilor din București, în 1983, cu un grupaj de poezii în *Caietul debutanților 1980-1981* și, în sfârșit, în 1985, cu volumul *Ecuatie liniștită*. Deceniul dintre primul și ultimul moment a fost nu doar unul în care poeta a urmat traseul adolescenților-mi-nune ce își împlinesc vocația parcurgând cu brio, pas cu pas, toate treptele indispensabilei formări intelectuale temeinice, ci și unul care a însemnat cristalizarea personalității sale lirice, a cărei originalitate a fost numaidecât observată de critici de întâmpinare.

Astfel, dacă, în culegerea de debut, apărută la Editura Albatros, Marcel Pop Corniș reținea îndeosebi *concepția și viziunea* marcate de un *impersonalism evident*, Mircea Mihăieș semnală, în volumul următor, *Diminețile gândului* (1989), distanțarea fermă de spiritul experimentalist-ironic al optzeciștilor, prin practicarea unei *poezii a originarului, a primordialului perceput cu o acuitate și o sensibilitate caracteristice feminității*. Volumele care au urmat, în total cincispezece la număr, însemnând cărți de poezie, proză, critică literară și traduceri, completează portretul în devenire al unei personalități culturale de primă mărime în literatura de azi, dar și, în egală măsură, pe acela al opțiunilor pentru o poetică ce preia de la optzeciști doar pasiunea pentru livresc.

Ea realizează transferarea în poezie a semnelor și însemnelor unei vaste deschideri culturale, ce împacă antichitatea greco-latină cu mistica medievală arabă, cultura indiană arhaică, cu savoarea și straniețatea Orientului extrem și/ ori cultura anglo-saxonă de dată recentă; dar se și distanțează, prin explorarea, cu ingeniozitate și ingenuă efervescență, a tărâmurilor misterioase ale *interiorității lucrurilor*, în căutarea și definirea unei *alte lumi, dinlăuntru*, la fel de reală și de plauzibilă ca și lumea existentului.

Amplele poeme din cea mai recentă carte a Simonei Grazia Dima* continuă această originală aventură spirituală, cu miză pe libertatea asociativă extremă, animată de revelația unui mod de cunoaștere cu totul aparte rezultând din ea, precum și a unei formule lirice deloc străină de *utopia suprarealistă*. Ca *formă ideală de manifestare a imaginărilor*, discursul liric se desfășoară pe suprafețe largi, e cerebral, autoreflexiv, fără, însă, a pierde nimic din sentimentalism și trăirea autentică. El reflectă o radicală modificare a sentimentului *vieții care se viețuiește* prin negarea separației ferme dintre real, posibil, virtual, potențial și neexistent cu

o constantă convingere că poezia, ca și iubirea, reprezintă unicul reper coagulant al ființării.

Fluiditatea desfășurării poetice se hrănește din maxima dinamizare a metaforei, din ilimitarea capacității spiritului de a transgresa, cu nostalgia simultaneității, ordinea realității din imediata apropiere, de a o transfera în câmpurile nesfârșite și incontrollabile ale trăirilor personale/pasionale, de a o impune ca pe o alternativă viabilă a trăirii mundane. E o *taină* ce face parte din propria *natură și pace* a poetului pe care el și-o asumă, în pofida riscului ca aceasta să fie imperceptibilă pentru cei din jur, să rămână străină de capacitatea lor de receptare: „O balerină-n șpagat pe vârful unui zgârie nori/ are fața albită de spaimă./ Entuziaștii fac surfing în valuri cât casa, dinții lor dezveliți/ în chiot arat-o bucurie nemăsurată de alții, covârșitoare./ Poetul luptă să-și păstreze neîntinată propria natură și pacea./ În zori, prelins printre blocuri, ascultă cântecul/ să fie privighetoarea sau mierla?/ Tremură din tot trupul stors de scris./ truda nu i-o va răsplăti nimeni./ Sticlarii turci arată turiștilor albastrul rotund,/ dar nu se întreabă dacă vede ori cine-i cel privit./ Și-n sarcofagul antic,/ cosmeticiana de demult, culcată între boluri/ cu alifii uscate și cele șase perechi/ de încălțări luxoase/ ale condiției sociale strălucite,/ pregustă liniștea fără amestec, căci n-are nevoie de vopsele./ Seara poetul se-aruncă frânt în așternut,/ mai sloboade o șoaptă: voi afla oare taina vieții?/ Tu spune-i, dacă te încumeți,/ că taina asta nu există” (*Taina vieții*). În fond, e o neobosită explorare a realului în căutarea *desăvârșirii*, a perfecțiunii ce se refuză simțului comun.

Poezia de acum a Simonei Grazia Dima pare a se identifica tot mai mult cu transcrierea unor vise, a unor stări de frontieră dintre conștiință și halucinație, sub marca autenticității și a spontaneității ce anulează diferențele dintre trecut și prezent, dintre viață și moarte, dintre comunicabil și incomunicabil, dintre eternul înaltului și întunericul adâncului: „Caldul Crăciun de-acum -/ coada unui șarpe mitologic/ desfășurat pe-asfaltul/ marelui oraș - mi l-a adus în minte pe un altul,/ când dis-de-diminează treceam prin ger pe stradă/ și-un câine slab, peleg,/ încovrigat pe-o gură de canal călăie, vorbea tăcut/ despre parțialitatea oamenilor în materie de Crăciun./.../N-aveam nimic de-adăugat/ cu firea mea răsăriteană/ căci m-aș fi pomenit cu vreun răspuns/ identic cu teoria vreunui din/ cei citați de el./ Și auzeam cum fremăta auditoriul,/ gata să izbucnească în râs./ Nu pot aduce martor/ decât Ochiul, însă, afurisit, se-afundă-n sine și,/ dispărut, îmi lasă-amnarul,/ dar și număratoarea bleumarin de ape-afunde,/ repezi./ Isus se vede și-acum, ca ieri./ El binecuvântează un ocean de icre:/ cuvinte și feluri de a scrie” (*Crăciun*).

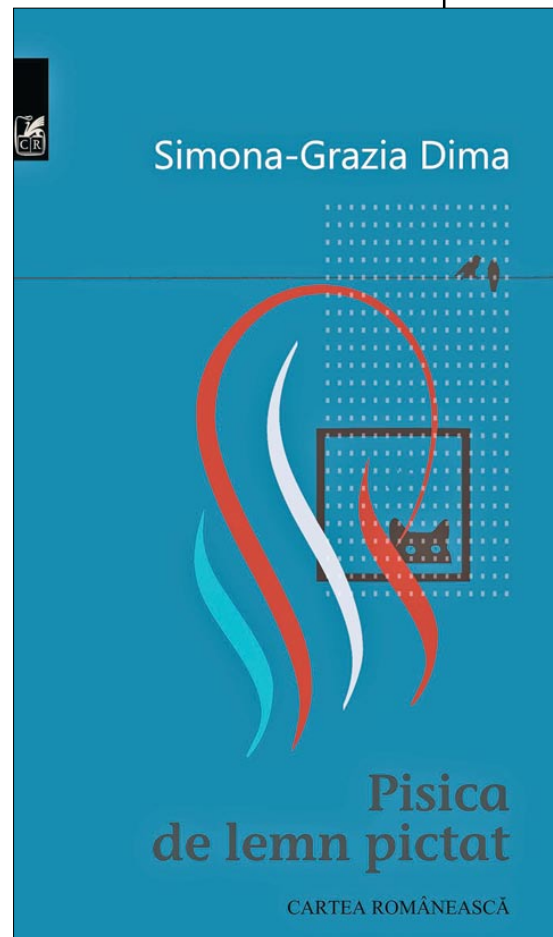
Poemele se apropie adesea de stilul lui Gellu Naum, în care cuvântul se naște din cuvânt și în care versul capătă contur individual, realitate și consistență

proprii, iar limbajul are forță magică, sacrală, devine, el însuși, acțiune: „Să apucăm să spunem, de-asta avem cuvinte/ Lopătând în apele durerii, simțindu-ne/ evrei cu toții, curând cuprinși în giulgiu,/ cu un pietroi sub cap./ Deodată văd cum/ muchii de cristale, fantastice poliedre/ iluminează viața până-n copilărie./ Acolo și noi, și neînțelegătorii noștri/ urcăm pe drum de munte cu ulcior pe umăr,/ iar urșii zgârie versuri pe copaci,/ căpșoare ies dintre licheni,/ de păsări ciripind poemul,/ recitându-ne versul pentru care-am murit deja” (*Ritmuri*).

Ecourile și conexiunile supra-realiste vin și din Gherasim Luca, Paul Păun ori Virgil Teodorescu, și ating apogeul într-un poem precum *Pisica de lemn pictat*, care dă și titlul volumului esențializând situarea poeziei Simonei Grazia Dima oarecum pe linia de frontieră dintre discursul delirant și improvizația dadaistă, eliberată de orice cenzură rațională și, totuși, lucidă a descendenților lui Tristan Tzara: „Pe bonul de cumpărături scria:/ cană infuzie ceramică/ iaurt OKE/ Claudelle apă de parfum/ linte portocalie/ cremă de pan-tofi incoloră/ soia felii/ zacuscă picantă/ castraveți întregi murați/ *penne* italienești tricolore/ cratițe email/ file hering condimentat/ Grundsolv D/ pastă anșoa/ unt Winny/ ciocolată de casă cu nucă și stafide/Bronzalchid/ sosuri Schwartzau/ pișcoturi de șampanie Savoy/ praf de budincă/ sos Worcester/ ulei de măsline/ oțet din vin/ Cremă Monor Făgăraș/ pă-mânt de flori/ Colgate Herbal Propolis/ chibrituri/ Smântână Danone/ lumânări pastile aluminiu/ vinete/ ton mărunțit în ulei/ ardei kapia roșu/ două perechi de șosete/ pui Grill Conașu'/ lămâi/ umbrelă/ berlineze cu caise, cu vișine, cu ciocolată/ pălărie Gamabell.../ și toată bucuria vieții,/ dar mai ales o pisică/ de lemn pictată somptuos,/ cu totul inutilă”.

Contemplată din perspectiva unei metafizici atent elaborate, existența este recompusă întru recuperarea purității și inocenței primordiale pierdute, ca replică la degradarea cotidianului. Iar partitura citată nu este singurul text care poate contraria. În *Indiciile*, „dedicat celor care

au scris poezie adevărată sub dictatură (pe un motiv de roman gotic - *Castelul din Otranto* de Horace Walpole)”, Simona Grazia Dima încalcă toate limitele lirismului printr-un discurs care nu e nici poezie, nici proză, nici partitură dramatică, ci, mai degrabă, un *decupaj limită*, cu personaje neverosimile, bizare, ce evocă atmosfera stranie, de thriller psi-

hologic, de roman de mistere, de roman al ororilor plin de suspans din celebra carte din 1764 a romancierului englez.

Înarmată cu o percepție esențial sentimentală a realității, cu o capacitate aparte de a descifra semnele poeziei în tot ceea ce e în jur, cu un simț aparte al „lecturii” existentului prin filtrul sensibilității și, deopotrivă al demersului intelectual, Simona Grazia Dima propune, în *Pisica de lemn pictat* un nou segment din mitologia alegorică și fantasmatică a prezenței sale în literatura de azi.

*Simona Grazia Dima, *Pisica de lemn pictat*, Editura Cartea Românească, 2018

Știucile

Octavian DOCLIN

În amintirea Nănașului nostru, Petre Stoica (1931 – 2009), aceste „bestiare”, cea de a doua, mai puternică și mai tânără, împotriva celei dintii, mai vicleană și mai flămândă

Știuca (1)

Stă vicleană
printre trestii la doi pași
de mîluri și mistere aburoase
la pîndă neagră stă și-așteaptă
cu gura ei de aur
să-nghită basmul peștișorii

la mal se-aude fișiiul nopții
se sparge apa
știuca s-a închis în burta lunii.

Știuca (2)

Încă nu s-a învechit bine haina pe el
că a și uitat
că nu în mîna cu care scrie
stă puterea lui
și nu ea este arma
cu care se poate apăra
de prigoana cuvîntului

o amintire de demult un țipăt prelung
îi îngheță mîna deasupra hîrtiei
știuca a scăpat din burta lunii.

Constituția pe înțelesul unei mîini de oameni

Valentin CONSTANTIN

Încă înainte de încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, pentru intelectuali europeni ce rezistaseră totalitarismelor din Occident, problema cea mai importantă era să construiască un model politic încă nerealizat pe continent: „democrația liberală capabilă să se apere”¹. Era același lucru cu „democrația capabilă să dureze”. Democrația liberală capabilă să dureze era, fără îndoială, prioritatea politică postbelică. Nu era un proiect utopic, exista deja în Marea Britanie și în Statele Unite. În Statele Unite, stabilitatea sistemului politic liberal se baza pe actul fondator numit Constituție. La fel și în Marea Britanie. Este însă o Constituție care se plasează în tradiția Republicii romane și a Imperiului Roman.

Există mai multe norme fundamentale în acte unilaterale, validate în timp (declarații și proclamații), alături de pacte și cutume ce privesc organizarea statului. Spre deosebire de Statele Unite, în Marea Britanie nu există o ierarhie formală a normelor și, ca urmare, nu există nici control de constituționalitate. Într-o zi oarecare, Parlamentul Britanic, suveranul în stat, ar putea să abroge *Magna Carta* sau *Bill of Rights*. Însă nu va face niciodată așa ceva, pentru că nimeni, nici măcar el însuși, nu și-ar putea imagina că o poate face. Constituția Marii Britanii nu e stabilă, pentru că e aseasonată în exces cu diverși garanți și diverse garanții. Are în spate o luminoasă tautologie: e stabilă pentru că e cea mai stabilă. Forța ei nu stă, așadar, în validitatea juridică a normelor constituționale, ci în certitudinea cvasi-absolută a aplicării lor, care înconjoară, ca o aură, normele. Aceste două Constituții au ceva important în comun. Au transformat libertatea indivizilor și a minorităților în ceva mai real decât drepturile unei persoane asupra unei bucăți de pământ².

Și constituțiile europene vorbesc despre drepturi. O fac extins, uneori într-un stil mai lax, alteori ceva mai tăios. Cineva compara Declarația america-

nă din 1776 din Virginia cu Declarația franceză din 1789 în acești termeni: „În timp ce americanii vorbeau în Declarația lor despre drepturi pe care ei și strămoșii lor le-au avut în Anglia, francezii vorbeau în 1789 despre drepturi pe care nici ei și nici strămoșii lor nu le-au avut niciodată, însă visau să le aibă”. Pe unii, această comparație ar trebui să îi lase indiferenți, altora li se poate părea devastatoare pentru constituționalismul continental. În Europa continentală, drepturile fundamentale au fost proclamate ca nobile iluzii și, așa cum avea să constate, două secole mai târziu, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, într-o mare măsură au rămas drepturi iluzorii. Iar misiunea Curții ar fi fost aceea de a le transforma, prin persuasiunea hotărîrilor sale, în drepturi efective.

Cum au transformat englezii și succesorii lor din America libertatea într-o condiție umană firească? Relativ simplu: prin judecatori. Erau convinși că judecătorii, administrația, președinții sau monarhii constituționali ar putea garanta drepturile. Așadar, drepturi intacte (nu și intangibile), supraviețuind și dezvoltându-se prin gândirea unor judecatori puternici: aceasta este, pînă la urmă, formula chimică a democrației capabile să se apere. Pentru europenii de pe continent, constituțiile sînt cărțile tehnice, manualele de funcționare ale mașinăriei numită stat, instrumente pentru uzul strict al partidelor politice. Trebuie modificate periodic, conform obiectivelor lor naturale, iar obiectivul natural al unui partid politic e dezvoltarea și conservarea puterii. Mai există și un obiectiv expus privirilor, artificial, care se numește, în funcție de context, „bine public” sau „interes general”. Pentru a întreține raporturi coerente cu politica de putere, partidele politice se organizează ca structuri de tip militar, dominate de figura șefului carismatic sau birocratic.

Să revenim. După terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial, constituțional, europenii erau la fel de puțin convingători ca germanii pe vremea Republicii de la Weimar. Cum să crezi o imitație credibilă a modelului unei democrații libere, garantată prin judecatori? În 1950, pe continent nu existau încă suficiente Curți Constituționale (încep să se răspândească după aproape treizeci de ani), nu exista nici un control de constituționalitate al legilor, adică unul al majorității, exercitat de judecătorii de drept comun. Totuși, ce era de făcut? Trebuia făcut mai întîi un tratat european de protecție a drepturilor fundamentale, care să cuprindă întreaga listă liberală a drepturilor proclamate în Declarația Universală din 1948 și care să protejeze „drepturile negative”, opozabile statului. În plus, tratatul trebuia, sub numele de „drept la un proces echitabil”, să promoveze și să protejeze integritatea funcției judiciare. Fără proces echitabil nu există nici judecatori, nici drepturi fundamentale.

Este aplicarea unei propoziții, a unui adagiu, dacă vreți, cit se poate de profund: *remedies precede rights*: garanțiile preced, în mod necesar, drepturile. Drepturile fără garanții judiciare, drepturile care nu sînt justițiabile, nu pot fi considerate, în mod serios, nici constituționale, nici fundamentale. Pentru a deveni efective, normele juridice au nevoie de instituții croite pentru rea-

lizarea scopului lor. Trebuia imaginată o instituție nouă, care să posedă o autoritate egală pentru toate statele membre ale Consiliului Europei, acesta nefiind altceva decît o organizație politică destinată să promoveze *rule of law*, adică preeminența dreptului³. Trebuia creat un obiect politic nemaivăzut în societatea internațională, o Curte de Justiție supranațională, care să îndeplinească, *mutatis mutandis*, funcția principală a unei Curți Constituționale într-un stat suveran. Controlul european de constituționalitate nu a fost niciodată explicit. Cetățenii care nu reușeau să își obțină recunoașterea drepturilor pe plan intern, *in foro domestico*, cum spun juriștii, se puteau adresa Curții, chemând în judecată statul în care, într-un fel sau altul, prin exercițiul puterii legislative, executive, sau judecătorești, își văzuseră încălcate drepturile.

După o procedură relativ complicată, care s-a modificat de mai multe ori, Curtea de la Strasbourg ajungea să judece în plenul său. În primii ani, o făcea, așadar, în prezența tuturor judecătorilor săi, iar hotărîrile ei se bucurau de autoritatea hotărîrilor plene. Mai târziu, datorită extinderii Consiliului Europei, procesele au fost judecate în două grade de jurisdicție, în formațiuni restrînse de judecatori. Autoritatea hotărîrilor a fost sacrificată pentru, din nou, o iluzorie eficacitate a sistemului. O hotărîre luată cu nouă voturi contra opt, în cea mai extinsă formațiune de judecatori a Curții, Marea Cameră, posedă o autoritate fragilă dacă luăm în considerare numărul total de judecatori ai Curții, în total patruzeci și nouă, ale căror opinii, în speță, nu le cunoaștem.

Parțile în procesul la Curtea Europeană sînt particularii (indivizi, organizații non-guvernamentale, grupuri de particulari) și Statele membre ale Convenției europene. Contrar a ceea ce crede majoritatea europenilor, Curtea de la Strasbourg nu reformează, adică nu modifică hotărîrile judecătorești interne, nici nu repară ilicitul internațional al statului care nu a reușit să respecte Convenția europeană. Curtea nu a fost înființată pentru a face dreptate, ci pentru a da posibilitate statelor să dezvolte un standard comun de protecție a drepturilor omului, să dezvolte conținutul abstract al normelor convenției și să fixeze, astfel, cîmpul de aplicare juridic al drepturilor și, nu în ultimul rînd, să dezvolte o cultură a protejării și salvărilor drepturilor fundamentale.

Ce înseamnă „să dezvolți conținutul abstract al normelor Convenției și să fixezi cîmpul de aplicare al drepturilor”? Să luam ca exemplu, un drept bine-cunoscut, cel la viață privată. Articolul 8 (1) din Convenția europeană este un anunț simplu și lapidar: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale”. Curtea de la Strasbourg a decis că biroul unui avocat trebuie să se bucure de protecție de care se bucură domiciliul său (în special de inviolabilitate), că protecția imaginii personale și dreptul la reputație trebuie incluse în sfera protecției vieții private, că fiecare are dreptul la viața sexuală pe care o alege, conform „identității sale profunde”, că viața privată nu se limitează la un cerc intim, prin urmare dreptul la viață privată implică și un drept la o viață socială, etc. Această dezvoltare a conținutului normelor care enunță

drepturi fundamentale, care se observă cu ușurință la articolul 8, este valabilă pentru toate drepturile garantate de Convenție și de Protocoalele sale adiționale.

Ce rol rămînea să joace Curțile Constituționale apărute ulterior? Curtea de la Strasbourg nici nu anulează legislația internă contrară Convenției, nici nu corectează practicile administrative care violează Convenția. Acestea rămîn misiunile Curților Constituționale și ale judecătorilor de drept comun, ce controlează legalitatea actelor administrative. Numărul plîngerilor la Curtea Europeană a crescut constant și a atins nivele incredibile. Mai mulți oficiali ai Consiliului Europei și mai mulți judecatori ai Curții au pus fenomenul pe seama creșterii numărului Statelor membre (de la 10 la 49) și, *nota bene*, pe seama succesului de care se bucura Curtea în ochii europenilor. În realitate, numărul incredibil de plîngerii era un revelator al eșecului Curții în rolul său de Curte Constituțională a drepturilor omului, de fapt eșecul de a construi, în Europa continentală, democrații capabile să se apere, coerente și stabile. Asta în ciuda faptului că în hotărîrile Curții descoperim alegeri clare și precise despre democrația liberală, *i.e.* despre „societatea democratică”. Descoperim că în „societatea democratică”, majoritatea evită orice abuz de poziție dominantă, că e constituită din „pluralism, toleranță și deschidere” sau „că este singurul model luat în considerare de Curte și singurul model compatibil cu Convenția Europeană a drepturilor omului”.

Nu mai că declarațiile luminoase sînt subminate de fapte. Probele eșecului nu au întîrziat să apară. Declararea unei doctrine iliberale sau asumarea comportamentelor ce servesc în mod obișnuit pentru a descrie o astfel de doctrină, acestea sunt, în acest moment, probele. Ar rămîne de discutat, probabil, cauzele. Mă interesează, în mod special, una singură, care la noi posedă semne cronice. E greu de presupus că în următorii ani vom constitui o masă critică de judecatori capabili să protejeze drepturile fundamentale la nivelul la care o fac judecătorii Curții Supreme de Justiție a Statelor Unite sau cei ai Curții Supreme a Marii Britanii, succesoarea Camerei Lorzilor. Cea mai înaltă instituție judiciară a țării, Înalta Curte de Casație și Justiție, cuprinde peste 120 de judecatori. O asemenea dimensiune este pur și simplu de neînțeles. Judecătorii Curții Constituționale sînt cvasi-necunoscuți marelui public. E greu de văzut cum ar putea funcționa, cum spunea cineva, ca „organ general rezidual al înțelepciunii poporului”. Și, peste toate acestea, nici noi, nici ceilalți europeni de pe continent, nu sîntem foarte siguri că judecătorii sînt garanții legitimi ai Constituției.

¹ Această formulă o găsim în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și aparține, probabil, judecătorilor Curții.

² Montesquieu, unul dintre autorii favoriți ai profesorilor noștri de drept constituțional, spunea despre englezi: „Există pe lume o națiune care are ca obiect direct al Constituției sale libertatea politică”, sau, „Dintre toate popoarele lumii, acesta a știut cel mai bine să se folosească în același timp de aceste lucruri importante: religia, comerțul și libertatea”.

³ Formula precisă a lui *rule of law* este înscrisă pe frontispiciul Facultății de Drept de la Harvard: „Non sed homine, sed sub Deo et lege”.

Mădălin BUNOIU

Ne putem imagina Paideia ca pe un tărâm fantastic. Ca pe un loc din Univers, ca pe o societate ajunsă la apogeu care-și cultivă și educă nu doar tinerele generații, ci întreaga populație prin studiul filosofiei, al științelor exacte și ale naturii. Acesta poate fi unul dintre modelele educaționale spre care să ne îndreptăm atenția. Sigur, pe Terra, în secolul al XXI-lea, când dinspre sursele media și dinspre (aproape) toți purtătorii de mesaj social auzim doar despre nativi digitali, digitizare, digitalizare, metode și tehnici noi de predare, inteligență artificială, utilizarea tehnologiei în toate etapele procesului educațional, o astfel de invitație pare naivă, și chiar desuetă. Ea ne duce cu gândul la perioada antică, atunci când grecii utilizau acest concept educațional, *paideia*, pentru a-și dezvolta și cultiva spiritul prin însușirea filosofiei și a științelor. Călătoria în Paideia mă face mai degrabă să mă gândesc la transdisciplinaritate, concept inventat în anii '70 de Jean Piaget și dezvoltat mai apoi de către Basarab Nicolescu: „transdisciplinaritatea privește ceea ce se află în același timp și între discipline, și înăuntrul diverselor discipline, și dincolo de orice disciplină”, dar mai ales la finalitatea ei: „înțelegerea lumii prezente și unitatea cunoașterii”¹.

Și totuși, de ce o invitație în Paideia? În condițiile în care putem mai degrabă să ne gândim la o aventură în Silicon Valley, sau la Saclay - Franța sau chiar mai aproape, la Măgurele - București unde, recent, deja celebrul laser a atins cea mai mare putere generată vreodată de un astfel de instrument, 10.88 PW. Și de ce acum? Acum când lumea în general, și societatea românească în particular, au nevoie și duc o campanie susținută pentru asigurarea cu specialiști, bine nișați profesional, a unei piețe a muncii în căutare disperată de „soldați”. Am putea chiar să discutăm despre un conflict conceptual între gândirea deschisă ce vine dinspre universitățile clasice, humboldtiene, care pregătesc studenți, viitori intelectuali, capabili de gândire critică, de spirit civic și de implicare socială, și una de tip cartezian, extra-pragmatică, venită dinspre marile companii care ar prefera ca orice curs sau disciplină din curriculum să conțină manualul de utilizare al echipamentelor folosite în producție.

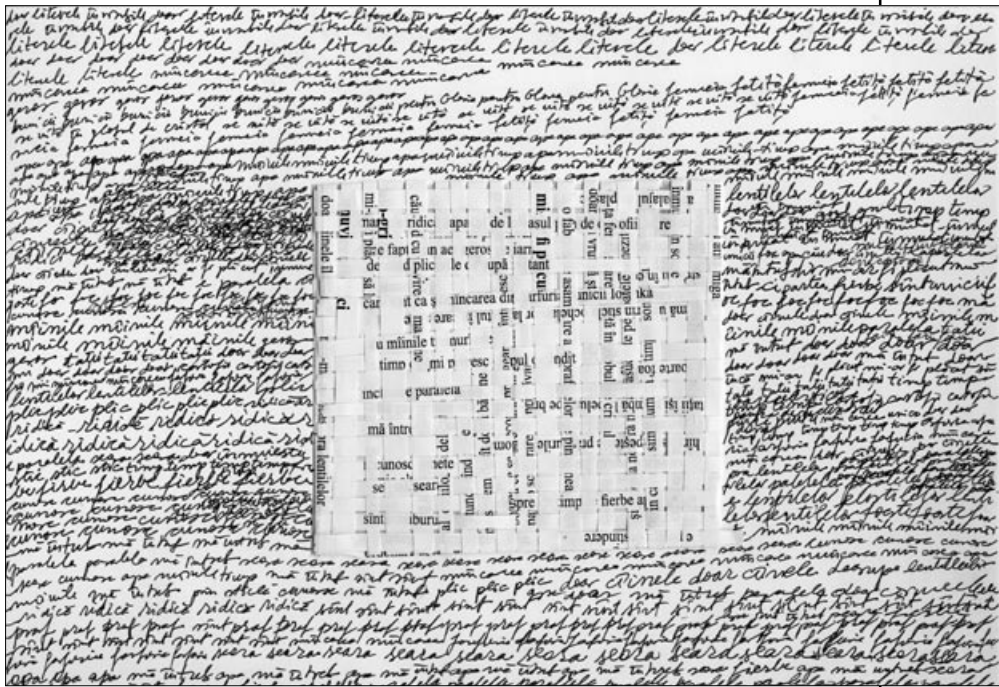
Nu eu sunt cel care face o astfel de invitație. Ea este făcută de către fundația Stavros Niarchos, care a decis să finanțeze Universitatea din Pennsylvania cu șase milioane de dolari pentru a implementa la nivelul ciclului de licență programul Paideia². Sigur, un program adaptat zilelor noastre, dar care se bazează pe principiile ei inițiale. Și anume, acelea prin care individul este educat ca un întreg, în deplină complexitate intelectuală, pentru a deveni un cetățean al lumii de azi. Amy Gutman, președinta Universității din Pennsylvania, erudit profesor de științe politice și comunicare, vizionară, cu o experiență bogată atât profesională cât și managerială la universități precum Princeton, Rockefeller și, bineînțeles, Penn, susținea la lansarea acestui proiect că „printre numeroasele obiective ale unei mari universități, niciuna nu este mai importantă decât susținerea și promovarea schimbului liber de idei și exprimarea fermă a punctelor de vedere diferite”. Obiectivul final al acestui demers este acela de a genera cetățeni informați, angajați social și civic activi.

În anul 2013, alături de colegii din conducerea Universității de Vest din Timișoara (UVT), de colegii din comisiile de specialitate ale Senatului UVT, dar și de membri ai tuturor facultăților, am demarat un proiect care nu numai că a prins contur, dar se vede deja implementat, căpătând atât consistență cât și o dezvoltare și un interes care cresc de la an la an. Este vorba despre introducerea în toate curriculumele (planurile de învățământ), de la toate programele de studii de licență, a disciplinelor complementare care generează competențe transversale³. Filosofia acestui proiect este simplă - fiecare student alege, în trei semestre diferite, câte o disciplină de la altă facultate decât cea la care studiază. Alegerea se face dintr-un coș care cuprinde zeci de discipline. Iată o listă, fără a fi exhaustivă: Istoria vieții private, Artă și religie, Geopolitica războiului și a păcii, Criminalistică, De la planificarea financiară a propriului buzunar la planificarea financiară a afacerii, Educație prin aventură, Cucerirea spațiului cosmic, Gotic și fantastic în literatura pop britanică și americană, Astronomie în cultură, Istoria muzicii universale, Psihologia românilor, Filosofie care au schimbat lumea...

Îmi vine să spun: „Mi-ar fi plăcut să fiu student acum!”. Scopul declarat al UVT, în contextul introducerii acestor discipline, seamănă într-o mare măsură cu cel asumat de către Penn University: absolenții UVT au gândire

critică, sunt cetățeni activi civic și social, au abilități de lucru în echipă, abilități de comunicare orală, utilizează cu ușurință tehnologia informației și a comunicării, recunosc și respectă diversitatea și multiculturalitatea, au inițiativă și spirit antreprenorial și sunt adaptați unei piețe a muncii extrem de dinamice. Acest proiect este unic în peisajul academic românesc.

Așadar, bine ați venit în Paideia! Bine ați venit la UVT!

Nimic mai european ca Brexit

Vladimir TISMĂNEANU

Vreme de două decenii după 1989, goana după mituri politice a fost pur și simplu mai vizibilă în Est, acolo unde contrastele sociale sunt exacerbate și unde individul percepe aceste prăbușiri tragice ale vechilor identități cu mai multă acuitate. Însă fenomenul este global, iar astăzi, a devenit la fel de intens și puternic și în Occident. Sentimente proto-fasciste de indispoziție, apoi furie, sunt din ce în ce mai prezente în țări care nu au așa multe probleme sau suze precum neliniștile teritorii ale Europei de Est. Reîntoarcerea mitului, alături de raționalitatea *zweckmässig*, rece și calculată, a cuștii de fier, este parte din neliniștea universală (de care profită profeții și demagogii).

Mă uit la aceste nesiguranțe și răspunsurile psihoideologice pe care le primesc: pot fi considerate fantasmă prin aceea că atribuie realității o imagine dorită, zămisliță în imaginație, aproximare și gândire magică. Lucrurile sunt, desigur, cu mult mai complexe: Există, într-adevăr, un sentiment de epuizare, de prea multă retorică, un sentiment că politicienii sunt acolo pur și simplu pentru a înșela. Corupția pare a fi universală și multe din aceste societăți sunt mai aproape de America Latină (sau Europa sudică) decât de orice model anglo-saxon al pluralismului. Pe de altă parte, exact această stare de epuizare a viziunilor despre lume tradiționale, acest sindrom post-modern al repudierii marilor constructe teologice în favoarea mini-discursurilor, sunt și cele care duc la plictiseală și la cheful pentru viziuni alternative care n-ar fi lipsite de îndrăzneală și inventivitate.

Trăim într-o lume secularizată, dar substitutele profane la mitologiile tradiționale încă n-au un viitor. Fascismul ca fenomen nu este pur și simplu legat de o personalitate sau de contextul specific al Italiei și Germaniei anilor 1920 și 1930: rădăcinile sale sunt de găsit în disponibilitatea maselor disperate de a urma indivizi cu o mare încredere în ei înșiși. Așa cum a arătat-o Germania în secolul trecut, până și teritoriile culturalizate, respectabile, luminate, pot cădea ușor și total în ghearele politicii salvării sociale ori a furiei și urii patologice. Este ceea ce s-a petrecut în 2016 în Marea Britanie și Statele Unite, în mod obiectiv cele mai vechi, puternice și mărețe democrații din lume.

Au existat nouă amenințări în Europa de Est, *slăbiciune societală, opțiuni și sentimente ale cetățeanului de rând*, care au făcut posibilă deificarea mitului - ceea ce ar însemna, în cele din urmă, triumful naționalismului asupra democrației: moștenirile leniniste, puterea gândirii magice, memoria unor lucruri nu chiar trecute sau inexistente, politica proteică și fluiditatea formațiunilor politice, tirania majorității, criza valorilor și autorității, pacea întemeiată pe mai puțină justiție, slăbiciune

nea clasei politice și ideile democratice pe care le profesează, și hiatul valoric între *comunitar* și *individual*. Toate aceste lucruri s-au dovedit a fi mai puternice decât liniștea reușitei (deși imperfectei) societăți democratice în Europa de Est.

Marea Britanie nu are niciun trecut comunist sau moșteniri leniniste, dar populația locală - așa cum am văzut - este la fel de vulnerabilă în fața fantasmelor și mitului. Lipsa unui trecut comunist comparabil cu al Europei de Est a făcut Marea Britanie mai înclinată să asume aceste sofisme sociale și, într-un fel, a avut mai mult timp să accepte, apoi să respingă libertatea. Nu există acolo, trebuie s-o spun, memoria vreunei consecințe dezastruoase care decurge inevitabil din respingerea toleranței. E cu atât mai surprinzător că aceste lucruri se petrec în Occident. Nu există o cultură sau instituții fasciste sau comuniste relevante care să împiedice progresul acestor societăți. Cantonarea este greșită însă, pentru că mitul poate funcționa oriunde. Și oriunde apare, ura și tirania îl secondează.

Ce înseamnă prosperitatea Uniunii Europene pentru cei mulți comparată cu independența britanică? Și, dacă tot suntem aici, discutând teribilele greșeli ale acestei noi ere, de ce anume ar trebui shopurile românești, poloneze, pakistaneze să înlocuiască pub-urile engleze, leagănul comunității și solidarității care a stat la baza tradiției „noastre” democratice, juridice, pacifiste în ultimii 250 de ani? Auzind astfel de discursuri, ne dăm imediat seama că ura reușește tocmai pentru că apare drept rațională, evidentă și democratică. Este și motivul pentru care conservatorii americani - napasta mișcării pentru drepturile și eliberarea femeilor - scuipă flăcări rasiste împotriva musulmanilor pe considerentul că aceștia oprimă femeia. Ne întrebăm, așadar, asupra misterului din spatele Brexit, vedem cum anxietățile cetățenilor britanici legate de globalizare și schimbare s-au combinat cu un sentiment specific britanic de a fi unic și separat de Europa. Au existat eforturi absurde de a face „independența” să pară logică și utilă...

Ospun aici apăsător: Democrația rămâne singurul sistem just, dacă luăm drepturile omului ca pe singurul lucru de importanță din lume. Sarcina noastră este să înțelegem, să nu subestimăm sau respingem idiotețiile ticăloase care prind rădăcini în sânul populațiilor dezorientate, să realizăm că trebuie să căutăm mereu adevărul și modestia, să susținem politicos, dar cu tărie că doar democrația este bună, că este singurul lucru care merită salvat.

Brexit nu este altceva decât o nouă izbucnire a acestei experiențe comune (a Vestului și Estului). Ar putea părea surprinzător, cum spuneam, dar n-ar trebui să fie. Mitul a găsit întotdeauna o cale de a se strecura înăuntru, iar misiunea noastră este aceea de a înțelege că masele îl așteaptă pe Perón. Sarcina noastră este să-l expunem ca tiran nebun, violent și aberant, să reafirmăm sus și tare, ținând cont de propriile noastre greșeli, că democrația și toleranța sunt singura noastră opțiune și șansă.

0 jumătate de zi în Uruguay

Ciprian VĂLCAN

Uruguay

După ce am acceptat invitația Ministerului Culturii din Argentina de a merge la Buenos Aires la sfârșitul lui 2018, am început să caut informații de toate felurile despre orașul pe care urma să-l vizitez. Am citit cărți de călătorie, am studiat atlase geografice, am răsfoit enciclopedii, dar am revenit și la scriitorii mei argentinieni preferați, recitind descrierile lor despre Buenos Aires. N-am neglijat nici blogurile americane, franceze, italiene, spaniole

lonia, am primit o informație care m-a mirat și mi-a întărit decizia de a merge în Uruguay, însă care avea să se dovedească, pînă la urmă, inexactă. Ei mi-au vorbit elogios despre Colonia, m-au încurajat să-l vizitez și mi-au spus că, deși are doar în jur de 20 000 de locuitori, este al patrulea cel mai mare oraș din Uruguay. Aveam să constat însă, citind un ghid turistic chiar într-o librărie din Colonia, că orașul e abia pe locul 19 într-un clasament al celor mai populate așezări uruguayene, după Montevideo, Salto, Ciudad de la Costa, Paysandú, Las Piedras, Rivera, Maldonado, Tacuarembó, Melo, Mercedes, Artigas, Minas, San José de Mayo, Durazno, Florida,

să constat că nu m-am înșelat deloc, iar în timpul petrecut în ferry-boat-ul *Buquebus* și apoi la Colonia am aflat o grămadă de lucruri fascinante pe care mi-ar fi fost imposibil să le descopăr pe cont propriu.

Borges și Sábato

Traversarea estuarului Rio de la Plata n-a fost deloc spectaculoasă. Ne aflam într-un mastodont plutitor cu peste 1000 de oameni și câteva zeci de mașini, iar apele pe care le lăsam în urmă păreau murdare și pline de mil. Monotonia acestei înaintări îi făcea pe cei mai mulți dintre pasageri să moșăie, așa cum se întâmpla și în vremea studenției mele cu aproape toți călătorii din trenurile dintre Arad și Timișoara. Și fiindcă nu era nimic de văzut, l-am ascultat cu multă plăcere pe Tomás, pe care l-am rugat să-mi povestească despre întâlnirile lui cu Borges și cu Sábato de la începutul anilor 80.

În 1983, Argentina abia ieșise din înfrîntoarea dictatură militară care transformase țara într-un imens spațiu al monstruozițăților și ororilor, riscînd să distrugă orice idee de solidaritate și coeziune. Societatea era scindată și dezarticulată și persista un puternic sentiment de neîncredere. Tînăr profesor, Tomás încerca tocmai să le redea încrederea studenților săi atît prin comentarea marilor texte clasice ale filosofiei, cît și prin tentativa de a le propune modele contemporane în carne și oase, personalități argentinieni cu notorietate mondială care nu pleaseră în exil și trăiseră alături de ei toate nenorocirile din cei șapte ani de dictatură. A încercat astfel să intre în legătură cu intelectualii pe care îi admira cel mai mult în acel moment, Borges și Sábato, pentru a-i invita să susțină cîte o conferință în fața studenților săi. Spre mirarea lui, amîndoi au fost de acord să le vorbească studenților, impresionați, probabil, din cîte am putut să deduc, și de entuziasmul contagios de care dădea dovadă.

Borges a acceptat să vină la universitate, dar i-a pus o singură condiție: „Vin dacă nu trebuie să iau masa de prînz singur”. Evident, Tomás n-a avut nimic împotriva, așa că, înainte de conferință, au mers împreună la un restaurant aflat într-o zonă mai liniștită. Borges mîncă doar lucruri foarte moi (Tomás nu mi-a spus dacă o făcea pentru că așa se obișnuise sau pentru că avea probleme cu dantura), a comandat un terci de porumb cu lapte, iar ca desert o portocală. Lăsînd să se simtă puțină emoție, Tomás mi-a spus: „Știi doar, Borges era orb, așa că am fost nevoit să-l hrănesc ca pe un bebeluș”. Apoi, trecînd mai departe, mi-a povestit că întreaga conversație cu Borges a fost extrem de interesantă, iar asta nu numai fiindcă Borges era plin de imaginație și dovedea o erudiție

coplesitoare, ci și pentru că era foarte politicoș și, în același timp, extrem de autoironic.

Ajunși la Universitatea din Buenos Aires, aveau să descopere un amfiteatru înșesat de lume. Peste 2000 de oameni veniseră să-l asculte pe Borges, însă nu toți îi erau favorabili, fiindcă destui îi reproșau pozițiile în favoarea dreptei latino-americane, precum și sprijinul pentru generalul Pinochet. Borges era, însă, un seducător: a vorbit cu atîta eleganță și empatie, a răspuns celor mai ostile întrebări cu atîta delicatețe încît, în cele din urmă, publicul a fost cucerit, iar la final a fost aplaudat minute în șir, asemenea unui mare actor.

Întîlnirea cu Sábato avea să decurgă altfel. În perioada aceea, scriitorul fusese numit președinte al Comisión Nacional de la Desaparición de Personas (CONADEP), comisia însărcinată să ancheteze abuzurile din timpul dictaturii militare. Comisia lucra la raportul *Nunca Más* care avea să fie prezentat în 1984, radiografiînd cu exactitatea amplexarea ororilor comise între 1976 și 1983. Ca președinte al CONADEP, Sábato dobîndise o imensă notorietate, mult mai importantă decît aceea pe care i-o adusese opera lui de scriitor. Era mereu invitat la televiziune și i se solicitau permanent interviuri pentru cele mai importante ziare latino-americane. Tomás a fost surprins că Sábato a acceptat imediat invitația pe care i-a adresat-o și nu s-a gîndit deloc că lucrurile ar fi putut lua o întorsătură neplăcută. În ziua stabilită, l-a întîmpinat în fața Universității din Buenos Aires și s-a pregătit să-l conducă spre amfiteatrul în care urma să aibă loc conferința, anunțîndu-l că era așteptat de cîteva mii de oameni. Auzînd că trebuie să vorbească în fața unui amfiteatru plin ochi, Sábato s-a dat cîțiva pași în spate, parcă năucit, și a refuzat să intre în universitate.

Tomás nu mai înțelegea nimic. Sábato a pretextat că, atunci cînd a acceptat invitația, a crezut că va trebui să vorbească în fața unui grup restrîns de cercetători și că nu și-a închipuit că va trebui să se afle în fața a mii de oameni. În timp ce-l ascultam pe Tomás, eram convins că Sábato suferea de o formă de agorafobie și a fost îngrozit de ideea că trebuie să vorbească în fața atît de multor oameni. Însă, după ce Tomás a continuat, am înțeles că motivul era cu totul altul: Sábato era îngrijorat că dacă se va afla că a susținut o asemenea conferință, va fi asaltat de zeci și zeci de solicitări similare, iar cunoscătorii lui pe care îi refuzase deja se vor supăra.

Situația părea fără ieșire, Tomás insista că oamenii așteaptă, iar Sábato refuza să intre în universitate. Pentru a detensiona situația, Tomás a propus să meargă împreună să bea o cafea. Probabil că doar hazardul a făcut ca în apropiere să se găsească tocmai o cafea pe nume Sicosis... Au intrat și au rămas acolo circa o jumătate de oră. Cu un calm incredibil, Tomás l-a liniștit pe Sábato, l-a asigurat că nu va spune nimănui despre conferință și că nu se

sau portugheze peste care am dat după o căutare pe Google, încercînd să găsesc diverse informații care ar fi putut să-mi fie utile. Mi-a atras imediat atenția sugestia unui călător francez: el insista că aceia care ajung la Buenos Aires trebuie să vadă neapărat orașul uruguayan Colonia del Sacramento, aflat la doar 50 de kilometri în linie dreaptă de capitala argentiniană, peste Rio de la Plata.

Continuînd căutările, am descoperit că există un ferry-boat care parcurge distanța dintre cele două orașe în mai puțin de o oră. Începînd să citesc despre Colonia del Sacramento, am remarcat că este cel mai vechi oraș din Uruguay, fiind întemeiat de portughezi în 1680, și că întregul cartier istoric al orașului a fost inclus în patrimoniul mondial UNESCO în 1995. După ce am văzut și cîteva fotografii din Colonia, așa cum am aflat că este numit în mod familiar orașul de către argentinieni și uruguayeni, am hotărît să-mi folosesc ziua liberă de la Buenos Aires pentru a-l vizita.

Vorbînd cu prietenii mei argentinieni despre proiectul călătoriei la Co-

Barros Blancos, Ciudad del Plata și San Carlos. Din primele 10 orașe ale Uruguayului, doar două au peste 100 000 de locuitori, Montevideo (1. 330 000) și Salto (110 000), și doar alte șapte au peste 50 000 de locuitori. Uruguay-ul e o țară mică, cu o populație de doar 3.000 000 de locuitori, strivită între doi giganți, Brazilia și Argentina, însă care a reușit să-și păstreze independența grație unei moderații care s-a transformat adesea în înțelepciune și i-a permis să devină, după numeroase frămîntări și convulsii, probabil cel mai democratic stat din America de Sud.

Prietenul meu Tomás Abraham, remarcabilul filosof argentinian născut în 1946 la Timișoara, a propus să mă însoțească în scurta mea călătorie în Uruguay, mărturisindu-mi că avea la cîteva kilometri de Colonia o casă cumpărată în urmă cu 35 de ani, unde se retrăgea aproape la fiecare sfîrșit de săptămînă sau atunci cînd avea nevoie de liniște ca să termine de scris o carte. Am acceptat cu mare plăcere, deoarece bănuiam că Tomás avea multe de povestit despre oraș și istoria lui. Aveam

va afla nimic. În cele din urmă, Sábato s-a lăsat convins, a intrat în universitate și a ținut o conferință fulminantă despre asaltul demonic îndreptat împotriva Argentinei. Publicul, subjugat de convingerea oratorului, aproape a înghețat de spaimă. Tomás a răsuflat ușurat.

Colonia

După ce am coborât din *Buquebus*, am mers la un garaj din apropiere în care se afla mașina lui Tomás din Uruguay, o Toyota potrivită atât pentru drumuri proaste, cât și pentru transportul animalelor. Am urcat în ea și am făcut un rapid tur al orașului, oprind apoi ca să ne plimbăm prin centrul istoric. Tomás mi-a povestit despre trecerile repetate ale acestui teritoriu de sub o stăpînire sub alta: întemeiat de portughezi în 1680, a fost cucerit la doar cîteva luni după aceea de către spanioli, iar în 1681 le-a revenit din nou portughezilor. Cucerit din nou de către spanioli în 1705, a rămas în stăpînirea acestora pînă în 1714, cînd le-a fost restituit portughezilor.

Portughezii au deținut controlul asupra zonei pînă în 1762, cînd spaniolii au cucerit-o din nou. A rămas posesiune spaniolă doar pînă în 1763. Portughezii au stăpînit-o apoi pînă în 1777. Din 1777 pînă în 1811 a fost iarăși posesiune spaniolă. Din 1811 pînă în 1817 a fost stăpînită din nou de portughezi. Din 1817 pînă în 1828 a fost posesiune braziliană. Din 1828 a devenit parte a teritoriului uruguyan. Portul din Colonia era socotit de importanță strategică și asta explică numeroasele încercări ale spaniolilor de a cucerii zona. În plus, cită vreme el le aparținea portughezilor, era folosit atât de către aceștia, cât și de către englezi pentru a face contrabandă tocmai în teritoriile spaniole de dincolo de Rio de la Plata, care corespund Argentinei de acum.

Orașul, așa cum poate fi văzut astăzi, a fost refăcut în urma unor lucrări de reconstrucție care au avut loc între 1968 și 1972. Înainte de intervenția autorităților din Uruguay, totul era în ruină și nimeni nu mai voia să locuiască în zonă. Însă de îndată ce orașul și-a recăpatat farmecul, s-a transformat în locul preferat al intelectualilor și artiștilor de la Buenos Aires și Montevideo, care și-au cumpărat case și ferme la Colonia. Argentinienii sînt prezenți însă în număr mai mare aici pentru că orașul e la doar 50 de kilometri de Buenos Aires, pe cînd pînă la Montevideo sînt 175 de kilometri. Prețurile au crescut mult mai ales în ultimii 10 ani, iar casele care erau veritabile chilipiruri în anii '80 și '90 se vînd acum pentru sume considerabile.

Orașul e liniștit, dominat de o oarecare lentoare și gîndit în actuala lui configurație pentru a răspunde nevoilor turiștilor. Vezi peste tot case de schimb valutar, magazine cu suveniruri, magazine de marochinărie, magazine care vînd ustensilele indispensabile pentru prepararea vestitului *mate*, restaurante, cafenele, mici galerii de artă, consulatul argentinian și consulatul portughez,

dar și un cochet centru cultural găzduit în spațiul regîndit și reamanajat al unei foste fabrici de săpun, gelatină și fum negru. Casele sînt mici, delicate, îți dau o senzație de intensă familiaritate care te împinge parcă să bați la ușă și să intri fără să mai aștepți vreo încuviințare. În jurul lor, peste tot unde există un pic de spațiu, copaci, arbuști, flori, astfel încît aerul e plin de miresme care te însoțesc oriunde te-ai duce. Nu lipsesc nici păsările: potrivit unui ghid local, pe care l-am auzit din întîmplare vorbindu-le unor turiști francezi, în zonă se găsesc 250 de specii, ceea ce ar explica trilurile de diverse intensități de care ai parte în toate colțurile coloniei.

Străzile din partea veche a orașului, care dau parcă toate spre apă, spre Rio de la Plata, au caldarîmul făcut din pietre de rîu de dimensiuni inegale, așa că doamnele care vor să poarte tocure la Colonia se află în mare dificultate, sînt nevoite să umble desculțe măcar pe ulițele mai abrupte, dacă nu vor să rămînă fără pantofi la drumul de întoarcere spre Buenos Aires sau Montevideo. Poți să vezi mașini vechi, din anii '40 sau '50, cum probabil că se mai găsesc doar la Havana, folosite pe post de reclame pentru restaurantele cele mai scumpe, tufe de bougainvillea, dar și un schelet de balenă uitat parcă de capriciile unui naturalist amator într-o curte părăsită. Orașul are și un vechi far, adăpostește ruinele fostei case a guvernatorilor, dar și poarta de intrare a așezării din secolul al XVII-lea, precum și o parte a fortificațiilor ce aveau rolul de a-l proteja pe vremuri de atacurile venite dinspre estuar.

Potențialul cinematografic al orașului nu e de ignorat și se pare că au existat cîțiva regizori care s-au gîndit să-l exploateze. María Luisa Bemberg a turnat aici *De eso no se habla* (1993), Eduardo Mignogna - *El Faro* (1998), iar Ariel Broitman - *La vida anterior* (2013). Plimbîndu-mă pe lîngă far, am încercat să mi-l închipui pe Mastroiani, venit aici pentru *De eso no se habla*, scrutînd cu privirea lui pe jumătate interogatoare, pe jumătate ironic, zidurile vechi ale orașului. Era deja un Mastroiani care făcuse rolurile magnifice din *Noaptea de la Varennes*, *Generalul armatei moarte*, *Henric al IV-lea*, *Ginger și Fred*, *Oci ciornie*, marile lui roluri din anii '80, și care dobîndise, cel puțin din perspectiva mea de cinefil, înțelepciunea superioară care i-a înnoțit filmele din ultima parte a carierei. Mi-ar fi plăcut să-l știu plimbîndu-se melancolic prin acest orașel-muzeu de la cîmpatul lumii și gîndindu-se să se retragă aici, fără interviuri, fără agitație, fără fotografii, oarecum în felul lui Salinger.

Șuierul vîntului.

Toyota lui Tomás ne-a dus rapid în afara orașului, la șapte kilometri de Colonia. Am văzut cîmpuri ce păreau nesfîrșite și, din cînd în cînd, cîte o căsuță înghițită de imensitatea spațiilor din jur. Deasupra noastră, cerul magnific al emisferei sudice, un cer mult mai înalt decît cerul cu care sîntem

obișnuiți în Europa, un cer care pare etern și indestructibil. Mi-am spus, cu o anumită malițiozitate, că, dacă ar fi fost aduși aici, tracilor nu le-ar mai fi fost deloc teamă că ar fi putut să cadă cerul peste ei...

Tomás mi-a povestit, încă din primele zile petrecute la Buenos Aires, că a cumpărat casa de la Colonia de la un prieten pictor, însă aveam să aflu abia cînd ne-am oprit în fața gardului care înconjură proprietatea lui că era, de fapt, o fermă în toată regula. Cele 20 de hectare pe care le-am văzut în cele trei ore pe care le-am petrecut acolo aveau în centru două case albastre de dimensiuni identice. Una era a lui Tomás, cealaltă a lui Andrés, angajatul său, omul care locuia la fermă împreună cu soția și cei doi copii, ocupîndu-se de întreținerea terenului și de îngrijirea animalelor. Și animalele nu erau deloc puține: un cal, patru măgari, douăzeci

remarcabilă arhitectă peisagistă. Fosta adăpătoare pentru vite fusese transformată într-o mică piscină pe care o foloseau cu mare bucurie nepoții lui Tomás cînd veneau să se joace la Colonia. Tot lîngă casă fusese amenajată o terasă care conținea toate cele necesare pentru *parrilla*, grătarul tipic argentinian.

Dacă în garsoniera de la Buenos Aires, situată la doar 600 de metri de locuința sa, pe care o folosește doar pentru a lucra la cărțile și articolele lui și în care am avut privilegiul de a fi invitat într-o seară, Tomás avea atît două mese pe care scria în diverse caiete, cît și un birou minuscul potrivit numai pentru a scrie la computer, la Colonia el își amenajase singur locul în care scria, încastrînd în peretele dormitorului o scîndură de dimensiuni potrivite pe care avea mereu o carte, un caiet și un stilou. Cînd am ajuns în Argentina, tocmai revizuiam manuscri-

și două de vaci, capre, oi, gîște, rațe, găini, trei curcani, patru bibilici, doi păuni, trei ciini și o pisică. În apropierea celor două case se găseau portocali, lămii, arbori de kumquat, doi palmieri și flori alese pentru culorile lor spectaculoase de Cora, soția lui Tomás, o

sul unei cărți despre Foucault. Cînd am plecat din Argentina, se pregătea să înceapă o carte despre Borges. Sînt convins că o va încheia, la fel ca în ultimii ani, tot în casa lui de la Colonia, acolo unde s-a obișnuit să asculte netulburat de nimeni șuierul vîntului.

Viața pentru începători

Eugen SUCIU

E o gaură în zidul casei
cîndva aici
pe muchia unei respirații
a avut loc o tocmeală
chiar pe piatra
pe care mai înainte
o șopîrlă și-a încălzit sîngele
și o pulbere de lumină
strecurată
printre coreografia salcîmilor
a modelat circumstanțele
unei copilării fericite
și a unei inimi clandestine

alcătuită din lucrurile de care
nu ne putem despărți

dar tu
n-ai fost în stare niciodată
să-ți liniștești mama
fiecare cuvînt
pe care îl rosteai
îi aducea
o îngrijorare în plus

iar ticurile singurătății
și ale demenței
sînt aceleași
spasmodic subtile
cu degete lungi
și cu toracele dezvoltat

globe trotter

18

Mama Leana s-a dus la „ăi mulți”

Daniel VIGHI

Pe un fundal muzical Russian Guitar m-a năpădit ideea-stare-bleagă, care mă tot încercă de ceva timp pe ulițe pustii, în dimineți sau la vreme de seară: „băi, omule, și amintirile mor odată cu tine, se duce totul dracului, omule!” Am tot scris de-a lungul anilor despre o scenă din urmă cu vreo patruzeci și cinci de ani, eram prin anul întâi de liceu, și acum constat că știu tot mai puțin despre întâmplarea respectivă, era atunci seară, îmi pare acum, chit că de cele mai multe ori am trecut în pagina scrisă că era la vremea amiezii, primăvara, la capătul lunii martie, cu nori și un ușor vânt rece. Acum îmi pare că faptele s-au petrecut într-o după amiază târzie, la începutul verii. Amintirea s-a scorjit, ca lucrurile din șopronul lui Buna Zena (săpăligă, topor, sită de cernut făină cu plasa spartă, clește patent schiop, mirosind a petrol). Să nu-mi spuneți că amintirile nu trec cu timpul! Se scofălesc și ele, asemenea copertelor de vinilin ale caietului de botanică din pod, din timpul școlii.

Mai știu că, în amintirea aceea, moșul Ion Băsu, la etatea de aproape nouăzeci de ani, stătea la uliță cu pălăria de fetru decolorat pe cap. Baci Ion avea mustață hitleristă rămasă de dinaintea Führerului, cu musteața aia stătea, fără rost, în amiaza (sau după amiaza) pustie a uliței, și eu m-am așezat lângă el, cum o mai făcusem de atâtea ori, și am tăcut împreună, vorba lui Andrei Pleșu, despre același lucru. Mai apoi, dincolo de Mureș, dinspre Lipova, a răsunat clopotul bisericii nemțești (la amiază sau la vremea serii?) și baci Ion a sușcăit vorbele pe care mi le aduc aminte dincolo de timp, a zis: „ehe, săracă lume și vilag”, care pe ungurește este tot aia, și mult mai bine îmi vine în memoria zbărcită de ani tonul glumeț, parcă nostalgic, parcă înțelept, parcă jemanfișist - toate erau adăpostite în sușcăiala glumeață a moșului Ion Băsu.

Tot el mi-a zis în trei vorbe ceva de felul: „nu rămâne, Todore, nimic, pe toate le prăpădește vremea: oale și ulcele”. Ar mai trebui să spun că moșul nu se văita, părea mai degrabă amuzat, iar eu pleoștit, încercând să înțeleg, dracului, ceva. Și n-am înțeles, a murit moșul, i-au pus pălăria pe perna din coșciug, nu departe de capul cu părul mângâiat de adierea vântului, ultima, mai apoi a murit tușichii la Timișoara, care ne spunea, ca baci Ion de la Radna: „măi, copii, da’ urât îi omul bătrân, parcă-i o maimucă”, așa ne zicea ea, la etatea de șaptezeci de ani, măcinată de un cancer la stomac.

Acuma, mai la urmă, a venit vremea lui mama Leana, s-a dus la spital la operație la domnul profesor Duță, a supraviețuit patru zile după operația pentru același cancer la stomac ca acela al surorii ei de acum douăzeci de ani. Înainte de a pleca la operație ne-a poruncit să vorbim cu Steluța la Parța, și să punem în grădină cartofii din cămară, încolțiți regulamentar ca în tot anul, așezați cu di-chis în lădițe anume ca să incolțească, și noi stăm bleojdiți și nu știm ce să facem cu restul grădinii pe care Mama Leana a arat-o în toamnă, a discuit brazdele și acum totul este în așteptare, cu pământul ca cenușa de fain, și ar trebui să punem rânduri de cepe, de morcovi, de păstârnac, de mac și salată, de mărar, din care Lia obișnuia prin luna mai să mănânce fire verzi care-i aduceau aminte (ca madlena lui Proust) de timpurile străvechi când era pruncă, și mama Leana și baba ei, pe nume Babi, organizau grădina în armata disciplinată a rândurilor cu de toate, și noi, acum, habar n-avem să facem treaba asta, pe care n-o s-o facem, și vor veni buruienile: întotdeauna, ele, buruienile (troscotelul, și coștreava, și loboda, și măghiranul) apar când, la sate, casele nu mai au găzdărițe. Atunci buruienile se strecoară prin curte, prin grădină, prin cotloanele cele mai greu de dibu-it, întrucât cu buruienile lupta este una de zi cu zi și o absență de o săptămână de pe front arată că nu-i mai nimeni, casa e pustie, copiii sunt la oraș și gazdele s-au dus „la ăia mulți”, cum zicea, aproape nonagenara Mama Leana, cu același ton sugubăț ca al lui moșu Ion Băsu, de acum patru decenii.

Au mai rămas în curte găinile lui Mama Leana, cu un cocoșoc falnic, ele nu știu nimic, se vor fi mirând că nu vine Mama Leana să le strige cu glasul știut, la fel cățaua Daisy, care stă în lanț zi și noapte, osândită la cușca din care mai evadează din când în când și face gropi prin curte, are acest hobby care o enerva tare pe Mama Leana, care nu se sfia să-i aplice corecții cu mătura peste spinare, corecție care o lăsa indiferentă pe Daisy, dovadă că într-o asemenea evadare a mai făcut un pocinog, după ce a scăpat din lanț astă-toamnă, și „derbedeii” au lăsat-o de fătat, și acum are un cățeluș fără nume, gras și cu cizmulițe albe. Și Daisy cu cățelul ei, și găinile cu cocoșocul o așteaptă, de-acum este primăvară și ar trebui să vină că e mult de lucru la casă, nu e ca la oraș, unde ai vreme de șpațir și distracție, numai că Mama Leana a plecat la „ăi mulți”, vorba ei, și mai zicea: „toți suntem acolo”, așa ne spunea adesea, dar cine a băgat-o în seamă - vorbă, ziceam, de țărancă la etate - convinși că nu poate să lase așa totul, vraște și neorându-it.

„Mă duc să dau boambe la hoară”

Viorel Marineasa

„Toată lumea vine, numai mămica mea frumoasă nu mai vine.” Vorbele astea l-au făcut celebru la nici trei ani. Stă la fereastră, supraveghind drumul Lugojului. Huruială, schimburi de vorbe când răstite, când melodioase, hămăituri, nechezat. Machete, figurine de plastilină. Căutând zadarnic repere, privirea i se-ntoarce în ochi, are tendința să se lichefizeze. Însă nu-l răzbește plânsul, ci mai degrabă îl învăluie o tristețe catifelată, dar de neclintit, iar preajma de afară dispăre, i se strecoară în dosul ochilor, nici fereastra nu mai există, doar de o voce dacă mai atărnă în singurătatea lui punctiformă pe cale să se topească.

Am rămas cu fixul ăsta: să mai intru o dată în casa din Chișoda care a aparținut cândva unchiului Iosâm, dar nu știu cum să procedez; mi-e teamă să n-o pășesc ca la Lipova, unde am făcut o tentativă similară, ca până la urmă să plec cu coada între picioare. În adolescență, ideea de „casă” venea în contradicție cu destinul de vagant pe care mi-l visasem. Într-o noapte spre dimineață, după deambulări frenetice prin urbea cu ofertă săracă, mârâisem ceva de genul „și-ncovrigat acasă revin ca la o patimă urâtă și veche”. Stăteam în chirie, nici măcar nu era casa noastră! O jumătate de apartament în care ne izbeam unii de alții în diverse accepțiuni. Revenind la casa unchiului Iosâm, povestea se leagă de anii copilăriei mele, iar în logica de atunci, dacă unchiul Iosâm era al meu, tot așa trebuia să fie și cu proprietățile lui, mi le apropiasem, doar stăpâneam discreționar și podul, și curtea, și grădina cât era vremea de lungă; așa că nu mi-a picat bine când unchiul a vândut-o ca să-și ia o casă mărunță în oraș, dacă oraș se putea numi Fratelia, o așezare de lucrători și maistori care avusesse primărie proprie, iar sub noul regim s-a alipit de oraș.

Mai mult, în odăile din față trona o chiriașă, al cărei statut social o făcea mai plăcută autorităților decât proprietarul; ce-i drept, plătea femeia pentru găzduire, regulat, la sfârșit de lună, cam cât prețul unei legături de verdețuri pipernicite de pe piața Iozefinului. Afacere bună făcuse uica Iosâm, din moment ce s-a ales și cu o sumă îndestulă pentru a se bucura de paguba ce-i survenea, zilnic și săptămânal, la jocul de cărți și la loterie. Adio, rațe leșești băiguind prin avlie! Adio, panarama de găinușe japoneze! Adio, iepuri de California și de Zarand! Adio, tejghea de birt, îmbibată de alcoolurile câtorva generații! Adio, *papaver somniferum*, sunând ademenitor din măciulii și consumat direct între straturi alături de două fetețe nurlii! N-a fost chiar așa. Unchiul Iosâm s-a adaptat urgent la strâmtoare, reușind să creeze varianta suburbană a unui rai restrâns. Toate până când, într-o noapte, câinele-lup Lupu a năvălit criminal-erotic peste capra Costică și i-a mursecat jumătate de uger. Toate până când Mama...

De Mama Lenca n-am pomenit până acum. Când mă boldeam pe geam, la nici trei anișori, în locuința de serviciu a primăriei din Coștei, unde tatăl meu funcționa ca notar cercual, la lumea ce venea dinspre târgul Lugojului, așteptându-mi-o pe *mămica*, „mama adevărată”, Ea îmi fusese vocea de-aproape. Toți îi spuneam Mama. Era străbunica mea. Pe jumătate sârboaică. Dar asta nu o împiedica, atunci când copiii sau nepoții ei - mult mai puțin „sârbi” decât ea - aveau derapaje aprige, să conchidă împăcat: „Vedzi, sângele-âl sârbesc”. Cum la Călinescu avem de-a face cu Aglae Tulea „baba absolută”, Mama Lenca se vădea a fi „bunica absolută”. (Am spus cândva - doar ea se arătase în stare, cu o incantație și cu un cărbune stins sub formă de cruce într-un pahar, să-mi ridice angoasa prematură.) Transferul de la Chișoda în Fratelia (nici cinci kilometri) i-a provocat o traumă. Ziduri, arbori și destule nevăzute, toate străine și înghesuite, au picat peste ea. S-a ținut tare.

Cât despre mine, în spațiul frateliot mi se părea că-i un strop mai bine decât la gazdă, în Fabric, pe Tigerstrasse. Surzise. Când se emoționa, când mai strigau la ea, nu pricepea nimic. Dacă șopteai ceva care o viza, prindea din zbor. Îi revenise vederea și citea fără ochelari. Și-a păstrat sărita, bucătărea pentru tot familionul. Fain, sau aproape fain, numai că la 89 de ani și-a scos colții o vătămătură mai veche: hernie strangulată! (În urmă cu trei decenii nu interveniseră chirurgical, cică era prea bătrână.) Au operat-o de urgență. Noaptea, încă buzuminită de anestezice, a pornit-o cu mașele postoperatorii după ea. „Un-te duci, maică?” a stopat-o cineva din salon. „Mă duc să dau boambe/ grăunțe la hoară/ orătânii.” A mai trăit trei ani după aia. Au menajat-o depozitând-o de toate îndatoririle. Poate că n-a fost bine.

Veneam din Fabric până-n Fratelia pe jos: făceam mișcare și scuteam 50 de bani. Efuziuni, pupături. Încă-s mica lighioană pe care o crescuse. Scoate de sub pat o cutie de tablă plină cu mărunțiș. „Jioacă-te cu ei ori ie-ți fucărele!” „Mamă, acuma-i student, nu se mai joacă cu așa ceva.” Asta nu mămpiedică să bag banii în buzunar: nu prea am de cheltuială. Vorbim una-alta, iar ea brusc se posomorăște. Îl abordează discret pe unchiul Iosâm: „Cine-i omu ăsta care o vinit demult și nu mai pleacă acas?” „Mamă, îi Viorel.” „Cine?” „Viorel! O, nu-l știi, că tu l-ai crescut?” „Bată-mă Dumnezeu să mă bată, babă proastă, că nu l-am mai cunoscut.”

Peste puțin timp a suferit un atac cerebral. Întinsă în pat cu ochii închiși, nu mai comunica deloc. Înainte de a muri, miraculos, a rostit câteva cuvinte memorabile: „Adă-mi șerblu/ oala de noapte să mă piș”. „Muiere *jingașă*/ curată Mama Lenca”, a comentat o rudă chișozeancă.

Cam atât aș vrea: să descarcerez casa de la Chișoda și să văd cât au descrescut ograda și grădina; să intru în încăperea unde a fost odată crâșma și să verific dacă tejgheaua și-a păstrat damful. Oare nu o fi demontat-o actualul proprietar?

pas de deux

Anamneza clipei (3)

Paul Eugen BANCIU

Cuvintele fac parte din viața noastră, ca aerul și apa. Prin ele ne exprimăm primele gânduri, primele sentimente, transpuse de mai toți, altădată, poate încă și acum de către unii, în versuri scâlâmb, în scrisori agramate, dar sincere, deși incapabile să cuprindă reflectarea aproximativă a stărilor confuzionale datorate primelor tulburări interioare generate de trecerea de la pubertate la adolescență. Apoi, cuvintele încearcă să cuprindă culori, sunete, evenimente obișnuite din viața obișnuită, cât mai aproape de ceea ce trece prin fața ochilor, prin suflurile oamenilor, în niște descrieri care le apropie de realitatea imediată, mai îndepărtată chiar, devenind un fel de reportaje, mai mult sau mai puțin literare, dar care sunt foarte apropiate de ceea ce cred ei că văd sau trăiesc. Tangențial apare și metaforizarea – adică acea privire prin niște ochelari colorați în nuanțe unice, individualizate, reluarea unor impresii, a unor evenimente trăite, a unor sentimente printr-o ușoară deplasare a lor de unde s-au aflat inițial, în scurte povestioare care, în timp, odată cu trecerea anilor, devin amintirile de altădată.

Pe undeva, pe aici, într-o veșnică adolescență întârziată, rămân unii oameni, încurajați poate de alții care-i determină să devină poeți și scriitori. Din dreptul vârstei aceleia în care au rămas blocați definitiv, își perfecționează felul de a-și așeza cuvintele, cât mai aproape de ceea ce le trece lor prin minte, prin suflute, mai sensibile la orice eveniment, vorbă spusă de cineva, culoare, sunet, imagine văzută în realitate sau în virtual, apropiindu-i tot mai mult de o meserie care reușește să-i golească în răstimpuri de cenușa rămasă în urma arderii tuturor celor trăite în zilele vieții lor de până atunci, să se elibereze, să fie la fel cu ceilalți în indiferență, în cupiditate, în violența declanșată de răzbunări mocnite.

De aceea se și crede uneori că unii dintre semenii care scriu scene de violență, descriu crime, își mută de fapt în lumea paralelă ceea ce ar fi făcut în viața lor de fiecare zi, dar blocajul vârstei la care li s-a oprit dezvoltarea, făcând din ei, fără să vrea decât să fie scriitori de romane polițiste sau thrillere, adevărați dascăli pentru alții, poate de aceeași vârstă, sau maturizați de viață, care aleg să se comporte după modelul oferit de ei. Este ca și în cazul celui închis într-o celulă pentru mai mulți ani, alături de hoți sau criminali adevărați, de la care, vrând-nevrând, ajunge să deprindă nu doar trucurile meseriei de a supraviețui altfel decât prin muncă, ci și felul în care să-și rezolve conflictele latente sau virulente din familie, din spațiul strâmt al vieții de cartier din marele oraș ori din satele și orașele prin care-l poartă soarta.

Mai grav e când acea maturizare bruscă se petrece în preajma unor cazuri care necesită o asistență clinică de specialitate. Atunci, sub masca unei normalități de comportament ce nu poate da de bănuț nimănui despre ce se petrece înăuntrul celui cu care stau de vorbă sau intră în relații fie și doar bănești, au loc drame reale, tragedii cu efecte sociale sau doar familiale grave, dincolo de care apare in-

stantaneu trecerea într-o altă viață, dar nu prin moartea autorului faptei, ci prin cea a psihicului celui de până atunci.

Scriitorul, poetul, sculptorul, pictorul, muzicianul, actorul, rămași la nivelul acela inițial, de post-adolescență, se vor vedea excluși din rândul masei care-și continuă maturizarea și bătrânețea, construindu-se în meseriile lor la un pahar, o țigară, un drog ușor, încercând să fure o idee, ori să rămână obsedați de o alta, ce le-a trecut doar lor prin minte, notând-o pe un colț de șervețel, ca-n Montmartre, citind pe îndelete ce au făcut alți scriitori și poeți, trecând de la o expoziție la alta, ca să se compare, să încerce să se simtă deasupra celorlalți colegi, ascultând muzica altora și găsindu-le ușor disonanțele din liniile melodiilor de orice gen, sau, dacă sunt ceva mai școliți și au o memorie bună, să găsească deîndată ideile plagiate fără vreo trimitere la autorii reali, precum în atâtea teze de doctorat.

Invidia de odinioară se transformă în ură profesională, care nu se metamorfozează în acte antisociale decât accidental, dar sigur în dispreț, evitarea oricăror contacte directe și comentarii care să-i pună în lumină doar pe ei, pe unii, și într-un iad al artei (căci există în lume și așa ceva, separat de cel comun), pe ceilalți. Dar totul se petrece departe de mersul restului lumii. Doar gazetele tabloide ce-și duc traiul de pe urma cititorilor ahtiați de bârfe, știu de această puținătate a lumii, numită la grămadă artă, artiști, scriitori...

Se fac dezvăluiri „fulminante” din viața de alcov a unei mari personalități sau despre trecutul lor politic, de la vremea când au trăit, ori din viața cu inerențele accidente ale trecerii, ca și din ale celor încă prezenți în reviste, pe ecrane, la radio, ce devin dintr-o dată mai importante decât creația lor propriu-zisă, pentru simplul motiv că unii dintre ei sunt cunoscuți din manualele școlare, alții din comentariile favorabile ale unor oameni de mare importanță în cultură, pe moment fără prea multe pete – pentru că importante în ochii tuturor sunt acum, ca într-un blestem, petele. Descoperirea și punerea lor în locul tuturor celor făcute, zise, e deja un semn al unei malformații congenitale pentru o generație născută fără prea multe controale medicale ale fluxurilor ADN-urilor și ARN-urilor din perioada de gestație; deși cred că se va ajunge până într-acolo încât geneticieni bine stipendiați vor detecta acum și evoluția embrionilor, pentru a evidenția care vor deveni mari genii, oameni de știință sau de mare cultură, transformându-se într-un fel de guru pentru snobi și pentru snobime, dar, desigur, și pentru a folosi informația în alte scopuri decât cele umanitare.

Dar lumea aceea retardată de creatori de artă e deja pusă într-un ȋarc, ca în vremea comunismului biruitor, chiar dacă nu pentru a afla, prin „mijloace specifice”, ce mai scriu, ce mai pictează, sculptează, compune, interpretează pentru a putea fi detectați la timp indivizii (așa erau numiți în rapoartele serviciilor specializate) care ar putea deturna de la bunul mers o societate pornită spre binele suprem – ci pentru ignorare, prin așezarea lor într-o zonă a persoanelor cu handicap mintal, dar care nu prezintă un pericol social real.

Jurnal de familie

Pia BRÎNZEU

Iunie 1941. România intră în război împotriva URSS. Se iau măsuri pentru înființarea unor spitale de chirurgie, unde urmează să fie îngrijiți răniții. Tata este trimis la Suceava, unde se ocupă de organizarea Spitalului Nr. 613. Deși aceste instituții trebuia să funcționeze în centre ferite de eventuale bombardamente sau chiar de invazii ale inamicului, totuși Ministerul Sănătății prevede extinderea spitalului deja existent în Suceava, oraș situat doar la câțiva kilometri de granița cu Rusia. Motivul, descris de tata în *Istoricul activității Spitalului de Chirurgie Z. I. Nr. 613, Campania 1941 (22 iunie- 31 octombrie)*, a fost concentrarea mare de trupe la toată granița de vest a U.R.S.S.-ului. Avantajele constau în circulația redusă a orașului și parcurile numeroase, care ofereau un mediu excelent pentru tratamentul bolnavilor; dezavantajul era distanța mare de linia ferată. Dacă înainte de război, calea ferată trecea prin centrul orașului, acum cea mai apropiată gară se află la patru kilometri, la Burdujeni, și aprovizionarea orașului se face numai cu ajutorul căruțelor.

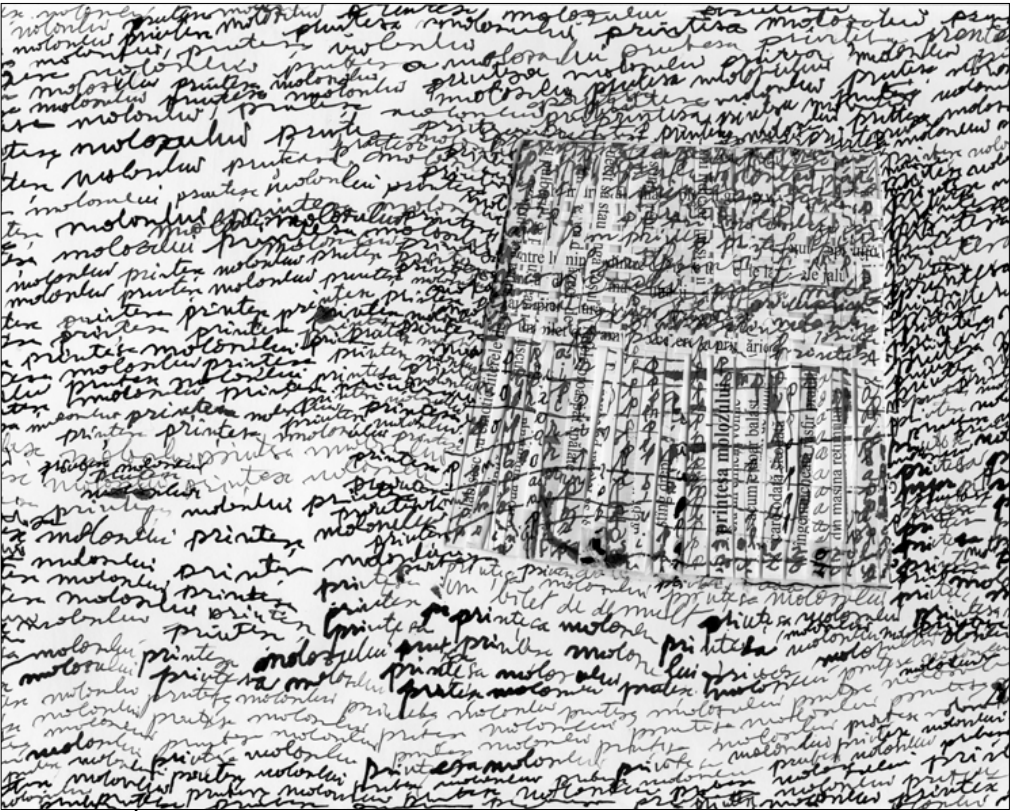
Pe lângă spitalul ce funcționa deja cu două sute de paturi, se preia o parte a Liceului de băieți, înființat în 1895. Din cele patruzeci și șase de încăperi, nouă rămân ale liceului, celelalte fiind amenajate ca saloane, săli de operație și popota spitalului. Dacă în iunie erau în total două sute de paturi, în octombrie 1941 numărul lor se dublează. Se investesc sume mari de bani pentru a se amenaja sala de baie, care a primit un rezervor, o sobă de încălzit apa, patru dușuri și trei căzi. În curtea liceului s-a construit un cuptor mare de deparazitare, iar la subsol a fost montată o plită mare de gătit. Lumina electrică fiind insuficientă, s-a prelungit instalația în toată clădirea și s-au montat două reflectoare mari în sala de operație.

Pentru că nu s-a aprobat cererea de a extinde rezervoarele și canalizarea, spitalul s-a folosit de apa din fântâna situată în curtea liceului. Pentru încălzit, ocolul silvic a repartizat treizeci și cinci de vagoane de lemne, din care a trimis doar patru. Paturile și lenjeria au fost strânse de la internatele din localitate. Nefiind suficiente, s-a făcut apel pentru donații la persoanele cu o situație materială bună și s-a procedat la rechiziții. În inventar sunt menționate câteva „perne moi”, restul fiind de paie, și mai multe saltele „de sac” decât „de pânză”. Iar dacă aveau patru sute de cămăși și izmene pentru bolnavi, papucii se reduceau doar la douăzeci de perechi. O donație a făcut și Prefectura județului Suceava: două aparate de radio pentru răniți, confiscate de la evrei.

Primii bolnavi internați în spital au fost patru civili mitraliați de aviația sovietică, doi prizonieri ruși și optzeci și doi de răniți de pe frontul de nord, majoritatea fiind vânătorii de munte din brigada generalului Dumitrache, victime ale luptelor de la Fântâna Albă. Numărul a crescut în lunile următoare, ajungând în septembrie la cinci sute de răniți, aduși de pe frontul din Odesa, unde rușii au contraatacat trupele românești cuceritoare ale orașului.

Datele cele mai interesante sunt însă legate de programul de activitate zilnică, desfășurat între orele șase dimineața și opt seara. Pe lângă cele trei mese, baia, deparazitarea, curățirea efectelor militare și educația fizică, între orele patru și cinci după-masa avea loc educația religioasă, care alterna uneori cu educația cetățenească, alteori cu cea morală, ostășească sau socială (?!), iar după aceea, o jumătate de oră, se discutau chestiuni de tactică militară și se ofereau lecturi dintr-o carte de istorie a românilor. Cu executarea acestui program au fost însărcinați „ofițerii medici, aprobați fiind de ofițerii combatanți care se găseau internați în spital.”

Din istoricul întocmit de tata mai merită să fie menționate două lucruri: pe de o parte, donațiile copleșitoare făcute Crucii Roșii, „ilustrând spiritul darnic al țărânului român”; pe de altă parte, afirmația tatei din introducere: „Intrarea în război a României va avea loc alături de Germania, ale cărei victorii masive erau pentru conducerea noastră o cheazăie de biruință și asigurarea unei rapide înaintări în teritoriul inamic”. Nu știu ce credea el cu adevărat despre nemți, fiind reîntors dintr-o Franță potrivnică Germaniei, dar nu i-a trebui prea mult ca să-și dea seama cât de greșit apreciată a fost evoluția celui de-al doilea război mondial.

20

Gaura din ciorap și pofta de gol

Robert ȘERBAN

Și-a tot propus să se trezească mai devreme dimineața, ca să nu fie nevoit să bage viteză. Să nu se mai radă cu un ochi la ceas și cu celălalt în oglindă, să-și bea cafeaua ca omul, pe scaun, nu băntuind prin casă și înjurând, cu clăbuci, cheile de la ușa, portofelul, mobilul, cheia de la mașină sau ce nu-și mai găsește taman când trebuie s-o zbughească de-acasă. Și n-a fost dimineața de la Dumnezeu în care să-și găsească și el toate lucrurile de care avea nevoie. Și toate astea fiindcă îi e greu să se trezească cu un sfert de oră mai devreme, cu 15 minuțele, și să nu se mai tureze atât, ca un dement!

Acum se uită stupefiat la vârful degetului mare de la piciorul drept, care i-a ieșit prin ciorap. Fix acum, fix! Ar trebui să-și schimbe și pantalonii, nu doar ciorapii - fiindcă asta e ultima curată de maro, care se asortează, ceilalți sunt la spălat —, ar trebui să-i calce, să își caute o curea la ei, care să se potrivească, dar e deja foarte târziu și întârzie. Trage o înjurătură dublă, se încălță, își ia ruscacul, cheile și iese. Ajunge, ca mai întotdeauna, puțin dinăpă fix, salută mormăit, zâmbește din pomeți, simte mirosul de cafea, ridică din sprâncene, mai e în filtru, Adriana, fată bună, face destulă. Își așază laptopul pe birou, îl bagă în priză, apasă pe buton, apoi merge spre bucătărioara improvizată în colț, își caută din ochi ceașca, n-o vede, se uită spre biroul lui, nu-i nici acolo, se încruntă, dar Adriana îi arată cu degetul uscătorul de vase. El dă din cap și face din buze un *mulțumesc*.

E faină Adriana. Și-a turnat cafea, trece pe lângă biroul ei, o atinge pe spate, se apleacă și îi șoptește: *Mulțumesc!* Ea se întoarce, are buzele bine întinse, de la zâmbet, iar ochii, ca de mamă. Îi răspunde, fără glas, pe mușește, *Cu plăcere*. Iar apoi, tot așa, completează: *Oricând*. O-ul îi rotunjește pentru câteva fracțiuni de secundă gura, el simte un curent cald, se pune pe scaun, îi face cu ochiul colegei de birou și se apucă de lucru. Până la prânz nu se mai ridică, n-are chef să intre în weekend cu stresul că nu și-a terminat tabelele. Pe la ora unu, Adriana îl întreabă dacă vine să mănânce, el răspunde că are un sandwich și că nu prea îi e foame. *Dar te pot invita la un vin când plecăm?* E surprins, spune da, își zâmbesc, apoi o privește cum iese după ceilalți trei colegi care au pornit-o spre salateria din mall. E mișto Adriana. Chiar foarte mișto! După ce se întoarce de la masă, îi mai aruncă niște priviri, iar ea roșește puțin. Până la 16 trage tare, ca să-și închidă tabelele, la fix se ridică de pe scaun, își bagă laptopul în rucsac, își ia cana de cafea de pe birou, Adriana îi spune să o pună în chiuvetă, că o spală ea dimineață, el se execută și ies unul după altul.

Au rămas doar ei în birou, ceilalți trei s-au dus puțin mai înainte. După ce urcă în mașină, el o întreabă unde merg, ea îi spune, surâzătoare, *la mine*, el mustăcește și, ghidat de ea, ajunge, destul de repede, în parcare dintre niște blocuri turn. Adriana îi arată cu privirea care e al ei, inima lui bate vioaie, cu folos, aruncă un „bănuiesc că stai la 10”, ea mișcă ghiduş din sprâncene, *ai fi ghicit, dacă n-ai fi plusat cu-un 0*, urcă scările, el în urma ei, îi privește fesele, cracii, fesele, spatele. Ea descuie ușa, o deschide larg, îl poștește înăuntru, el îi amintește că mai întâi doamnele, ea intră, se descalță, el vrea să facă același lucru, dar în secunda următoare îi pică fisa că are un găuroi în ciorap și simte cum toată energia pe care o acumulase urcând treptele în spatele Adrianei i se scurge, brusc, prin tălpi. Apucă să îngaima „trebuie să plec, iartă-mă, iartă-mă, am uitat, la revedere”, și se topește pe scară, în jos. Ieșit în fața blocului, vede pe alee o minge și, mai încolo, niște copii care îl strigă să le-o dea. Șutează cu sete și aude cum degetele piciorului îi pârâie la contactul cu bolovanul ascuns în bășică și cum puștii urlă victorioși, într-un glas, „gooo!”.

Opere (niciodată) complete (1)

Radu Pavel GHEO

Cu gândul la Emil Brumarul și curiozitatea de filolog de formație ceva mai veche, pasionat de edițiile critice integrale, de recuperarea și publicarea în volume compacte a întregii creații a unor autori — cu alte cuvinte, de edițiile de opere complete. Aici literatura română nu stă oricum foarte bine: puțini sînt autorii (reprezentativi) care au ediții complete ale operelor lor și de obicei ele au fost realizate grație entuziasmului persistent al unor oameni ce și-au dedicat aproape toată viața acelor ediții (Perpessiciu și Dimitrie Vatamaniuc pentru ediția Eminescu, Nicolae Gheran pentru ediția Liviu Rebreanu, tot D. Vatamaniuc pentru ediția Slavici etc. — deși etc.-ul înseamnă o listă foarte scurtă).

Dar acum, în epoca informatică, sarcina alcătuirii de ediții critice devine și mai complicată. Sau, în ultimă instanță, va presupune o redefinire a conceptului propriu-zis. Căci ce înseamnă — sau ce va însemna de acum înainte — o ediție de „opere complete“?

Cazul lui Emil Brumarul este reprezentativ pentru că, pe de o parte, avem de-a face cu un autor important pentru literatura română, extrem de prolific și de versatil și, pe de altă parte, pentru că necesara ediție de opere complete Emil Brumarul îl va face pe potențialul său editor să întâmpine toate genurile de probleme noi pe care le presupune creația și existența artistică în epoca internetului. De fapt, o ediție de *Opere. Emil Brumarul* a fost deja inițiată încă din timpul vieții autorului de Editura Polirom, care a publicat între 2009 și 2015 cinci volume consistente din creația acestuia. În volumul al treilea, apărut în 2012 și intitulat *Cerșetorul de cafea*, este publicată o parte din vasta corespondență a poetului-prozatorului Brumarul, iar în volumul al patrulea, *Dumnezeu se uită la noi cu binoclul*, publicat în 2014, sînt incluse și pagini din „Jurnalul de la Dolhasca“. Dar sîntem încă departe de o integrală Brumarul.

Ar mai fi de publicat mult. Și lucrurile nu sînt deloc simple. Una dintre probleme ar fi că o bună parte din creația lui Brumarul a fost scrisă înainte de 1989, în perioada comunistă. O parte din această parte a fost publicată cu unele ajustări — mai mici sau mai mari. Îmi amintesc, de exemplu, exasperarea amuzată cu care poetul povestea cum i-au fost modificate niște versuri cu faimoasa Reparata în volumul *Cîntece naive*, pe motiv că Reparata avea trei sîni — adică prea mulți față de normalitatea proletară. Sau că volumul său de debut din 1970, intitulat banal *Versuri*, ar fi trebuit să se numească *Fluturii din pandișpan*, numai că, pare-se, n-a fost un titlu agreat de cenzură. Autorul spunea undeva că a părut chiar un titlu subversiv, adică de ce fluturii sînt în pandișpan și nu pot să zboare, sînt închiși, sînt oprimați? E drept că Emil Brumarul și-a luat cumva revanșa post-revoluție, publicînd în 2008 un volum cu titlul *Fluturii din pandișpan*. N-am putut verifica dacă e același volum, refăcut, necenzurat, așa cum îl voise el — și

asta e una dintre multele sarcini la care un îngrijitor de ediție critică va trebui să se înhame, nu doar în cazul lui Brumarul, ci al oricărui autor care a publicat în ambele epoci: sub absurd-restrictiva cenzură comunistă și, mai apoi, în perioada postrevoluționară. În plus, multe texte scrise de Brumarul în anii 1970-1980 nici nu au putut apărea în anii dictaturii comuniste, așa că periodizarea scrierilor lui e o altă problemă spinoasă. Nu în ultimul rînd, multitudinea de ediții selective sau de opere alese care i-au apărut după 1989 — căci a fost un poet extrem de citit și de publicat — conțin adesea variante diferite, prelucrate chiar de autor, ale unor texte, bucăți inedite, atît ante-, cît și post-revoluție, poezii mai recente, poezii de tinerețe, recuperate de scriitor din imensa lui bibliotecă, și cite și mai cite.

Apoi mai sînt și textele apărute pe internet, căci Emil Brumarul a fost ani în șir un poet conectat cu fervoare la lumea virtuală. A publicat/postat — mai întîi pe *site*-ul hobbitul.blogspot.com, apoi pe hobbitul.ro și, în fine, pe pagina personală de Facebook — sute de poezii, unele apărute deja în volume tipărite, altele incluse ulterior în cărțile mai recente, iar altele, bănuiesc, rămase doar acolo, în spațiul virtual, și care ar trebui recuperate într-o prezumtivă ediție de opere complete. E deja mult — și încă nu e totul.

Am pomenit la un moment dat de un joc-experiment pe care poetul l-a făcut cu scrierile lui Cehov, unul dintre scriitorii pe care îi recita cu ardoare: a continuat povestirile cehoviene în cheie sadiană, scriind direct pe paginile volumelor de *Opere* apărute în traducere românească. Un prezumtiv editor sau îngrijitor de ediție integrală și-ar putea dori să includă — pe bună dreptate — și aceste experimente intertextuale inteligente și incitante, în care Brumarul își asumă identitatea literară a lui Sade și parazitează textele lui Cehov. Iar dacă ar face-o, cum le-ar publica: incluzînd și prozele cehoviene (ceea ce ar ridica alte probleme, inclusiv de copyright) sau tipărint doar scurtele texte brumariene, cu speranța că oricum cititorul știe sau poate găsi și singur textele-sursă, declanșatoarele experimentului?

Totuși, oricît de problematică ar părea recuperarea și reorganizarea textelor scrise de Brumarul, fie pe hîrtie, fie pe computer de-a lungul a cinci-șase decenii, asta ar fi de fapt partea cea mai ușoară a prezumtivului îngrijitor de ediție. Căci există deja tradiția ca o asemenea ediție completă să includă și textele neliterate, personale, biografice ale scriitorului: jurnale, scrisori, interviuri, răspunsuri la anchete literare și altele asemenea. Iar aici lucrurile nu sînt doar mai complicate, ci și mai alunecoase, mai neclare, de vreme ce epoca internetului a adus o diversificare a intervențiilor publice imaginabilă înainte de anii 1990. Modul de comunicare al scriitorului cu lumea — cu apropiații, cu prietenii, cu cititorii și admiratorii — s-a modificat radical, impunînd în cazul discutat aici noi metode și tehnici de lucru pentru potențialul îngrijitor de ediție. Dar despre asta se mai poate vorbi — și se va vorbi oricum, ani de-a rîndul de acum încolo.

Depărtări iluminate

Claudiu T. ARIEȘAN

(I) O reconstituire trainică și absolut remarcabilă a gândirii cultural-teologice și deopotrivă profund filozofice aparținând regretatului Ieromonah Ghe-lasie Gheorghe de la Frăsinei își continuă cursul grație prietenilor electivi și discipolilor săi de suflet. Un jalon recent (re)apărut pe piață este noua versiune din *Memoriile unui isihast: Filocalie car-patină*, vol. V, ediția a III-a, pref. Florin Caragiu, Editura Platytera, București, 2018, 416 p. Îngrijitorul atent, competent și devotat al celor opt volume din serie, Ieromonahul Neofit (cunoscut în domeniu și ca Marius Dumitru Linte, prin alte numeroase lucrări de specialitate teologico-juridică), răspândește personal – prin țară, dar și prin Europa grație traducerilor din ce în ce mai multe și mai profesioniste organizate tot de domnia sa – celor socotiți oarecum potriviți și pregătiți receptării, aceste sincronuri de înțelepciune și simțire ancestrală turnate în formule moderne, frapante și încifrate totodată.

Iată o atare turnură de stil fulguran, specific eruditului monah vâlcean, despre isihasmul de obște, socotit de el drept o „Binecuvântare transmisă de la avva Neofit Pustnicul” tuturor practicanților și râvnitorilor creștini: „Cum nu este viață fără pulsație și respirație, așa nu este viu în sine fără Ritualul și Liturgia Iubirii dumnezeiești care coboară în creație. Dumnezeu coboară viața prin liturghisirea și ritualul Iubirii Sale, concret, prin Fiul Său și Sfântul Duh”.

(II) Un volum-album referențial pentru istoria unui cult eclezial ce s-a identificat în ultimele trei veacuri cu istoria profundă a neamului nostru este *100 de personalități ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2018, 391 p. Apărut cu prilejul Centenarului Marii Uniri din 1918, eveniment la care multe personalități aici evocate – începând cu savanții Școlii Ardelene și culminând cu Cardinalul Iuliu Hossu, care a dat citire la Alba Iulia documentului oficial ce consfințește noul stat național suveran – au contribuit în chip exemplar, volumul este redactat de numeroși specialiști de renume ce schițează seria de crochiuri micro-monografice alcătuitoare.

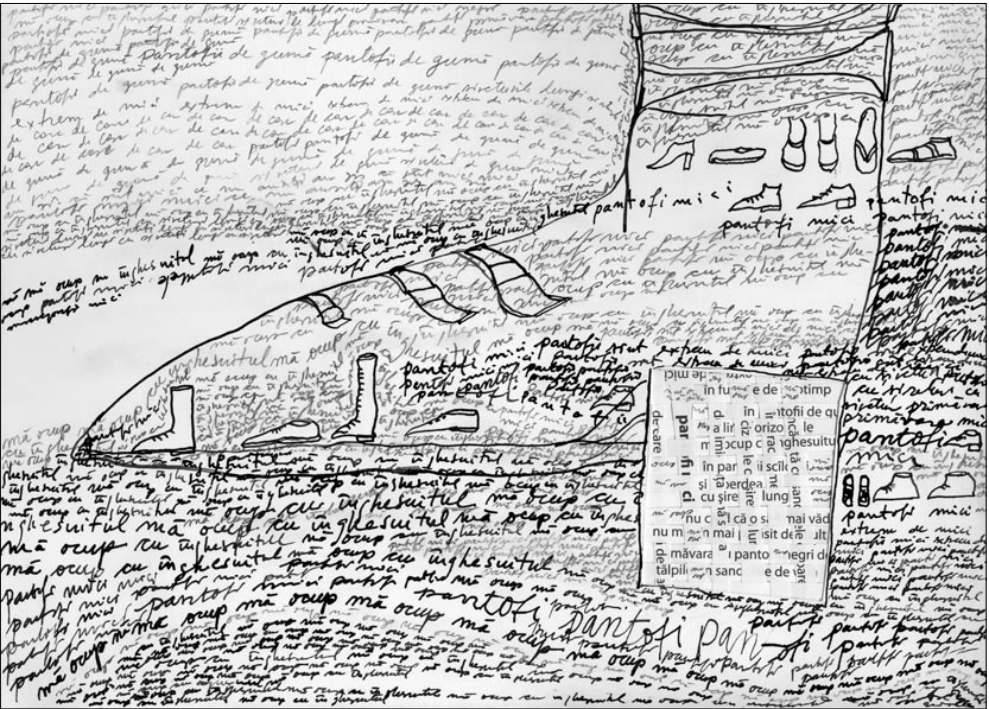
Pe lângă ierarhi și clerici, sunt prezenți între aceste file grele de făptuiri istorice oameni de știință eminenți, precum Alexandru Borza și Iuliu Hațieganu, muzicieni ca Sigismund Toduță, politicieni ca Vasile Lucaciu, Ilie Lazăr, Iuliu Maniu și Corneliu Coposu, cărturari luminați de felul lui George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, Iosif

Vulcan sau Ion Bianu și, mai ales, scriitori excepționali ce au păstrat valorile transilvănene în vederea țării și lumii întregi: Ion Budai Deleanu, George Coșbuc, Ion Agârbiceanu, Andrei Mureșanu, Pavel Dan, Liviu Rebreanu, Nicolae Balotă și mulți alții.

Biografiile lor culturale sunt foarte atent redactate, cu exigențele unui veritabil dicționar de specialitate, iar multe din informațiile grupate astfel aruncă lumini neașteptate, dintr-o perspectivă insolită, asupra personalității lor creatoare. Îl regăsim aici inserat și pe Canonul Dr. Nicolae Brînzeu, bunicul de vrednică pomenire duhovnicească al colegei noastre universitare Pia Brînzeu și, deopotrivă, minunat preot memorialist, valorificat din plin de reverența nepoatei și de hărnicia colaboratorilor domniei sale prin importante volume editate succesiv în ultimii ani.

(III) În continuitatea elementelor esențiale cuprinse în volumul deja evocat, poposim preț de câteva fraze asupra unei alte apariții de profil teologic și istoric deopotrivă, propusă de Episcop Alexandru Mesian, *Ecumenismul – drumul spre mântuirea creștină*, Editura Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2012, 383 p. Nefiind un tratat de științe ecumenice, compusul cărții de față este de fapt reconstituirea unui firesc proces evolutiv de la teorie către practica personală pe calea cea mai importantă spre unitatea bisericii, cea a fiecărui creștin în parte. După analiza unor documente canonice emise de autoritățile ecleziastice mondiale, Preasfințitul Părinte Episcop de Lugoj evocă plin de căldură și cu un adânc simț al frățietății de obște raportul ecumenic dintre Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Timișoarei și Episcopia Română Unită a Lugojului, mai concret între Înaltpreasfințitul dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului – recunoscut promotor și trăitor al ecumenismului de substanță – și autor.

Zeci de articole și studii științifice consacrate tematicii, sute de fotografii-document, comentarii din presa autohtonă și internațională la obiect, scrisori personale și mesaje oficiale, controversate dogmatice și interferențe confesionale populează paginile unei culegeri pasionante de documente ale vremurilor recente, ce aruncă lumini semnificative peste turbulențele cauzate de neînțelegerile cronice dintre unii așa-ziși frați într-o credință, pe de o parte, și eforturile suprapomenești ale altor creștini, simpli credincioși sau preoți investiți cu funcții și răspunderi ierarhice, de a păstra nu doar aparențele unor legături de conștiință și cult vechi de două milenii, ci de a salvagarda esențele unei comuniuni spirituale venite de dincolo de fire între neamuri, popoare, etnii și indivizi particulari.

Lucruri lustruite de priviri

21

Adriana CÂRCU

Stau în scaunul dentistului din cartier și mă uit la o reproducere de Kandinsky. Sunt minutele acelea în care știi că urmează ceva neplăcut și mintea îți e tensionată de așteptare. Mă uit la lucrarea lui Kandinsky, amplasată în câmpul vizual al pacientului, și tot ce văd sunt câteva figuri geometrice diferit colorate, plutind într-un spațiu alb. Nimic mai mult. Realizez că am mai văzu-o în câteva împrejurări asemănătoare. Cabinetul doctorului Schwarz nu a mai fost renovat de prin anii '70, iar alături de tapetul ușor coșcovit, de scaunele cu huse de piele falsă și de niște fanjuri de plastic pe la ferestre, pe pereți se află reproduceri după Miró, Dali și Hundertwasser. Artiștii predilecți în sălile de așteptare ale vremii.

După ce trec cu bravură prin acel supliciu necesar implicat de orice vizită la dentist, constat în drum spre casă că gândul la lucrarea lui Kandinsky nu-mi dă pace. Îmi amintesc de revelația pe care am avut-o într-o expoziție, la München, când prietena mea, artista Daniela Orăvișanu, îmi indicase, surprins într-un tablou, momentul în care viziunea lui Kandinsky devenise abstractă, și cum nu m-am mișcat de acolo până nu am reușit să reconstruiesc cu mintea peisajul inițial. Acum mă întrebam ce s-a întâmplat cu acea vrajă meditativă, care m-a făcut să simt prezența artistului, unde a dispărut mirajul pe care o operă de artă vizuală îl pune în lume și de ce nu îl re-traiesc de fiecare dată când văd o imagine care mi-a marcat simțirea.

Gândurile acestea nu erau noi. Mă preocupa de câțiva vreme întrebarea, dacă o operă vizuală încetează să-și exercite magia atunci când ne e pusă mereu în cale, dacă contextualizarea ei, voită sau aleatorie, nu ne îndepărtează cumva de esență și nu îi perimează apelul, și dacă privirile necunoscătoare îi pot lustrui înțeleșurile până la aplatizare.

Azi, când suntem agresați de impulsuri vizuale, mă întreb tot mai des dacă o

lucrare de artă nu este cumva făcută să fie percepută doar în intimitatea spațiului de câțiva metri, pe care un muzeu sau o expoziție îl pun între operă și privitor. Să fie contemplată într-un act meditativ, pe parcursul unui ritual care lasă ca privirea să și se plimbe în voie pe pânza unei picturi, pe formele unei sculpturi sau pe componentele unei instalații, până când ele încep să-ți vorbească.

Cititul sau audierea creațiilor muzicale sunt acte voliționale, ele presupun răgazuri pe care ni le creăm singuri pentru a pași în lumile respective, pe câtă vreme actul privirii este neașteptat, spontan și, de cele mai multe ori, impus. Nu te poți împiedica să privești ceva, măcar și pentru o clipă, și nu poți amâna privirea pentru momentul în care ai disponibilități contemplative. Recitind o carte, nu revenim doar la trăirea inițială, ci (dacă avem noroc) ne regăsim în ea în noi ipostaze, descoperim noi fațete ale aceuiași frumos. Cât despre muzică, știm cu toții că are calitatea de a ne transpune în spațiu și timp.

Iar arta? Arta este o doamnă care își dezvăluie frumusețile în iatacuri. Pentru a percepe arta, ai nevoie de aceeași pregătire ca și pentru celelalte îndeletniciri ale spiritului, de același preambul. Ea nu-ți va divulga tainele ascunse în liniile ei, pete și în culoare, dacă nu-ți iei timpul să le cercetezi și dacă nu ai „muza” s-o faci. Dacă treci pe lângă artă nepăsător, ea va trece pe lângă tine neobservată, lăsând în urmă doar o boare de culori, un labirint de forme.

Arta este o doamnă pe care dacă o întâlnești în împrejurări nepotrivite, se va prefăce că nu te cunoaște, va pretinde că nu v-ai văzut niciodată și va continua să aștepte să vă întâlniți în taina iatacului ei, fie el un muzeu, un salon sau o galerie. Asta o vreme. Pentru că dacă lipsești prea îndelung de la întâlnirile adevărate cu arta, într-o bună zi ea nu te va mai recunoaște și se va mulțumi să folosească drept decorație a cabinetelor dentare sau drept fundal pentru selfie-urile prin care vrem să dovedim că am vizitat un muzeu.

rediviva

Pasiunea jurnalului

Alexandru RUJA

Victor Vlad Delamarina, *Scrieri. Poezii. Proză. Corespondență*.

Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, notă asupra ediției, note, glosar, bibliografie, opinii critice și anexe de Grațiela Benga-Țuțuianu. Editura David Press Print, Timișoara, 2016, 420 p.+16 p. anexe.

Ediția realizată de Grațiela Benga-Țuțuianu arată felul în care o ediție corect întocmită poate să resusciteze interesul pentru un scriitor aflat la perife-

mic, dar condensat studiu despre alteritate. Victor Vlad este bine contextualizat în epoca sa de formare și de manifestare, printr-o apreciere echilibrată, în consens cu un demers critic modern, pătrunzător și invaziv în straturile mai de adâncime pe care le oferă biografia și opera.

Lăsând acum la o parte poeziile, despre care s-a scris mai mult și care interesează în primul rând lingviștii și dialectologii, să rămânem la *jurnal* și la *memoriile* lui Victor Vlad Delamarina; ce altceva sunt, de fapt, *Schițele mele de călătorie* și *Cartea vieții mele*? Deși scopul a fost de instruire într-un sistem de învățământ, călătoria cu bricul „Mircea” și crucișătorul „Elisabeta” a dus la consemnarea acestora într-un *jurnal de călătorie*. Scris cu patosul trăirii momentului, al uimirii tânărului în fața unor locuri necunoscute până atunci, oferind indicii asupra reflexului cultural și moral la impactul cu aceste locuri și cu oamenii lor, asupra felului în care este atent la specificul unui loc, la monumentele importante care individualizează locul, ceea ce el numește modest în sensibilitatea sa doar *schite de călătorie*, formează, de fapt, un adevărat *jurnal* (numit de el în termeni militari și *jurnal de bord*), care se încarcă de valoare literară.

Pornită în scop didactic și desfășurată sub aceste rigori, călătoria devine pentru tânărul Victor Vlad o adevărată aventură pe care talentul său de scriitor îl îndeamnă să o consemneze, realizând în acest fel un *jurnal de călătorie* dintre cele mai interesante și impresionante ca forță confesivă din literatura de acest tip a secolului al XIX-lea, *scris de un tânăr*. Este de remarcat la tânărul abia trecut de douăzeci de ani siguranța folosirii cuvântului, cu o exactă fixare de individualizare asupra locului descris. Îl impresionează locul în care este așezat Constantinopolul, fapt care nu-i anulează filtrul critic, dar concentrează impresia într-o exprimare scurtă.

Întâlnești pe aceste străzi prăvălii, cafenele, tutungerii, lume multă și felurită („cadâne”, „hagii”, „zabiși”, „Bajibouci”, „mușterii”; „turci, albanezi, greci și

străini din apus etc. O amestecătură mai mare ca în Constantinopol nu poți găsi nicăieri”). Ochiul tânărului observator nu scapă să consemneze senzualitatea orientală, prin imaginea cadanelor plimbate cu barca „la miezul nopții prin Bosfor”. Contrastul pare să fie trăsătura dominantă observată de diarist în acest loc al încrucișării de civilizații. Aceeași atenție pentru detaliul semnificativ întâlnim în *jurnal* și când descrie alte localități din această călătorie a anului 1891: Rhodos, Suda, Pyreu, Salonic. Observația asupra aspectului vestimentar (în Pyreu) îl conduce spre o comparație revelatoare cu portul femeilor din țară.

Călătoria merge mai departe, prin Marea Mediterană, spre „coasta” Italiei și orașele de aici (Taranto, Ancona, Veneția, Triest, Pola), care îi rețin atenția în mod deosebit și ale căror descrieri se înscriu între cele mai frumoase și mai realizate literar, făcute de călători din secolul al XIX-lea. Sunt de remarcat cunoștințele istorice, cele ce țin de arta plastică, registrul cultural mai larg în care observă și citește specificul fiecărui oraș. Descrierea și comparația sunt modalitățile cele mai frecvent utilizate. Diferențele dintre *Taranto vecchio* și *Taranto nuovo* sunt semnificative; la Ancona observă *Arco Traiano* și în mintea tânărului reverberează pagini de istorie, iar atitudinea are o anumită continuitate, pornind de la gestul elevului din Lugoj de a arbora cocarda tricoloră.

Veneția este un punct important din călătoria tânărului Victor Vlad și consemnată ca atare în *jurnal*. O comparație cu alte lucrări literare de călătorie din secolul al XIX-lea poate evidenția trăsături definitorii ale jurnalului lui Victor Vlad și îl poate poziționa mai bine în cadrul literaturii de călătorie, lucru care nu s-a făcut până acum în comentariile critice dedicate scriitorului, care mereu a fost privit prin grila maioreșciană a scriitorului dialectal. De la călătoria făcută de boierul muntean în Italia, inclusiv la Veneția (*Însemnare a călătoriei mele*) până la călătoria lui Victor Vlad nu a trecut doar un timp, ci s-a schimbat o epo-

că. Limbajul este altul, dar și felul în care descriu Veneția, spre exemplu, este diferit. Dinicu Golescu vorbește de „luntri” de „cinci stânjini”, Victor Vlad vorbește de gondole, de Canal Grande, de Ponte di Rialto, despre farmecul plimbărilor cu gondolele pe canal (de unde poți vedea „Palazzo Vendramin — în care a murit Richard Wagner”) și trecerea pe sub poduri, amintind de cântecul poetului, „Mergi la Lido barcarolă!”

Diferențele față de un autor de însemnări de călătorii de prin primele decenii ale secolului al XIX-lea sunt vizibile. Cu cât ne apropiem de alte scrieri de călătorie și comparăm *jurnalul* lui Victor Vlad cu acestea putem observa că nu este cu nimic mai prejos (ex. descrierea Veneției făcută de D. Zamfirescu). Victor Vlad începe cu o expresie metaforică folosită chiar de venețieni pentru a-și caracteriza orașul drept Regina Mării — La Regina del Mar.

Interesul pentru arta plastică, talentul în pictură îl fac pe Victor Vlad să descifreze nu doar cu inspirația artistului, dar și cu prestația cunoscătorului, valoarea și frumusețea monumentelor, a clădirilor și locurilor pe care le-a vizitat: Biserica Sfânta Sofia, Catedrala San Ciriaco (Ancona), Palatul Dogilor — unde admiră, cu interesul degustătorului și cunoscătorului de artă, tablourile lui Tintoretto, Tizian sau Veronese.

Victor Vlad Delamarina este mai aproape de modernitatea literaturii române, așa cum s-a manifestat ea în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, nu doar prin utilizarea unor scrieri literare ce vor fi frecvent folosite și în veacul următor — *jurnalul* și *memoriile* —, ci și prin felul în care scrie, cu un limbaj ce folosește fără reticențe neologismul, cu o gestică epică integratoare de cunoștințe simultane din diverse zone culturale. Opera lui Victor Vlad Delamarina poate fi redescoperită și printr-un alt unghi, decât cel consacrat și ușor banalizat de poet dialectal, anume prin *jurnal* și *memorial* (care este o operă *testamentară*) prin care este tot mai aproape de liziera modernității.

Un discurs amoroș

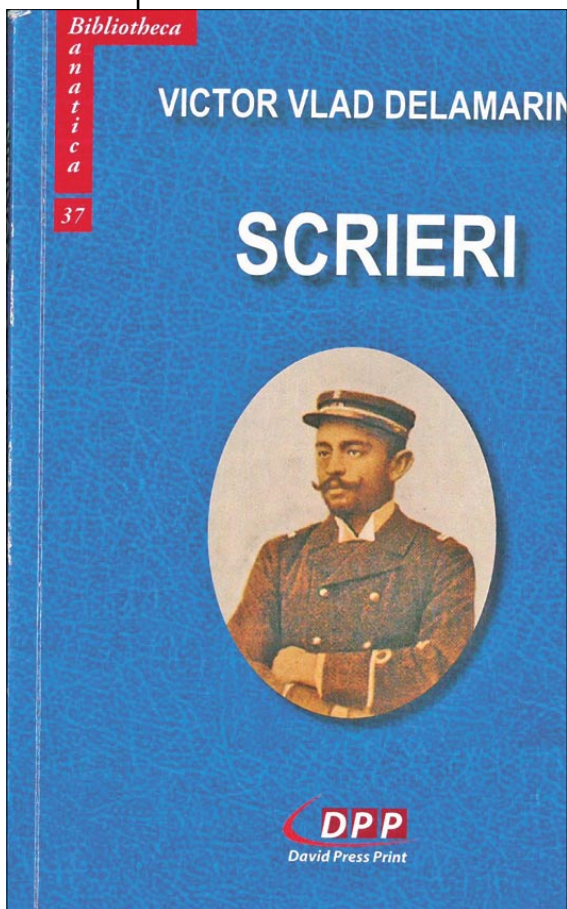
Dacă nu aș cunoaște autorul, om cu un deosebit rafinement al receptării literaturii și cu un comportament delicat față de fenomenul literar în sine, apropierea de volumul *Scriitori, cărți, muze. Ipoteze ale discursului amoroș în literatura română* (Tipomoldova, Iași, 2017, 787 p.) mi-ar crea o stare de reținere la lectură, un fel de dificultate inhibitoare pricinuită de masivitatea volumului. Trecerea acestei bariere este dată de cunoașterea autorului, omul agreabil, mereu cu un tonus pozitiv în discuțiile despre cărți, criticul literar cu o aplecare specială spre fenomenul literar, într-o permanentă urmărire și răscolire a mișcării literare.

Am citit și alte cărți ale criticului și istoricului literar Gheorghe Glodeanu și am constatat că are resurse pentru cercetarea pe spații largi, că, deși își selectează temele, vrea în elaborarea lor aproape să epuizeze problematica, să le discute din unghiuri diverse, să înțeleagă contradicțiile, să găsească drumul interpretării personale, chiar dacă nu întotdeauna merge în profunzime, ci în extensie. Amplitudinea cuprinderii fenomenului literar pare să fie proxima calitate a istoricului literar.

Cărțile lui Gh. Glodeanu sunt rezultatul unor cercetări de tip academic, meticolos elaborate și puternic flancate de resurse bibliografice, folosite cu precădere în considerațiile teoretice (*Conceptul de literatură fantastică; Prolegomene la o posibilă poetică a romanului românesc interbelic; Glose pe marginea unei fenomenologii a exilului;*

Fascinația literaturii de frontieră). Autorul nu manifestă iluzia deșartă a originalității în probleme despre care s-au scris zeci de studii (roman, poetică, fantastic, exil etc.), afirmând folosirea onestă a contribuției și altor autori, dar nici nu își ascunde afirmarea punctelor personale de vedere, indiciu al trăirii sub semnul demnității. Dorința exegetului este de cuprindere cât mai largă cu efortul de a epuiza tema.

În *Scriitori, cărți, muze* să observăm că discursul amoroș este urmărit în schimbul epistolar (correspondența intimă), în câteva jurnale și romane. Exegeza se deschide cu discutarea epistolarului Mihai Eminescu — Veronica Micle. Gh. Glodeanu a urmărit cu atenție cam tot ce s-a publicat (în ultima vreme publicarea corespondenței intime a acaparat interesul publicului), a citit și a comentat, de aceea doar enumerarea structurii volumului ar fi foarte extinsă. Se pun probleme, se analizează, nu se dau verdicte. În ce măsură epistolarul intră în sfera literaturii, cum poate fi observată granița literar — nonliterar, cât de mult se poate discuta despre poeticitate și literalitate în scrisori, care ar putea fi gradul de sinceritate al deoalării sentimentului de dragoste și cu ce intensitate se răsfrânge asupra operei literare, care este codul proximal al scrisorilor, în ce măsură scrisoarea descoperă psihologia emitențului, câtă convenție și câtă sinceritate permit scrisorile, în ce pot consta calitățile estetice ale scrisorii, care sunt instanțele narative etc.

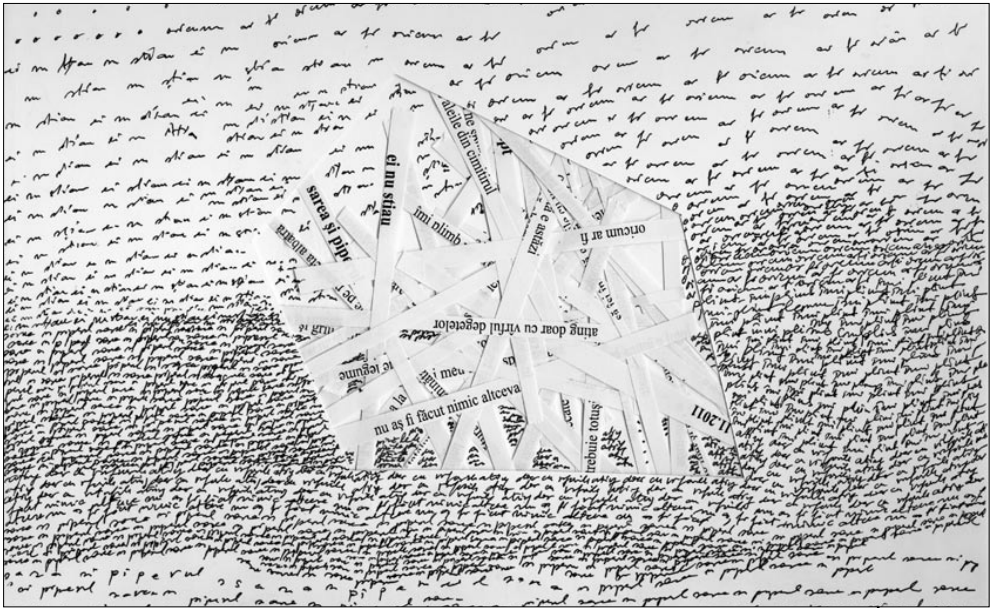
ria interesului critic, pus de mult timp într-o cochilie literară (literatură dialectală), din care îl extragi greu pentru a-l reda circuitului public. Pentru că de la această ediție pornind se poate reconsidera nivelul de apreciere al scrierilor lui Victor Vlad Delamarina. Grațiela Benga-Țuțuianu a parcurs edițiile scrierilor acestuia, a răscolit arhive, a cercetat presa în care a publicat autorul sau în care s-a scris despre opera sa, a folosit bibliografia critică și, îngemănând datele și informațiile, a realizat un amplu studiu introductiv, care este, de fapt, o micromonografie a scriitorului. Și monografia extinsă îi aparține: Grațiela Benga, *Victor Vlad Delamarina*, Monografie, Editura David Press Print, Timișoara, 2017.

Studiul introductiv cuprinde date biografice amănunțite, cu prezentarea familiei (accentul pus pe portretul matern, dar și cultural al Sofiei Vlad-Rădulescu), cu o contextualizare făcută printr-o relaționare istorică și social-politică bine documentată și prezentată fără inhibiții și preconcepții (*Un context bănățean*). Criticul literar (exersat de câțiva ani în cronica literară) scrie dezinvolt, dar aplicat și cu aprecieri inedite despre *poezie, proză, corespondență*. Grațiela Benga-Țuțuianu nu se ferește de problemele dificile, unele cu mare impact de sensibilitate pe care le ridică biografia și opera lui Delamarina, realizând un

Linca ILIAN

A doua ediție a acestei cărți în spaniolă a apărut în 2017 la Hermida Editores, editură atrasă de recuperarea unor valori atinse pe nedrept de uitare (anumi-

Gestul lui Christian Santacrocce de a propune spaniolilor, deja extrem de sensibili la vi-
ziunea pesimistă a lui Cioran, aceste texte
de tinerețe este unul ce ține de credința
în valorile unei culturi care nu poate fi
răstălmăcită total prin clișeizare, comer-
cializare, reducere la stereotipii, slogane
sau formule goale. [...] Cititorii lui Cioran
din Spania și din lumea latino-americană
au acum acces și la acest Cioran, maestru
al disperării și al incertitudinii fără limite,
grație minunatei traduceri a lui Christi-
an Santacrocce și a minuțiozității de care
dă dovadă editorul Alejandro Hermida.
Toate cele trei cărți apărute în această se-
rie de restituire a lui Cioran din tinerețea
românească au suscitat numeroase recen-
zii și comentarii, ca dovadă că acest tânăr
Cioran nu și-a pierdut, oricât de greu ar fi
de crezut, actualitatea. Cel puțin în țările
de limbă spaniolă.

Cristina BĂNICERU

Introducerea scrisă de editorul volumului funcționează ca un fel de busolă pentru navigarea paginilor ce urmează, dar oferă și un istoric al aparatului critic, de altfel foarte vast și variat, dedicat romanului lui Stoker. Următoarele două capitole au în vedere originile și influențele irlandeze, aspect neglijat de critică. Capitolul scris de William Hughes investighează rădăcinile goticului irlandez, oprindu-se atât asupra ecourilor continentale, mai ales cele germane, cât și asupra celor britanice. Un detaliu interesant se desprin-

Criticul se oprește și asupra variantei islandeze a lui *Dracula*, recent tradusă în limba engleză, unde celebrul cartier londonez devine un spațiu gotic, bântuit de imigranți veniți din colonii sau din estul Europei. Autorii următoarelor trei capitole călătoresc pe urmele faimosului conte: de la castelul Huniazilor, după Crișan o posibilă inspirație pentru castelul din roman, până la New Orleans, noua casă a vampirului contemporan. Volumul se încheie cu o incursiune detaliată în lumea cinematografiei, de la filmul mut până la umanizarea progresivă a vampirului din adaptările recente. E greu să aduci ceva nou când analizezi un text atât de discutat, din atâtea perspective (filosofică, religioasă, psihanalitică, culturală, postcolonială etc), să îți găsești nișa și s-o ocupi cu încredere. Însă acest volum reușește să surprindă prin erudiție și să încante prin originalitate. Dracula e un personaj internațional, cum o dovedește vasta lui bibliotecă, ce trebuie analizat interdisciplinar și dintr-o varietate de unghieri. Volumul face față cu brio unei asemenea provocări.

24

Psihologia transpersonală

Pia BRÎNZEU

Recent am avut o uriașă bucurie: ea a fost provocată de lectura cărții *Psihologia transpersonală. Peregrinaj dincolo de val**, un studiu publicat de Anca Munteanu, distinsa doamnă a psihologiei românești și a celei transpersonale mondiale. Nenumăratele sale cărți publicate în domeniu, conferințele și seminariile organizate în străinătate și în țară (inclusiv în Timișoara), faptul că este președinta Asociației Europene de Psihologie Transpersonală și membră fondatoare a numeroase alte asociații sunt numai câteva detalii din activitatea neobosită a unui profesor universitar impus într-un domeniu prea puțin cunoscut până acum la noi.

Motto-ul cărții e ales din poezia lui Rumi – „Am în sufletul meu un strop de cunoaștere,/ Fie ca el să se dizolve în oceanul vostru”. El se leagă firesc de primele cuvinte ale prefeței: „Cartea aceasta s-a născut din năzuința curată de a împărtăși”. Autoarea a reușit cu generozitate și după ani de efort intens să dăruiască în premieră aceste pagini cititorilor săi, fie că sunt specialiști în domeniul psihologiei transpersonale sau nu au auzit niciodată până acum de ea.

Ce este de fapt psihologia transpersonală? O îmbinare modernă a psihologiei clasice cu spiritualitatea, care strămută cercetările de până acum în vastul domeniu al științelor holistice și le transformă într-o cunoaștere majoră, viguroasă, cu o uriașă capacitate sintetizatoare. Influențată în mare măsură de evoluția fizicii cuantice, psihologia transpersonală reabilitează dimensiunea spirituală, pierdută de omul cartezian prin tendințele pozitiviste ale unor mari curente anterioare precum behaviorismul, psihanaliza și psihologia umanistă.

Urmându-le acestor trei orientări majore, ea reprezintă a patra mare schimbare în istoria psihologiei, cea mai revoluționară dintre ele. Explicația este simplă: teoriile ei te îndeamnă la întoarcerea spre interior, spre *conștiință* și receptivitatea subtilă a spiritului, opusă conștiinței, adică lucidității intelectuale și etice, atât de importantă pentru psihologii tradiționaliști. Dacă până acum le-ai dat dreptate acestora din urmă și credeți că totul trebuie descris doar prin lentilele rațiunii, vă veți schimba părerea imediat după ce ați încheiat lectura cărții scrise de Anca Munteanu.

Veți trece de partea marilor transpersonalisti – Ken Wilber, Pierre Weil, Stanislav și Christina Grof –, oameni de știință care au apreciat stările de expansiune ale conștiinței ca o formă de „reverticalizare a ființei”, înzestrată cu o imensă valoare terapeutică. Ei sunt cei care au adus din nou aspectele transcendente ale experienței

umane în atenția cercetătorilor și a medicilor, extinzând psihicul uman înspre o dimensiune cosmică, evidentă, de pildă, în Renaștere, și atât de des ignorată astăzi. Astfel, sunt incluse în cercetări și experiențele mistice, transele sistemice, crizele spirituale, stările neobișnuite ale conștiinței și multe alte elemente analizate sub influența tradițiilor spirituale ale creștinismului, taoismului, budismului, șamanismului și parapsihologiei.

Iar dacă doriți să aflați mai multe lucruri despre psihologia cuantică și psihodinamică, despre experiențele perinatale, sofoterapie și *homo transcendentalis*, dacă nu ați știut că semnul crucii și *Tatăl nostru* spus deasupra apei face să scadă de o sută de ori concentrația bacteriilor nocive, iar sunetul clopotelor distruge virușii unor epidemii grave, atunci nu vă rămâne altă soluție decât să vă imbarcați spre aceste zări necunoscute împreună cu Anca Munteanu. Dacă vreți să știți cum își linișteau isihăștii mintea sau cât de importante sunt rugăciunea și meditația, respirația controlată și interpretarea viselor, căutați detalii în cartea domniei sale. Este o sursă inepuizabilă de informații seducătoare pentru toți acei „insomniaci ai cunoașterii”, așa cum îi numește autoarea pe cei doriți să dea vieții lor un sens adevărat și o direcție clară.

Alături de ei puteți porni într-o călătorie palpitantă și uluitoare: vă asigur că veți reuși să vă depășiți toate frontierele impuse sau autoimpuse, vă veți vindeca toate rănilile – acele izvoare deschise sub haină, cum le numea Lucian Blaga – și veți realiza mult mai mult în viață decât ați visat vreodată. În plus, veți observa că, în ciuda celor peste patru sute de pagini ale sale, lucrarea de față este ca dinamita: în momentul în care începi să o citești, îi aprinzi fitilul și nu poți decât să aștepti explozia. Nu vreți să o mai lași din mână. E și firesc: fiecare paragraf e un drum deschis spre o cunoaștere adâncă, înnobilit de gânduri care ne oferă, ori de câte ori suntem dispuși să le primim, neașteptate lecții de viață; fiecare pagină este o fereastră ideală spre un adevăr asupra căruia Anca Munteanu domnește suveran.

Dacă totuși îndemnurile mele de a citi cartea nu sunt suficiente, ascultați o mărturisire impresionantă a autoarei: „Această lucrare m-a lecuit de cecitate epistemică și mi-a fost sărbătoare. Important este că toate răspunsurile pe care le-am găsit nu mi-au suspendat întrebările, ci, dimpotrivă, mi-au regenerat toate mirările lumii.” Nimeni nu poate trăi cu adevărat fără marile mirări ale lumii. Ca urmare, nu e greșit să ni le regenerăm și noi, transformând lectura cărții *Psihologia transpersonală. Peregrinaj dincolo de val* într-o mare și adevărată sărbătoare.

*Anca Munteanu, *Psihologia transpersonală. Peregrinaj dincolo de val*, vol. I, București, Editura For You, 2018.

Poeme de Marian OPREA

văd noi culori noi nuanțe semne giumbușlucuri pe șapca zeului Amor cu plimbăreții nori urc și cobor
ploaia amabilă îmi face loc din când în când arunc ochiade-n vânt poate-o văd la mii de ani lumină
amoru-n doi e minunat ‘nainte mergător în trei erecția nu se uită e ca oglinda la femei
multe-s ascunse altele ni se ascund adevăru-i liber practic rotund tot ce se vede nu există
încă n-avem acces la zâne ieie musulmane chinezoaice extraterestre sau hinduse îngândurat sau visător mi se lipește bagheta magică de zâmbetele lor de ce mă afectează vorba ei
când aș putea să râd cu florile de tei dac-am avea încredere mai multă bărbatu dacă-i vesel grijuliu citit curat și are limbă zeița e satisfăcută
punctele a și g saltă cunoașterea-n plenitudine dacă mai vine și altceva s-a-nfripat iubirea romantică la mare căutare mai vin și altele muncite sau cadou (Pierre Woodman știe tot)
femeia sănătoasă când e abordată îți vine-n întâmpinare e flatată

până la urmă Bob Dylan m-a plictisit pis’cuțele m-au părăsit am rămas cu aeru prieten cu tot vaeru aș fi vrut cu Giulia poa’ să fie și a ta vise profetice-i se conturau pe buze
le descifra-n culori și buburuze din mila Domnului n-aș mai băători căile somnului
când mi-ar fi sete-n loc de suc de lămâiță la câte-un po/pas (spre vindecare)
să-mi facă elixire-n guriță să se ilumineze calul lui Gheorghiuță să-ncalece pe-o semilună
să vă fie viața sentimentală mai bună din bătrâni se știe apa ce țâșnește din tine-i vie apa de cumpărat dac-o bei are e-uri și nu mai faci tu ce vrei

c-un deget depărta întunericu fulgii vibrau când zâmbea peștii găseau de mâncare totu se aranja-n urma ei zmeii se retrăgeau în basme ca niște mielușei
poeziile-și găseau cititori miorița era povestită de nori
ca pământu-i încărcată de roade coapsele-i piste fierbinți derapează spre tine în pântecu ei pâlpaie zorii

când zic ceva mă-nterupi să nu-ți perturb meditația
când aterizezi ești aproape la fel (mai greu e să scrii bine)
după 3-4 minute începi să turui verzi și uscate
bunici vioară îngeri excursii mai bine-mi povesteai
despre bărbații-n care ai intrat cu totu
pân au crescut pân au zburat
până ai explodat în lumină
n-ai vrut te mai întorci de acolo

victorioasă lenjeria intimă-ți flutura ca un steag de pace
imaginația stârnită pe mulți i-ajută să facă doar ce le place
flora și fauna-s împlinite ești muză n-ai timp de scris nici de iubit(e)
îngerii spun mereu povești le-auzi și altora le tălmăcești
îți place să te zbgui cu bărbații ași mi-i dor de-amoru tău
cu sfinți doctori ingineri sportivi studenți și fluturași

De ce cred că domnițele singure-s cu cineva (să fie asta limita mea) ar trebui să fie curtate când te privește-n ochi fioru de eternitate ar vrea parcă te-ar invita se-ntreabă s’ urâtă, proastă de nici un bărbat nu vrea să mă cunoască dau impresia că-s mereu ocupați parcă tot caută ceva

Eminescu într-o nouă traducere în limba franceză

De curând a apărut la Editura Muzeul Literaturii Române, în colecția Cupaje, o selecție a celor mai frumoase poeme eminesciene, în expresiva traducere a doamnei Liliانا Cora Foșalău, profesor la Universitatea din Iași.

Tudor CREȚU

I
Își montă gluga și sună după taxi. Sobru, sec. Ploua. Centrul imagistic era pe Lugojului, între o agenție loto și o cofetărie. Prinse un Audi vechiu. Bancheta aducea a dormeză. Șoferul sorbea cafea și fuma. E. își lipi tâmpla de ferestră – stropii se scurgeau anemici – și detalie traseul. Pe unde știa sau credea că e mai liber. O luară pe Ștefaniei. Clădirile rânzeau, străzile erau defileuri umede, câtări. I se făcu de un Jacobs „pur și dur”, cum auzise un medic glumind. Luciul întunecat al licorii îl înnebunea. Bea și o jumătate de litru pe zi. Când ieșea în oraș, puneă câte o linguriță de frișcă. Savarinele și eclerul îi plăceau cel mai mult.

În nici cinsprezece minute, ajunseră. Balta se întindea până la scări. Trecu prin mijloc, direct. Recepționera, purta halat și ea, îi zâmbi prin vitrină. Cei mai mulți se frecau de zid, ocoleau.

– Bună, nu mai adăugă *ziua*.

Fătuca era să sară și ea peste cuvințel, dar îl rosti, în cele din urmă, fâstâcându-se. Sâniî mici, picioarele subțiri, încălțările ascuțite îi dădeau un aer de pasăre de baltă, gracil.

– Sunteți domnu...

– E.B. De la 10:40 am programare.

– La stânga, vă rog, pe culoar.

Se îndepărtă zâmbind. Ușile cabinelor păreau zăvorâte. Vocile abia răzbăteau. Intră fără să bată și dădu, surprins, de un fel de cabine de probă. Asistenta îi răspunse din cap la salut:

– Vă dezechipați aici. Niciun obiect metalic, da? Cruce, medalion etc... Luați șlapi, halat și v-așteptăm.

Trase pudic perdeluța și se așeză pe scăunel. Șireturile, răsuflă ușurat, nu i se înnodaseră. Se opinti, totuși, scoțându-și pantofii. Prefera ghetetele în care îți puteai vârî, la o adică pantalonii, înalte. Ciorapii i se umeziseră. Își dădu, după ce îl scoase pe primul, seama că nu era, totuși, pe plajă. Că era mai bine să rămână cu ei. Dar îl scoase și pe celălalt. Își atârână pedant cămașa, ginșii, geaca. Boxerii negri, tricoul simplu, de bumbac îi veneau, parcă, mai bine. Luă, la întâmplare, un halat și legă cu fundă cordonul. Astfel echipat conpăru – așa e, poate, cuvântul – în fața asistentelor. Cea tunsă scurt îl pofți, abulică, să intre.

– Nu sunteți alergic, da, la... și scutură un tub transparent. Și nici claustrofob?

– Nu, replică E. mândru. Și se trezi cu un fel de perfuzie în antebrăț. Substanța, bănuiesc, de contrast.

– Exact. Și asistenta îl privi, pentru prima dată, în ochi. Vă întindeți acumă și, dacă-i ceva, apăsați pe buton.

Firul dispozitivului îngălbenise.

– Cât durează?

– Patruzeci de minute, cincizeci.

– Un RMN hipofizar?!

– Da cât credeți?

– Nu știu, că n-am mai făcut.

– Așa și piticii vi-i vede de pe creieraș.

– Heiheihei...

Și se întinse. Cu mâinile pe lângă corp.

– Sunteți pregătit, da?

Nu mai răspunse. „Patul” începu să lunece și E. intră până la genunchi în tub. Atingea cu cotul, aproape, inelele placide – un material asemănător cu PVC-ul. Aparatul începu să duruie. Când ritmic, când dezarticulat. Cercurile se strâmtau. Zâmbi forțat. Așa învățase, în prima

tinerețe, la ninjutsu: zâmbetul schimbă starea, *o și te comută*.

– Să ne spuneți, se auzi vocea celeilalte asistente, dacă vi-i frig la picioare.

– O să-mi fie.

În câteva secunde simți cum o pătură aspră îl acoperă până dincolo de genunchi. Burta i se umfla-dezumfla. Dopuri, îi veni să întrebe, de urechi n-aveți? Dar nu duruital era problema, ci constelațiile mărunte de șuruburi care i se apropiau de frunte, tâmple, urechi, cruciulițele scobite în măciulii. Se gândi cum ar fi ca pacienții să scrie câte ceva, ca-n parcuri, pe bănci sau copaci: *Mar-cu was here*, de exemplu, cu litere negre, spirtoase. Sau *eu, cu ficatu....* De data asta, chiar zâmbi și atinse, în joacă, c-un deget plasticul ridat, albastriu.

— Nu vă mai mișcați, că prima imagine-i neclară rău. Și, cu cât vă suciți, cu atâta o să trebuiască, mai mult, să stați.

E. întoarse, într-adevăr, capul, se uită-n stânga. Fix. „O muzică dac-ar fi...” Un chill out, cum asculta în camera lui sau la birou, ar fi fost ideal. Ceva gregorian. Neoele deveneau pete, se pierdeau. Își împreună, în cele din urmă, mâinile și începu, cu degetul pe butonul dispozitivului, să se roage. De la *pâinea cea spre fință încolo*, cu ochii închiși. Oasele, senzația nu îi mai dădea pace, îi albeau.

Secțiunile de creier pălăiau pe ecran. Asistenta bătrână, care manevra aparatul, se trezi bătând în monitor. Fundalul era negru, conturul organului, lăptos. E. trecu la *Doamne, Iisuse...* Genunchiul îl înțepa. Nu mai prea tresărea, nu mai încerca să își provoace altă senzație care să ia, cât de cât, fața durerii. Să se apese, de exemplu, în piept sau șold până ce unghia îi albea. Citise pe net că asta înseamnă patru kilograme forță.

Asistenta tună din nou:

– Mai douăzeci de minute, cam așa!

Se scărpină, indiferent, pe obraz. Ar fi putut face orice cu banii ăia (550 RON): să bea un weekend, să meargă undeva. El, însă, avea micul lui proiect. Investea și îndosaria analize și scrisori medicale. Toate îl dădeau drept ok. Semnăturile, ștampilele, parafele în tot mai mute culori. Șterse cel mai adesea și insipide. Durerile se înțețeau.

– Să te duci, se poticni ușor, să nu vezi decât cruci! Blestemele le debita live, rugăciunile, doar, le repeta. Să-ți picure apă sfințită pe țeastă. Picătura cea mai chinezească. Piciorul i se răci. Un fel de furnicăture îl năpădiră. Își făcu cruce. Și, cu de la sine putere, gamba i se arcui. Se opri și ridică. Rămase, un minut cel puțin, în fund pe pat. Masa, dulapul nu mai aveau nimic statuar. Erau chiar mai singure decât el.

II

Șoferul îl așteptă vreo cinci minute. E. întârzie în fața oglinzii. Se pieptănă mai atent și studie. Nu se puneă, era tot mai convins, problema de adenom hipofizar. Și ciorapii i-ar fi venit altfel, nu doar sacoul sau cămașa.

Plicul era mare, numele cabinetului scris destul de discret.

– E ok, îi zâmbi recepționera, n-aveți la hipofiză nimic. Un chist, în schimb, vi s-a găsit pe sinus. Da asta, de ORL ține. Trei centimetri, ia uitați... Mediu, cum s-ar zice, ca dimensiune.

Cât pe ce era să o întrebe: deci asta nu are de a face cu durerile pe care le simt când mă excit? Avea un fel de viduri, de goluri fulgerătoare de idei și nu numai. Îi zâmbi, până la urmă, și el. Penisul i se întări. Fătuca își moșmondi degetul

mare. Nu se auzea decât zumzăitul varilor aparate. Holurile erau pustii. Gresia își pierdea luciul.

– Bine! Răbufni, ca un oficial și îi întinse ferm mâna peste pult. Mulțumesc.

Fătuca clipi nedumerită și întinse – caligrafic aproape – mâna la rândul ei.

– Și noi mulțumim. Și să dea Dumnezeu să...

E. se involbură. Se plecă, atinse pultul cu pieptul, și îi sărută *mănușița*. Era flăcăul tragic, *nalt*. Obrajii recepționerei se aprinseră. Și-l încurajă fără să își dea prea bine seama ce face.

– O să fie bine, să vedeți...

– E, *domniță*, (nu folosea decât extrem de rar cuvântul) și rânji. Cvadricepșii îl înnebuneau. Înțepăturile se succedau în cascadă. Își mușcă buza. Smulse o pieleță și o înghiți. În ușă se împinse mai mult. Portiera Loganului o trânti.

Își aprinse o țigară și îi trimise un sms endocrinoloagei. Seracin îl sună înapoi. Nu se aștepta deloc la asta.

– Bună seara, doamna...

– Păi da-i ok, nesperat... Cine-o pus diagnosticu, ce imagist?

– Macarie.

– Cel mai bun îi. La el vă și trimi-team, pentru reinterpreta-re, dacă vă „ci-tea” altu.

– Deci am eliminat cea mai urâtă ipoteză, cea mai rea.

– Așa-i. Da să veniți s-arunc și io un ochi.

– Când anume?

– Măine, haideți, că primu vă iau.

III

A doua zi, la patru și câteva minute, E. bătu și intră. Ușa era întredeschisă. Seracin îi făcu semn să mai aștepte. Vorbea la telefon. Îi așeză, victorios, plicul pe masă și făcu stânga împrejur. Se trânti pe bancheta gri din sala de așteptare. Pacienții începeau să sosească. Și cabinetul ăsta era la parterul unui bloc. Două apartamente fuseseră (re)unite. Pereții dintre ele, decupați. Seracin îl împărțea cu un homeopat. Și E. avu, dintr-odată, senzația că doctorul respectiv, Ficeac, e soluția. „Fi-ceac”, își repetă în gând, sigur că nu o să uite numele. Ochii, în materialele promoționale, îi erau turcoaz. Privirile îi răzbăteau prin niște fante zbârcite. Pleoapele i se „lăsau”. Ficeac avea ceva hulpav, felin. Tresări. Doctorița îl strigă fără să-i pronunțe numele.

– Haideți, domnu meu...

Salută și se opri în prag.

– Pot acuma, da, nu deranjez?

– Luați loc, îl pofți rece Seracin. Pli-

cul era deschis, foile cu diagnosticul răsfirate. Doctorița apucă de un colț printul și îl ridică. Hârtia neagră îi acoperi chipul.

– Foarte frumoasă îi!

– Ce?

– De mult n-am mai văzut așa o hipofiză.

– Frumoasă...Sună ca la un concurs de miss sau de mister, mă rog, de...

– Ați câștiga să știți. Io, cel puțin, v-aș vota. Mr. Hipofiză sunteți, să știți! Extrem de clar se profilează, și așeză printul pe masă. Dar nu îl lăsă din mână, continuă să-i frământa colțul. Nici urmă de adenom. Deci n-aveți, că mi-ați arătat și celelalte analize, din punct de vedere endocrinologic, nimic.

– Curat-curat ziceți că...

– Mister-mister. Clinic sănătos, o să vă și scriu.

Asistenta lucra deja la scrisoarea

medicală. E. înhăță parafa. O întoarse înspre el.

– A dumneavoastră verde-i văd că...

A lu Macarie, și arătă și el cu degetul – înspre foaia de analize, țiclam. Și neagră, și albastră am. Și cred că și, se lăsă pe spătar, și violet, da...A lu Morar. Și niciun rezultat. Nicio...

Seracin se lăsă, lent, în față.

– Nu aveți, domnu meu, nimic! Și îi luă ștampila din mână. Io vă cred și știți, simțiți asta. Da nu am ce să vă fac. Bine, încă o dată, că nu-i adenom, da, tumoare, că nu vă mai ardea acuma de numărât ștampile. Nu mai vedeți, ca să zic așa, în culori.

– Și omoplații dor uneori! Spre inimă se trage...

– Asta nu-i specialitatea mea. Cu atât mai mult! Deci ce-mi descrieți, bine, să nu mă înțelegă greșit, măcar dumneavoastră intrați în detalii, vorbiți. Cei mai mulți nici nu pot, nici nu vor...Da nici în cărți n-am întâlnit caz ca al dumneavoastră sau la congrese.

– Nu-i vina mea.

– Nici a mea! Endocrinologic vorbind, sunteți curat.

– Și acuma...

– Mergeți, nu știu, la București. De fapt, uitați cum... O zi lăsați-mi sau două, că vă recomand io *pe* sau *la*, mă rog, cineva. Că știu, bine că mi-am amintit, un domn cam de vârsta dumneavoastră așa, un sexolog hiperscolit. Că-i de hipernișă problema și la noi, ca să fiu sinceră până la capăt, nu văd pe nimeni apt să...

E. salută și ieși. Nu mai așteptă scrisoarea medicală.

(Fragment de roman)

De ce fugim de femeile pe care le iubim

Adina ȘTEFĂNESCU

Fiind luna martie, voi lua o pauză de la filosofi cu bărbi și voi scrie despre femei-filosof, despre cum sunt receptate în cultură și care sunt vulnerabilitățile de gen ale societății în care trăim. Nu sunt multe femei-filosof, dar există destule cât să umplu multe pagini, chiar dacă aş scrie doar câteva rânduri despre fiecare. Aş putea povesti despre Aspasia din Milet, Hypatia, Maria Gaetana Agnesi, Marie-Sophie Germain, Émilie du Châtelet, Elisabeta de Boemia. Putem vorbi de multe altele, mai „noi”, precum Anne Finch Conay, Victoria Welby-Gregory, Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe, Susan Haack, Hannah Arendt, Simone de Beauvoir, Sarah Margaret Fuller, Ayn Rand, Edith Stein, Mary Warnock, Mary Wollstonecraft, Philippa Foot, Rosa Luxemburg, Mary Whiton Calkins, Anne Dufourmantelle, Harriet Taylor Mill, Iris

Kristeva, Carol Gilligan, Alice Schwarzer sau Cristina Hoff Sommers. Dacă ar fi să fac un Top 3 personal, le-aş recomanda oricui pe Mary Hesse, Hannah Arendt și Julia Kristeva. Au o scriitură puternică, originală și foarte bine documentată.

Într-o dezbatere pe tema numărului inferior de femei în departamentele de filosofie ale universităților britanice și americane, Mary Warnock spune că nu ar trebui să credem că motivul diferenței de gen provine din faptul că femeile ar fi dominate de un stil presupus contradictoriu, nici de preocuparea de a câștiga o dispută mai degrabă decât de a căuta adevărul sau consensul. Ea crede că dezechilibrul arată o prejudecată conștientă față de femeile-filosof. Răspunzându-i lui Warnock, Julian Baggini susține că, deși nu e posibil să existe o prejudecată conștientă, părtinirea inconștientă poate fi responsabilă de discrepanță. Filosofii sunt imuni la prejudecățile de gen, deoarece logica

mei viclene, certărețe, inculte, arogante, stridente ori vulgare.

I se poate întâmpla fără motiv, în orice moment al zilei, după ce își bea cafeaua, deschide laptopul sau merge într-un magazin să cumpere ceva. Misoginismul e ceva endemic chiar și la persoane sănătoase psihic, necomplexate, trecute printr-o educație umanistă și partenerială. Desigur, își va ține gura, pentru că e educat și civilizat. Sau pur și simplu neconflictual. De ce? Cred că din cauza unei saturații la expunere. Din primele clipe ale vieții, până târziu, când a devenit adult s-a aflat aproape tot timpul sub autoritate feminină. Nu întâmplător, în mitologia tuturor popoarelor, femeia reprezenta *alfa* și *omega*, începutul și sfârșitul, viața și moartea.

Omul se naște din femeie, femeia îl crește în primii ani printr-o apropiere epitelială, totală, la grădiniță este luat în primire de femei, în școala primară de învățătoare, la gimnaziu 90% din personalul didactic e format din femei. Nici în liceu situația nu stă foarte echilibrat. Acasă, cea care organizează și dă sens zilnic vieții este, de obicei, tot o femeie. Rezistența la uzură a femeilor este mult mai mare decât a bărbaților. Altfel, le-ar fi emoțional și fizic imposibil să gestioneze gospodăria, să mențină coeziunea familiei restrânse sau largite, să crească copiii, să îngrijească bolnavii și bătrânii și, deseori, să presteze și un serviciu plătit. Timp în care bărbații sunt oboșiți doar pentru că au mers la lucru și e musai, odată ajunși acasă, să se culce.

Așadar, traseul de socializare al omului este preponderent feminin. Chiar și genetic, omul este mai întâi femeie. Ea poartă cromozomul uman original. Cromozomul X este de bază în structura celulei umane. O fetiță colectează simplu încă un X în momentul concepției, în timp ce crearea unui băiat are nevoie de ramificarea Y-ului divergent, văzută de unii ca o eroare genetică, un X rupt și deformat, purtătorul unei informații genetice împușinate. Ovulul feminin (cea mai mare celulă umană), de câteva sute de ori mai mare decât spermatozoizii care îl fertilizează, conține mesaje primare genetice pe care copilul le primește în viață.

Mai mult decât atât, femeia e singura ființă dintre organismele superioare care și-a modificat complet biologia pentru a asigura perpetuarea rasei. Ea a trecut de la nivelul reproductiv al maimuțelor la un nivel mult mai eficient. Menstruația, nu vânătoarea, a fost marele pas evolutiv al omului. Cu douăsprezece șanse de reproducere într-un an, în loc de una la cinci ani, cum au primarele, femeia are o capacitate de înmulțire mai mare de șaizeci de ori decât maimuțele. În plus, e capabilă să susțină aproape non-stop nevoia bărbatului pentru sex, deci să îl păstreze mereu interesat și orientat spre ea.

Femeile dețin pâinea și cuțiul speciei umane. Sunt o sursă de ajutorare, dar și de frustrare. Au o putere uneori strivitoare în viața noastră. La așa ceva, nimeni nu poate rămâne indiferent și senin. În paranteză fie spus, și eu simt, uneori, un soi de misoginism față de maică-mea, care a fost obișnuită să îmi organizeze și controleze viața ani de zile. Chiar și acum, abia se abține. Mereu bine intenționată, dar mereu cumva cu un ascendent asupra

mea. Și atunci, apare reacția de apărare și revoltă. Cred că lucrurile se pot schimba cu adevărat în bine pentru ambele sexe. Se va întâmpla atunci când bărbații vor participa la fel de mult și de important în tot ce înseamnă perioada în care noi începem să vedem, să gândim, să vorbim și să trăim lumea.

Nu întâmplător, misoginismul e mult mai puțin răspândit în țările nordice, acolo unde există un parteneriat real, iar copilul o simte din primele clipe de viață. Dacă și bărbatul își ia concediu de creștere a copilului, asistă la naștere și cunoaște îndeaproape traumele sau complexitatea maternității, dacă se renunță la tabu-uri pe principiul că sunt lucruri care le privesc doar pe femei, dacă tatăl stă alături de copil zi după zi și se implică activ în viața lui, disonanțele de putere și frustrările vor dispărea. Iar bărbatul nu va mai simți nevoia să se pună stăpân peste mintea și uterul femeii. Când acesta se va simți împăcat și împlinit cu destinul său biologic, nu exclus și păcălit, poate nu va mai încerca să compenseze prin tot felul de artificii culturale care au condus la abuz, începând cu numele, proprietatea, drepturile civile și sfârșind cu tot felul de cutume și moravuri profund discriminatorii.

Oricum, progresul din ultimii '70-'80 de ani este colosal, iar asta se întâmplă de când ONU a impus dreptul de vot pentru femei și, mai ales, de când educația se face în clase mixte. Mă uit la laureații Premiului Nobel, zona de top a științei și a anumitor ramuri ale culturii. Ei bine, accesul femeilor la Nobel a devenit masiv în ultimii douăzeci de ani. Tocmai pentru că oamenii educați acum o jumătate de secol au ajuns la maturitate intelectuală și pot da lumii ce au mai bun, bărbați și femei, așa cum au fost împreună și în clasele mixte din școală. Într-un timp relativ scurt, civilizația a ajuns într-un loc nesperat de bun în privința emancipării femeilor. Sigur că nu e peste tot bine, chiar deloc în anumite zone, iar acolo unde este bine nu e destul, dar la câte erau de reparat la începutul secolului XX, e aproape neverosimil unde ne aflăm.

Nu am vrut să mă concentrez pe mizeriile pe care le-au suferit femeile de-a lungul istoriei. Genul acesta de discurs nu cred că împinge lucrurile înainte. E greu pentru toți, bărbați sau femei, să ne amintim. Nici nu trebuie uitat, dar măcar lăsat în plan secund, pentru a ne menaja nervii și umorile. Să rămânem vigilenți! E ușor de observat cum o mână de nebuni fundamentalisti și extremiști pot distruge în câteva săptămâni munca de eliberare și emancipare de zeci de ani a sute de milioane de oameni. Se întâmplă ciclic. Acolo unde bărbatul și femeia nu își împărtășesc trăirile și experiențele, apar cel mai ușor abuzul, discriminarea, umiliința, suferința și tot soiul de afecțiuni mentale, care nu fericesc până la urmă pe nimeni, indiferent de gen.

Pentru că acest eseu este o breșă în preocupările obișnuite de a povesti despre filosofie, îl las pe Platon, la care m-am oprit data trecută și cu care vom continua data viitoare, să-și spună părerea despre chestiunea feminină: „Să nu uităm de femeile cărmuitoare, Glaucon. Căci nu socoti că eu mă refer mai mult la bărbați decât la femeile care au, în cetate, o fire vrednică. - Adevărat, spuse el, de vreme ce ele vor împărtăși totul, în mod egal cu bărbații.” (*Republica* VII, 540a-c).

Murdoch, Mary Hesse, Martha Nussbaum, Marta Petreu sau Alice Voinescu, rămăsă cvasi-necunoscută în ciuda minții strălucite. Și despre alte câteva sute, cele mai multe din perioada contemporană.

Se pot găsi în aceste biografii și în opera fiecăreia lucruri ce pot stârni interesul, atât pentru profanul într-ale filosofiei, cât și pentru specialist. Numele amintite sunt cunoscute oricui are o cultură academică. Nu sunt autori minori, pe care să-i fi scos eu din traistă ca să arăt că au și femeile cu ce se lauda. E destul să le tastezi numele pe un motor de căutare și vor apărea informații despre fiecare. Sunt autori citați frecvent de alți autori, femei și bărbați. Așadar, au devenit o referință, o autoritate. Adesea, pe lângă formația de filosofi, aveau o a doua, de oameni de știință, sociologi, psihologi etc. Pe de altă parte, nici nu pot fi acuzată că am înșirat nume de feministe. Cu două-trei excepții, toate aceste femei au făcut filosofie în afara feminismului ca ideologie.

Au abordat în mod original aceleași subiecte precum colegii lor bărbați, dar, în același timp, au dat o interpretare ușor diferită, venită dinspre un alt tip de ființare: feminin. A face filosofie feministă nu e o bagatelă intelectuală, nici un demers toxic sau inutil. Feminismul a reușit să producă o filosofie de toată frumusețea printr-o ontologie, gnosologie, semiotică, psihanaliză, politică și etică proprii. Mă gândesc, bunăoară, la Betty Friedan, Gloria Steinem, Julia

e neutră din punct de vedere al genului, filosofia e logică, *ergo* filosofia e neutră din punct de vedere al genului. Și totuși, discriminarea există.

Mărturisesc că nu mi-a fost niciodată mai greu să scriu un text de popularizare a filosofiei. Există un risc cert să devin patetică, revoltată, vindictivă sau tristă. De mai bine de douăzeci de ani, citesc literatură feministă, descopăr personalități feminine în orice domeniu al activității umane, sap, răscolesc, caut într-un demers obsesiv de a recupera, legitimă și răzbuna o istorie culturală potrivnică. Iar acum, când trebuie să scriu despre femei, mă blochez pentru că știu prea multe. Istoria culturală a femeilor, precum istoria lor în general, e o colecție a ororilor, lipsei de drepturi, abuzurilor și privațiunii de libertate și educație.

Am încercat să îmi explic în toate felurile de ce misoginismul este o buriană ce nu pierd nici măcar în zilele noastre, când moravurile s-au relaxat atât de mult. Am epuizat toate explicațiile legate de socializare, clasă, roluri reproductive, religie, pulsioni inconștiente bune pentru psihanaliză și Dumnezeu mai știe ce. Am ajuns la concluzia că misoginismul are o rădăcină mult mai *soft*, mai catifelată decât se poate bănuși. Cauza este tocmai dependența de femei. Oricât ar fi de emancipat și civilizat un bărbat, răzbește ades în el aroma intraductibilă a saturației de femeie. Și nu doar când e părăsit de iubită sau soție, nu doar când șefa îi face morală sau când interacționează cu fe-

Maria OROSAN-TELEA

în vis îi explicam
unui necunoscut
cum poți desena precis
și că desenul precis nu e întotdeauna
cel pe care îl faci cu echer și liniar
drept și exact
ci desenul făcut cu o linie fremătândă și
șovăielnică
e cel adevărat
(Dana Catona, *desenul precis*, 2011)

Fără a fi considerat de către Dana Catona un crez artistic, poemul de mai sus reprezintă o reflecție sumară asupra propriei raportări la practica artistică. În viziunea sa, ezitățile, tatonările și îndoielile sunt cele care dau, de multe ori, adevărata măsură a unui gest artistic autentic. Opera sa discretă și feminină reflectă întru totul această concepție, îmbrăcând-o în cele mai variate mijloace de expresie, de la desen și pictură, până la colaj și instalație. Lucrările Danei Catona au fost mereu realizate din considerente pur interioare. Nimic din mecanismele deraiante ale scenei de artă nu a pătruns în structura procesului său creativ.

Întâlnirea cu arta s-a produs în copilărie, când mama, profesoară de muzică la Liceul de Arte Plastice din Timișoara, decide că atmosfera acelei școli ar putea fi benefică pentru o fetiță pe de o parte timidă, pe de alta, înclinată spre creație. În anii de gimnaziu, a fost îndrumată de Ion Mihăescu, Béla Szakáts, apoi de Doru Tulcan, Constantin Flondor, Elena Tulcan, Carol David și s-a bucurat de o atmosferă de libertate creatoare. În acei ani, a început să cocheteze și cu creația literară, predispoziție care a condus-o peste ani la poezie. A absolvit liceul în 1985 și a urmat, un an mai târziu, studiile universitare în domeniul ceramicii la Cluj. L-a avut profesor aici pe Cornel Ailincăi, a cărui cercetare în direcția gramaticii formelor a reprezentat pentru studenți un reper pentru înțelegerea rațională a domeniului artelor vizuale. A beneficiat din partea acestuia și de încurajări în direcția experimentelor cu materialele specifice ceramicii. Întoarsă la Timișoara, s-a angajat ca profesor la Liceul de Artă, iar după o pauză de câțiva ani a început să predea în cadrul secției de Ceramică de la Facultatea de Arte și Design din Timișoara, înființată cu puțin timp înainte.

Parcursul expozițional mai consistent se conturează în anii 2000. În 2005 și 2007 au avut loc primele expoziții personale, ambele la Galleria 28. În cadrul primeia, a expus desene și picturi monocrome, iar în cea de-a doua a prezentat publicului o serie de picturi de mici dimensiuni, bazate pe o cromatică puternică și variată. În 2011, a avut loc o expoziție personală mai amplă la galeria Pygmalion. Expoziția a însumat seria de desene cu personajul prințesă și picturi în ulei și acrilic, prezentate în săli distincte, încercând, prin amplasare, o demarcație a

celor două preocupări, cea grafică și cea legată de pictură.

Versatilitatea artistică este o consecință a nevoii de a găsi modul optim de exprimare, pliat stărilor interioare, impulsurilor dictate de trăiri de moment, gândurilor spontane sau cercetărilor aprofundate. Desenul și pictura au fost preocupări constante, la care a revenit în decursul anilor. În ultimele serii de desene (*Prințese* 2010, *Case* 2012), motivele sunt reduse la reprezentări esențializate, cărora artista le imprimă voit o aură ireală, asemeni desenelor realizate de copii. Aceste teme predilecte sunt legate și de creația literară a Danei Catona.

În cazul picturii, este interesată de exercițiile gestualiste, de exploatarea cromatică, fără a se ancora în teme prestabilite. Excepție face seria de picturi *1877 versus 2016*, care are o identitate foarte clară. Conceptul s-a bazat pe valorificarea unor formule sapiențiale preluate din volumul *Proverbele românilor*, publicat în 1877 la Sibiu. Seducția limbii vechi, a exprimărilor arhaice o determină pe artistă să lucreze cu textul propriu-zis, transcriind pe pânză proverbul și ilustrându-l într-o manieră ludică. Sensurile profunde ale pildelor, comunicate în versuri vesele, sunt transpuse în imagini cu degajare și umor. Seria a fost expusă în 2016 la Salonul Vega din Timișoara, în cadrul unui proiect expozițional ce purta titlul *etNOetNOetNO*. Proiectul a fost conceput de Dana Catona și Ulrike Ettinger și își propunea reevaluare dintr-o perspectivă contemporană a unor aspecte legate de etnografie.

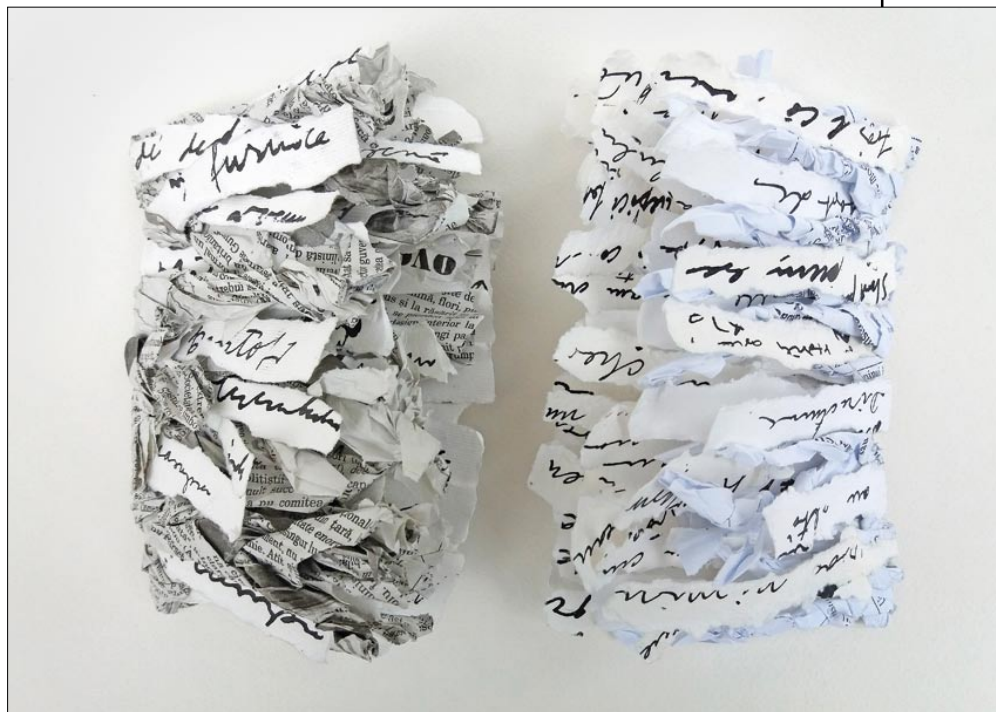
Reluarea lucrului în ceramică, materia în care s-a specializat inițial, s-a produs destul de recent. A fost stimulativă în acest sens participarea la Simpozionul de Ceramică de la Jimbolia, începând cu 2015. Aici a avut contact cu tehnica experimentală de ardere Raku, care mizează pe obținerea de efecte vizuale în timpul procesului de răcire, ceea ce duce la rezultate irepetabile. Dana Catona exploatează această caracteristică de imprevizibilitate în sensul spontaneității specifice desenului și picturii. Transferul de proceduri și teme între mediile de exprimare devine o chestiune asumată sub mai multe aspecte. Astfel, lucrările ceramice ale Danei Catona se înscriu și ele în zona conceptualului. În unele cazuri, artista folosește piese modulare, se bazează pe ideea de fragmentare și reconstrucție ulterioară pentru o analiză a relației parte/întreg (*Obiectele de jurnal*, 2018). Alteori revine la scrierea caligrafică, modelând cuvinte în pastă ceramică (*Acum*, 2018). Reia motivul casei și ca obiect, folosind tehnici neconvenționale în care combină ceramică și textilele (*Case*, 2018).

Folosirea obiectului ca *ready-made* și instalaționismul sunt abordări utilizate în strânsă relație cu ceramica. În 2016, creează la Jimbolia o instalație (*(z)SOMBOLY(a)*, 2016), bazată pe recuperarea unor fragmente de țigle cu sigla fostei fabrici de cărămidă „Bohn”, care a funcționat în această localitate până în 1996. Prin multiplicarea acestor fragmente găsite *in situ*, artista se rapor-

tează la istoria locului, la mărturiile materiale ale industriei cândva funcționale.

Folosirea broderiei a reprezentat un moment izolat, fiind o adaptare a seriei *Prințese* (2012). Este vorba de auto-portrete sumare, în care figura feminină apare în ipostaze asemănătoare, alături de un câine.

Adiacent creației artistice, Dana Catona scrie și poezie. În 2008, a câștigat marele premiu la concursul de debut literar organizat de BiblioFagia. Acest premiu i-a oferit prilejul să publice primul volum

de poezii. Au urmat două alte volume, în 2011 și 2014. Momentul întâlnirii dintre cele două domenii de creație, cel vizual și cel literar, s-a produs în 2018, în cadrul unui proiect în care a folosit tipăriturile poeziilor ca material pentru obținerea unor colaje. Cuvintele decupate, întreșute sau dispuse în diverse aranjamente, completate de intervenții caligrafice și desen, au dat naștere unor poezii vizuale. În tot acest proces, decupajul este înțeles de artistă ca o formă de a deconstrui structura textuală, urmată de refacerea ei și revenirea la o stare poetică prin caligrafie și desen.

O pondere majoră în interesele Danei Catona o are activitatea didactică. Abordarea este orientată, și în acest caz, spre experiment și găsirea de soluții in-

dite pentru lucrul cu studenții. În temele propuse, depășește granițele ceramicii tradiționale prin încurajarea folosirii materialelor nespecifice, precum textilele, metalul, plasticul sau chiar fragmente vegetale. Una dintre expozițiile recente, care a însumat toate aceste preocupări, a avut loc la Casa Artelor în 2018 și a reunit lucrări ale studenților din anul III de la specializarea Arte decorative-ceramică textile. Expoziția, având titlul *Somn ușor și poftă bună!*, propunea lucrări asociate unor activități cotidiene banale – odihna și hrănirea –, fără intenția sublimării

acestora. Era vorba despre un joc conceptual la limita absurdului, orchestrat de Dana Catona în calitate de profesor-coordonator în timpul semestrului, dar și de curator al expoziției.

De-a lungul carierei sale, Dana Catona s-a orientat, cu egal interes, spre diverse forme de artă. A scris poezie, a îmbinat sfera artelor vizuale cu cea a creației literare, a creat cadrul conceptual pentru expoziții ale studenților pe care i-a coordonat. A considerat mereu această migrare între limbaje și tehnici ca fiind stimulativă în sine. Procesul lung și elaborat, în cazul obținerii pieselor ceramice, a fost mereu benefic alternat cu metode de lucru spontane, ce vizau rezultatul imediat.

Viața Filialei

1 martie. A avut loc lansarea volumului lui Ion Șerban Drincea *Zic și eu*. Despre opera lui Ion Șerban Drincea, despre poezia, reportajele, romanele și aforismele sale au vorbit Eugen Dorcescu, Mirela Ioana Dorcescu, Ilie Gyurcsik, Adriana Babeți, Ștefan Ehling, Robert Șerban. Ședința a fost moderată de Cornel Ungureanu

8 martie. Lansarea volumului *Neobișnutele întâlniri*, de Alina Mazilu, a fost un prilej de rememorare a personalității omului de cultură Ana Simon, căreia cartea i-a fost consacrată. În același timp, despre Alina Mazilu (istoric și critic teatral, traducător, reporter, eseist), despre capacitatea sa organizatorică au vorbit Vasile Bogdan, Eugen Dorcescu, Claudiu Arieșan, Mirela Ioana Dorcescu, Nina Ceranu, Veronica Balaj. Întâlnirea a fost moderată de Cornel Ungureanu

15 martie. A avut loc lansarea volumului *Hodoni. Istorie și cultură* de Sabin Ionel. Despre personalitatea autorului, dar și despre marile nume ale istoriei pornite din Hodoni, de la Vincențiu Babeș la Victor Babeș au vorbit Alexandru Ruja, Adrian Dinu Rachieru, Ion Marin Almăjan, Radu Păiușan, Cornel Ungureanu.

22 martie. O întâlnire aparte cu Mandics György (Budapesta) și Gheorghe Vidican (Oradea) a prilejuit-o lansarea volumelor *Aspru sângele meu* de Gheorghe Vidican și *Chemarea pământului matern* de Mandics György – volume bilingve (în română și maghiară). Despre opera celor doi, despre abundenta operă a dlui Mandics realizată la Timișoara au vorbit Mircea Mihăieș, Bodo Barna, Vasile Bogdan și alții. Întâlnirea a fost moderată de Cornel Ungureanu.

Paranteze vișinii

Daniela ȘILINDEAN

Teatrul Național Budapesta, *Livada de vișini*, regia: Silviu Purcărete, scenografie și costume: Dragoș Buhagiar, compozitor: Vasile Șirli, Lighting design: Helmut Stürmer, Dramaturgie: András Kozma

Cu: Dorottya Udvaros, Júlia Szász, Eszter Ács, Péter Blaskó, Attila Kristán, Roland Bordás, József Szarvas, Nelli Szűcs, József Rácz, Kinga Katona, Dénes Farkas, Zsolt Trill, Alexisz Kecskés, Dániel Tar

„Comedie în patru acte”, chiar dacă are deja o îndelungată tradiție în a fi înțeleasă și montată ca dramă, *Livada de vișini* continuă să-și exercite fascinația asupra cititorilor de text de teatru și asupra regizorilor. În data de 2 martie 2019, Teatrul Național din Budapesta a avut premiera spectacolului *Livada de vișini*, în regia lui Silviu Purcărete, cu care s-a

tă lui Gaev (cu care frizează ridicolul) sau în păstrarea tradițiilor (de pildă, e singurul care mai știe cum se conservau vișinele uscate). La fel de expresive sunt dansul mut pe care îl execută și folosirea unei partituri care nu face decât să sugereze că totul este scris – că toate vorbele sunt deja prestabilite și că acestea nu mai au nevoie decât de o bună orchestrare. Personajul Charlotta Ivanovna, guvernanta, se conturează clar și cu multă forță; e distantă, poate fi percepută chiar ca agresivă, bombănește mereu, pare să vorbească în dodii, își folosește căinele-leu într-un număr ce se dovedește a fi de dresaj, nu pentru animalul invizibil, ci pentru cei care îl privesc. Pe scenă, actrița se servește de vocea puternică, iar statura sa este impunătoare.

Spectacolul beneficiază de o lectură atentă a universului sonor, migălos construit de Cehov în pagină și redat cu mare inspirație pe scenă. Există în didascalii multe referințe la zgomote care vin din spatele scenei – sugerând nu numai planuri paralele de (in)acțiune, ci o întreagă strategie ce

ile în ușă, sforăitul, fluieratul, şuieratul trenului, sunetul straniu al unui sfârșit în plină desfășurare. Spre finalul spectacolului, aspiratoare mari curăță spațiul de joc, iar zgomotul violent de drujbă înlocuiește, în versiunea budapestană, sunetul topoarelor ce lovesc copacii.

Stereotipiile, clișee sau ticuri verbale țin de registrul comicului și își aduc și ele contribuția la rupturile de ritm necesare pentru ca spectacolul să evite, fie și parțial, panta dramaticului. Mai mult, tot cu rol de paranteză, personajul Trecătorul apare pe scenă cu un *look* country, cu pălărie și chitară, cu *songuri* interpretate în fân, la balcon, pe scenă. Ele disipează tensiunea ce s-ar fi putut acumula și capătă rol de acolade ironice.

„Cum ne-am mai putea îndoi că frumoasele noastre discursuri nu sunt decât pentru a ne păcăli pe noi și pe alții?”¹, se întreabă cu emfază studentul Trofimov și tot el continuă: „Mie mi-e frică de discuțiile serioase”. Cele două replici ar putea servi drept descriere generală pentru o bună parte din discursurile protagoniștilor. Cu tehnica amânării bine stăpănită, personajele se angajează mereu în schimburi de opinii care evită gravitatea și își găsesc prelungirile în zona facilului și perfect inutilului. Telegrammele cu vești de la Paris pentru Liubov Andreevna sunt rupte imediat ce ajung în mână ei, problema vânzării livezii este târăgănată, în ciuda evidențelor și a importanței pe care o are. O altă scenă care accentuează voitele „ieșiri în decor” este cea în care Gaev, fratele lui Liubov Andreevna, intră și „face mișcări cu mâinile și din tot corpul ca și cum ar juca biliard”. Gesturile și replicile actorului sunt însoțite de sunetele bilelor de biliard lovite într-un colț al spațiului de joc – momentele sunt realizate numai din mișcări și sunete – la vedere.

Lumina este cea care realizează trecerile către scene ce țin de reverie. De pildă, aparițiile Aniei sunt încărcate de poezie și lumină. Vocea ei se aude amplificată, gândurile se înșiră, Ania pare că plutește,

părăsește scaunul cu roțile în care este ținută și pășește peste scaune transformate în punte. Ușa prezentă pe scenă se preschimbă în oglindă în fața căreia se admiră (tânărul și înfumuratul Iașa) sau din fața căreia fug personajele. În spatele foliei-cortină amenință să se dezlănțuie o furtună cu tunete și fulgere. În partea a doua a spectacolului, atmosfera de petrecere și strălucirea ei sunt contrabalansate de alegerea nuanțelor de gri din decor. Poate părea, în acest moment, paradoxală afirmația unuia dintre personaje: „E atâta gălăgie. Mă tem de liniște”.

După vânzarea livezii obiectele sunt împachetate, aspiratoare mari și zgomotoase înlătură – sub privirile resemnate ale personajelor aliniate pe o bancă și investite cu statut de spectator – și ultimele urme ce indicau prezența foștilor proprietari. Sunete de vânt și de pustiu se succed și asistăm la o ultimă tergiversare: cererea în căsătorie a Variei de către Lopahin despre care se vorbește pe tot parcursul spectacolului, dar care, iată, rămâne, în cele din urmă, încă o intenție lipsită de materializare.

Un incendiu izbucnește și anunță finalul, actorii părăsesc, rând pe rând, scena, ușa se deschide, personajele dispar în foc, iar povestea livezii e și ea mistuită. O singură valiză este netransportată, din ea, atemporalul Firs se ridică și constată că a fost uitat de *cealaltă* parte, încuiat în casă. Valiza cu întreg trecutul e lăsată în urmă, iar Firs e singurul rămas de strajă într-o lume veche, împreună cu care va pieri. Dacă sfârșitul textului mai face o dată apel la sonor „*Se aude un zgomot depărtat, ca din cer, ca sunetul unei coarde care plesnește, un sunet trist stingându-se încet. Se face tăcere, se aude numai cum departe, în livadă, toporul lovește în vișini*”, sfârșitul spectacolului utilizează vizualul, prin imaginea flăcărilor devastatoare. Peste toate se lasă cortina, ascunzișul final al personajelor-actori.

¹ Toate citatele sunt date după A.P. Cehov, *Opere*, volumul X, *Teatru*, E.S.P.L.A., București, 1960.

aflat la cea de-a doua colaborare (prima a fost, în anul 2014, *Cum vă place* de William Shakespeare).

Spațiul care întâmpină spectatorii este unul care nu iese din tiparele montărilor „tipic cehoviene”: valize, canapele vechi, scaune, măsuțe, covoare, fotolii. Lor li se adaugă draperii de folii – care prefigurează de la bun început ruinele (i)materiale, procesul de (de/re)construcție și starea de provizorat întreținută. Mai mult, folosirea lor lasă să se ghicesc *rămășițele zilei* sau ale zilelor din care cad straturi de nostalgii întrezărite și păstrate cu titlu de viațuire. Actorii surprinși în stop-cadre par să fie și ei o aluzie străvezie la timpul ce le-a rămas personajelor doar în amintire. Vizita la moșia lui Liubov Andreevna se produce cu puterea unui uragan care se sfârșește – în spectacolul Naționalului budapestan – într-un incendiu care mistuie totul.

Două personaje – ambele din categoria celor secundare – mi-au atras atenția în mod special în privința construcției și a interpretării: Firs, bătrânul majordom, „un moșneag” de 87 de ani, străbate scena și, odată cu el, traversează și o întreagă lume. În primul act tranziția sa e atât de lentă, încât ar putea fi trecută ușor cu vederea. Ralantiul nu este descifrat numai în mișcările personajului, ci și în grija pe care i-o poar-

ține de ascundere și de retragere. Ele sunt dublate de anumite gesturi: plânsul sau râsul, palmele care acoperă ochii, gura, urechile, mâinile care se trag, obrazul care este fardat, scaunul cu roțile, visarea, minciuna – pentru ca trăirile să fie reținute, văzute, cuvintele sau auzul să se țină la distanță. Personajele sunt situate doar în același decor, căci ele nu poartă un dialog propriu-zis, ci au replici paralele, iar montarea subliniază acest aspect. Întrebările nu primesc răspuns, sunt lăsate în suspensie și probabil că reacțiile nu sunt de așteptat; subiectele sunt schimbate foarte ușor și sunt alăturate fără ca ele să constituie părți ale aceleiași conversații (revin obsesiv la Liubov Andreevna ca teme fericirea de a se fi întors acasă și lipsa banilor, la Lopahin – vânzarea livezii, iar la Piscik – împrumutul pe care trebuie să îl facă). Vânzarea livezii și tăierea vișinilor nu prezintă decât un interes redus, limitat, secundar.

Un întreg univers sonor este reconstituit, iar fiecare sunet indică nu numai acțiuni sau stări. Sonurile nu sunt ilustrative, cel mai adesea ele creează un bruiat necesar și reușesc să intrige. Atunci când personajele nu se (auto)sabotează, tonurile din didascalii o fac cu asupra de măsură: lătratul câinilor care știu că se întorc stăpânii moșiei, scârțâitul cizmei, bătă-

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2019 MARTIE

- 1 martie 1955 s-a născut **Dușan Baiski**
- 8 martie 1935 s-a născut **Radu Ciobanu**
- 10 martie 1940 s-a născut **Slavco Almăjan**
- 10 martie 1953 s-a născut **Slavomir Gvozdenovici**
- 15 martie 1942 s-a născut **Ildico Achimescu**
- 15 martie 1971 s-a născut **Marius Gabriel Lazurca**
- 16 martie 1946 s-a născut **Sabin Opreanu**
- 17 martie 1946 s-a născut **Alexandru Deal (Hegeș Spătaru)**
- 17 martie 1960 s-a născut **Miladin Simonivici**
- 17 martie 1950 s-a născut **Smaranda Vultur**
- 18 martie 1942 s-a născut **Eugen Dorcescu (Eugeniu Berca)**
- 19 martie 1941 s-a născut **Eszteró István (Estéro Ștefan)**
- 22 martie 1983 s-a născut **Petra Curescu**
- 24 martie 1932 s-a născut **Beatrice Stanciu**
- 28 martie 1952 s-a născut **Lucian Ionică**
- 28 martie 1940 s-a născut **Iulia Schiff**
- 29 martie 1948 s-a născut **Ion Căliman**
- 30 martie 1939 s-a născut **Florin Bănescu**
- 31 martie 1948 s-a născut **Iosif Caraiman**

De tristă amintire

Dana CHETRINESCU

De mult nu s-a mai întâmplat să atacăm un subiect complet lipsit de haz, chiar dacă el reflectă absurdul istoriei mai grozav decât orice istorioară amuzantă de până acum. Ziarul *El Pais* anunța un nou Glasnost și o nouă Perestroika atunci când nota proiectul autorităților ruse de a „umaniza” nu mai puțin de 45 de aeroporturi ale Federației, dându-le numele unor personalități culturale incontestabile¹. În consecință, aeroportul din Kaliningrad a fost botezat, pe bună dreptate, Immanuel Ivanovici Kant. Din păcate, explicația nu se găsește în globalizare, multiculturalitate și libera circulație a informației, ori în transferul firesc de valori dinspre o comunitate spre o alta, ci în povestea extrem de zbuciumată a acestui teritoriu de la Marea Baltică.

Pe vremuri capitală a Prusiei Orientale, orașul în care, până în 1918, așa cum îi sugera și numele german – Königsberg – se încoronau împărații, a fost cucerit de sovietici în 1945, cu pierderi umane și materiale inimaginabile. Redenumit rapid Kaliningrad, în cinstea unui membru marcant al Politburo-ului lui Stalin, orașul a fost rusificat forțat, supraviețuitorii, cei mai mulți femei și copii, fiind deportați. Monumentele istorice de o rară valoare și frumusețe – ce-i drept, grav avariate în urma războiului – au fost, în marea lor majoritate, rase de pe fața pământului și înlocuite cu omnipotentă arhitectură sovietică. La celebra universitate Albertina predase, printre alții, Immanuel Kant. Când instituția și-a redeschis porțile după război, cu rusa ca limbă de predare, hatârul făcut locului de noile autorități a fost botezarea acesteia cu numele părintelui Rațiunii pure, aclimatizat, însă, și acesta, la noile vremuri – Ivanovici. Azi, turiștii care vor să vadă cum un strat gros de istorie a fost șters și deasupra lui s-a scris, nu cu caractere gotice, ci în alfabet chirilic, pot ateriza pe aerodromul care, ca și universitatea, poartă urmele patrimoniului cultural german.

Nu e nimic nefiresc într-un aeroport cu nume de filosof, sau poate de compozitor. Am zice că politicianii ar putea fi lăsați de-o parte cu totul, deși ne-am mira, când aterizăm pe coasta de est a Statelor Unite, să ajungem – să zicem – nu pe JFK, de la iubitul președinte, ci pe Nathaniel Hawthorne, așa cum ne-am revolta dacă, în loc de Liszt Ferenc (zis și Franz Liszt) la Budapesta, ne-am trezi, doamne păzește, pe aeroportul Orbán Viktor. Într-o stabilitate și o corectitudine politică demne de invidiat, pe la noi, aeroporturile se numesc Henri Coandă sau Traian Vuia, românii cel mai previzibil de zărit pe o pistă de decolare sau pe aripa unui avion cu reacție. Politica, muzica și filosofia sunt domenii străine aeronauticii și, în consecință, pentru o viață sănătoasă, ar trebui evitate.

Despre istorie și toponimie se poate vorbi mult și bine. Precum Uniunea Sovietică, și România a nutrit un entuziasm ieșit din comun pentru a marca noua ordine mondială în nume de localități și străzi. Numai în ultima sută de ani, asemenea schimbări s-au făcut chiar și de trei ori la rând. După 1918, în teritoriile proaspăt recuperate de România Mare, pecetea autorităților de la București a fost una de natură lingvistică. După 1948, cenzura și propaganda au lucrat mână în mână, promovând valorile pogorâte asupra neamului o dată cu Cortina de Fier. Pentru unele orașe, perioada comunistă se poate împărți în două etape, indicând trecerea de la stalinismul hard la ceașismul care, nici el, nu era, de fapt, mult mai moale.

După 1990, observăm o revenire la sentimente mai bune, deși nu întotdeauna și la denumirea originală, acum remarcân-

du-se alte tendințe: estetizante, ecologiste, ori corecte politic. Puține județe din țară au scăpat fără niciun nume de localitate modificat de ale istoriei valuri. Printre ele – binecuvântată coincidență – județul Olt, al aceluia Ancien Régime, și județul Teleorman.

Aruncând o scurtă privire asupra hărții administrative a țării, observăm câteva tendințe ferme. Vedem, de la o poștă, cum orașul Brașov a fost, pentru un timp, redenumit Orașul Stalin. Din fericire, nașul a murit la scurt timp după botez, iar orașul a redevenit ceea ce fusese. Îi mai vedem și pe cei doi de tristă amintire, Dr. Petru Groza și Dej, uzurpând, pe termen scurt și mediu, toponimia unor orașe din vest și din est. Ne mirăm să nu vedem niciun municipiu Ceaușești pe hartă, dar ne revenim repede: *what's in a name?* ar zice Shakespeare; conducătorul cu a sa tovarășă de viață erau oricum în toate, așa că la ce bun să mai cheltuie bani cu schimbarea buletinelor dintr-o întreagă urbe?

Vin apoi la rând denumirile localităților care aveau de-a face cu naționalitățile conlocuitoare, preferabil de ignorat când venea vorba de amănunte precum bilingvismul, drepturile minorităților și altele. Nu ne mirăm, așadar, să constatăm un adevărat tipar în botezarea satelor al căror nume conținea, odinioară, o referință etnică: Nimigea Ungurească, Bogata Ungurească, Lopadea Ungurească, devin, simplu și obiectiv din punctul de vedere al geografiei, „de Jos” (aceleași localități cu epitetul „Românească” devenind, de cele mai multe ori și la fel de fidel punctelor cardinale, „de Sus”, uneori „nouă”).

Nu doar ungerii erau o problemă în denumirile satelor de pe teritoriul României: Rediu Tătar se citește, din 1950, pe scurt, Rediu, iar Cara Omer, pentru cei care nu au avut la îndemână Google Translate, s-a tălmăcit încă din 1926: Negru Vodă. Nici hramul satului nu mai avea ce căuta în denumirea oficială, căci hărțile nu puteau trăda obscurantismul poporului: Sânmiclăuș a devenit Nicoleşti (Frumoasa), Diciosânmărtin – Tărnăveni, iar Sfânta Ana, mai stilizat, Sântana. Ori ce urmă de superstiție trebuia degrabă eradicată, așa că Strigoanea ajunge să se inspire din botanică, devenind Bujoru, Iad se citește, deloc amenințător, Livezile, iar Iuda face loc Viilor Tecii. Parcă sintetizând această politică, Beznea dispare, făcând loc Delurenilor. Tot botanica a fost de folos pentru eradicarea sărăciei – măcar din nume: Nevoieș - Lunca, Mocirla – Valea Pomilor, Gunoaia – Movilița, dar și în ascuțirea luptei de clasă: Boiereni ajunge Dumbrava Nouă. Pudic și asept, regimul nu se dădea în vânt după modeste așezări precum Beșineu (Valea Izvoarelor), Beșenova (Dudești), Cacova (Grădinari) sau Găureni (Alunișul).

Dar nimic ce-a fost făcut nu poate rămâne de nedesfăcut: o localitate cu doar 2000 de locuitori din Dobrogea deține recordul, după toate aparențele, la frecvența schimbării indicatoarelor rutiere și cărților de identitate: Tatlageacul Mare, până la Marea Unire, se preface în Domnița Elena, în perioada interbelică, în 23 august din 1948, în Unirea, din 1994, apoi, la constatarea că august este, totuși, o lună bună de petrecut pe litoral, redevine 23 august. La final, să dăm și un exemplu de mare vizionarism edilitar: pentru ca urmașii urmașilor să nu bănuiască în veci vreo intenție de instalare a culturii personalității, localitatea Băsești din județul Timiș a fost redenumită, încă din 1956, Begheiu Mic, pe când un al doilea Băsești, identificat taman la Vaslui, s-a făcut Vișoara în 1964.

¹ *El Pais*, 4 decembrie 2018.

Immanuel Ivanovici Kant

Ciprian VĂLCAN

„Kant, care a deschis o nouă epocă în istoria filosofiei, și-a petrecut întreaga viață studiind, scriind și susținând cursuri la Königsberg, capitala Prusiei Orientale, actualul oraș Kaliningrad. Regiunea a fost cucerită de către trupele sovietice în cadrul ofensivei împotriva invadatorilor naziști din timpul celui de al Doilea Război Mondial și rebotezată Kaliningrad în 1946. Autoritățile din URSS au expulzat populația germană și au înlocuit-o cu contingente de cetățeni sovietici, proveniți în principal din zonele cele mai devastate de război, precum Belarus, Ucraina și Rusia. În această enclavă, se mai găsesc și astăzi orașe istorice germane cu aspect fantasmatic, pline de ruine, botezate cu nume sovietice.

În timpul confruntării dintre Prusia și Rusia care a avut loc în cadrul Războiului de Șapte Ani (1756-1763), Kant a fost supus al Imperiului Rus. La Kaliningrad, lângă catedrala reconstruită, unde au loc slujbe ortodoxe și protestante, se află mormântul filosofului, căruia i-au fost dedicate și o statuie și o placă memorială, precum și universitatea locală, care îi poartă numele. Kant e adesea motiv de mândrie pentru locuitorii din Kaliningrad, cărora le place să se refere la el în mod familiar, rusificându-i numele și pronunțându-l Immanuel Ivanovici Kant.

Cu ocazia lansării unui program pentru umanizarea a 45 de aeroporturi rusești prin atribuirea numelor unor personaje faimoase, numele lui Kant a apărut ca propunere pentru aeroportul din Kaliningrad. În timpul votului desfășurat online, mormântul său și placa memorială au fost atacate de către vandali care le-au murdărit cu vopsea, iar în Kaliningrad au fost răspindite pliante în care filosoful era calificat drept „inamic” și „trădător” al patriei ruse. În cele din urmă, Kant a fost depășit de către împărăteasa Elisabeta Petrovna (Elisabeta I a Rusiei) și a împărțit locul al doilea cu amiralul sovietic Alexandr Vasilevski, care a condus asaltul pentru Königsberg în 1945. În timpul domniei Elisabetei, Königsberg-ul a devenit parte a Rusiei, revenind Prusiei în 1762” (*El Pais*, 4 decembrie 2018).

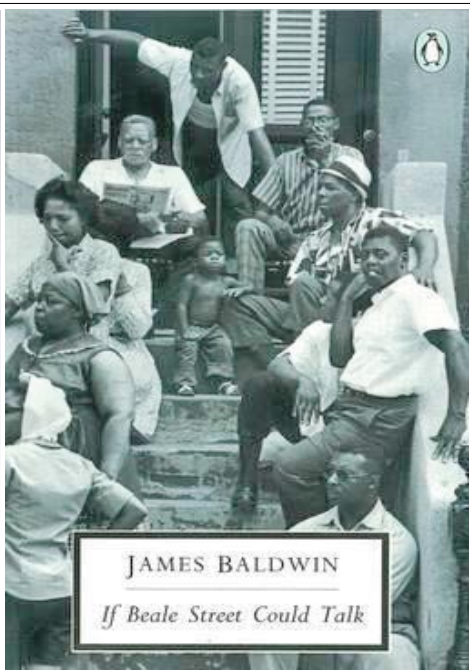
Necromantul rus Ivan Nikolaevici Arsenev, care citise multe cărți de filosofie în vremea studenției lui de la Facultatea de Petrol și Gaze din Moscova, fusese întotdeauna convins că morții pot să-ți aducă mult mai mulți bani decât viii, așa că se ocupase dintotdeauna de studierea trecutului, încercând să afle amănunte cât mai picante din viețile unor defuncți iluștri.

Ca să atragă atenția fetelor bătrâne dornice să afle unde își lăseseră mătușile lor colierele de aur și broșele cu perle ce nu fuseseră găsite niciodată ori ca să fie plătit gras de directori de bancă interesați de soarta unor obligațiuni emise de ministerele de finanțe ale republicilor baltice, Arsenev își invita clienții, în fiecare joi seara, la un spectacol atent regizat, în cadrul căruia invoca spiritul unei personalități din istoria Rusiei, preferînd, de obicei, țari, sfinți, generali, poeți nebuni sau directori de muzee.

Spiritul invocat răspundea politicos cererilor lui Arsenev, băga spaima în oasele invitaților doar atît cît era necesar și apoi se lansa în ample considerații de politică internă și externă, oferind în final spre rezolvare o enigmă a cărei dezlegare ar fi dus la descoperirea unor imense comori. Efectul acestor întîlniri de joi seara era imediat, carnetul de programări al necromantului era întotdeauna plin pentru săptămîni întregi, iar uneori era nevoie să lucreze și duminica. Arsenev nu era deloc nemulțumit, trăia pe picior mare, călătorea des la Londra și la Monte Carlo, iar de vreo doi ani de zile avea o amantă mulătră care fusese pe vremuri iubita unui fotbalist olandez.

Arsenev era însă un om plin de ambiție, care știa că nu se născuse pentru a se mulțumi cu plevușcă. Era convins că pentru a deveni un personaj cu adevărat important are nevoie de un succes de care să vorbească întreaga Rusie și care să-l facă demn de încrederea singurului om pe care îl respecta cu adevărat, Vladimir Vladimirovici Putin. Atenă la toate disputele care stîrneau interesul opiniei publice, urmărise scandalul iscat în jurul lui Kant, pe care comandantul Flotei din Marea Baltică îl numise „un trădător de patrie”, cerîndu-le marinarilor de sub comanda sa să nu voteze ca numele lui să fie ales pentru aeroportul din Kaliningrad. Deși nimeni nu pomenise acest argument, Arsenev intuise imediat că marea problema a lui Kant era aceea că nu știuse rusește.

Arsenev a plătit o sumă considerabilă pentru a fi intervievat de un celebru prezentator al televiziunii ruse. Prezentîndu-se drept un umanist patriot înzestrat cu anumite puteri oculte necesare în lupta împotriva imperialiștilor, el a promis că va invoca vreme de zece luni de zile, de două ori pe săptămîină, în fața unui public compus din filosofi și lingviști, spiritul lui Immanuel Ivanovici Kant și nu va renunța pînă cînd nu va reuși să-l facă să vorbească perfect rusește. Arsenev era convins că va putea chiar să demonstreze în acest fel că singura ființă pe care Kant o iubise cu adevărat fusese un motan vagabond ajuns la Königsberg tocmai din Rusia, căruia filosoful se gîndise să-i dedice prima ediție din *Critica rațiunii pure*.

30

Politicile premiilor Oscar

Adina BAYA

Faptul că nominalizările la Oscar sunt aliniate tematic pe baze politice e deja un truism. Rasismul, feminismul, homosexualitatea sau aducerea în vizor a unor categorii sociale marginale reprezintă de mulți ani subiecte recurente în filmele alese pentru a concura la celebrele statuete de aur. Anul acesta nu a fost o excepție. Dimpotrivă chiar, ceremonia din 25 februarie a adus în atenție, într-un mod mai proeminent ca niciodată, problema rasială. *Green Book: O prietenie pe viață*, *Agent provockkator (Black-Kklansman)*, *Pantera neagră (Black Panther)*, *Roma* și chiar *Bohemian Rhapsody* – adică aproape întreaga listă de nominalizați pentru cel mai bun film – au avut în subtext tema segregării pe bază de rasă sau etnie. Nu neapărat inclus pe lista favoritelor sau cu un număr impresionant de nominalizări, precum cele de mai sus, însă la fel de aliniat tematic, *If Beale Street Could Talk* prilejuiește a doua prezență a regizorului Barry Jenkins la Oscaruri. După ce filmul care l-a făcut celebru, *Moonlight*, a fost nominalizat în opt serii în 2017, Jenkins pare să își fi consolidat un stil auctorial recognoscibil.

Înclinația spre a dezvălui povești ale unor personaje de culoare aflare la marginea societății americane e dublată de o manieră regizorală ce alunecă spre filmul de artă uneori, dar suficient de reținut pentru a-și păstra audiența maselor. Cadrele lungi fixate pe fața unui personaj, de exemplu, o anumită lentoare a camerei care observă expresiile faciale sau coloana sonoră tihnită ce susține desăvârșirea atmosferei: toate confirmă talentul lui Jenkins în coagularea pe ecran a unor stări sau sentimente volatile, cum ar fi dragostea. Dar în vreme ce, în *Moonlight*, aceste trăsături auctoriale erau prezente consecvent și se asortau fără greș cu dialogurile și cu ritmul de derulare al acțiunii, în *If Beale Street Could Talk* lucrurile stau diferit. Acolo, spectatorul era părtaș la momente-cheie din copilăria, adolescența și primii ani de adult ai unui personaj de culoare născut într-un cartier sărac, tarat de violență și trafic de droguri, din Miami. Aici decorul e similar, însă în centru stă o poveste de dragoste prea zorită pentru a avea profunzime, cu personaje prea puțin studiate pentru a te ajuta să empatizezi cu drama lor.

Inspirat din romanul omonim semnat de James Baldwin, filmul *If Beale Street Could Talk* își anunță pretențiile de manifest politic de la bun început: „Orice persoană de culoare din America a fost născută pe Beale Street”. Metafora din titlu e, așadar, explicată. Filmul vrea să dezvăluie nu doar povestea acuzării și trimerii la închisoare pe nedrept a lui Fonny, un negru dintr-un cartier sărac, ci să facă un denunț universal legat de segregarea rasială. Tendința de a explica mereu privitorului ce trebuie să înțeleagă e omniprezentă. De exemplu, scenaristul simte nevoia să oblige personajul masculin să își itereze explicit sentimentele – iubire, teamă etc. – deși asta nu e tocmai compatibil cu personalitatea lui „rebelă”, rapid cum e schițată în context. Acest gen de confesiuni constituie un mod de „a băga degetul în ochi” spectatorului, de a sublinia lucruri deja evidente, care dăunează filmului per ansamblu și îl apropie neinspirat de mult de rețete melodramatice.

If Beale Street Could Talk spune, fără doar și poate, o poveste importantă, cu greutate. Acest lucru, alături de reușita camerei lui Jenkins în a surprinde atmosfera unor locuri și personaje, reprezintă cele două puncte forte ale filmului. Ele, însă, nu compensează carențele majore ale scenariului și nu justifică prezența printre nominalizările la Oscar altfel decât prin motivații legate de corectitudinea politică. Spre deosebire de *Moonlight*, personajele sunt creionate precar și reprezintă arhetipuri obosite: ea – timidă și ingenuă; el – deopotrivă dur și sensibil. Episoadele sunt grăbite pentru a ajunge la miza politică (manifestul antirasism), sacrificând evoluția autentică și înțelegerea mai complexă a motivațiilor și trecutului personajelor. Nu știm cu adevărat cine sunt Tish (Kiki Layne) și Fonny (Stephan James), ce îi leagă atât de strâns. Deși filmați absolut superb de camera lui Jenkins, cei doi rămân mai degrabă personaje de carton, pretexte (frumoase) pentru construirea unei teze. Povestea lor de dragoste ne e livrată „de-a gata”, nu crește natural pe ecran. Derapajele spre fals sunt compensate parțial de prestația Reginei King în rolul mamei lui Tish. Chiar și așa, filmul e departe de a fi salvat.

Miracole ucise

Cristina CHEVEREȘAN

Pentru cunoscătorii literaturii Stateelor Unite, James Baldwin reprezintă un nume de marcă al secolului XX, unul dintre cei mai influenți și mai admirați scriitori afro-americani, nu doar pe considerente de activism social (implicarea sa hotărâtă în Mișcarea Drepturilor Civile fiind esențială și incontestabilă), ci și datorită stilului inconfundabil, de o rezonanță, o directețe și un lirism aparte. Romancier și dramaturg prin definiție, poet printr-o vocație evidentă (și) în proza celor mai bine de trei decenii de carieră, Baldwin ocupă un loc notabil și printre eseistii celei de a doua jumătăți a secolului XX, aflându-se în dialog sau dispută cu varii autori și artiști de primă linie ai perioadei sale (de la Richard Wright, Langston Hughes, Lorraine Hansberry la Maya Angelou sau Toni Morrison, cu care se și înrudește - pentru a numi doar câțiva dintre cei mai apropiați).

Tematic, scrierile sale preiau atât din preocupările și dilemele personale, cât și din cele ale epocii, concentrându-se pe chestiuni ce țin de in/ex-cluziune rasială și sexuală, de e/-in-voluția socio-istorică a comunităților definite covârșitor, în diverse tipuri de retorică, atât majoritar, cât și minoritar, prin etnie și gen. Complexitatea și delicatețea subiectelor abordate îi oferă ocazia de a pune în pagină perspectiva din interior, ce expune natura perversă a tensiunilor interrasiale și dificultățile practice și psihologice de surmontare a obstacolelor de tot soiul, (in)născute sau construite de mentalul colectiv. Realismul lipsit de magie, exprimarea nevoală, observația detaliată, atentă, de la distanță imperceptibilă, scotocirea încăpăținată, devotată, prin mahalalele sordide ale conștiinței umane (nu arareori absentă cu desăvârșire), talentul de a ficționaliza imediatul frust și de a-i reda și exploata încărcătura emoțională modelează liniile unei scriituri în forță dar, simultan, extrem de sensibilă.

Nu e de mirare, deci, că Baldwin se înscrie în canonul muzicienilor și predicatorilor literaturii de culoare, făcând recurs la oralitate, improvizație și histrionism, adunându-și în cuvânt aspirațiile și frustrările de tinerețe și nu numai (într-un faimos interviu pentru *The Paris Review*, vorbește despre felul în care moartea tatălui l-a împins, din adolescență, către alegerea decisivă a scrișului ca meserie, după ce cochetase și cu actoria, pictura sau arta sunetului și interpretării!). Analizându-i opera variată și provocatoare, C.W.E. Bigsby sublinia că „tema centrală a lui Baldwin e necesitatea acceptării realității drept fundație necesară a identității individuale și, ca atare, precondiție logică a tipului de iubire salvatoare în care își pune întreaga încredere. Pentru unii, această realitate este natura rasială sau sexuală; pentru alții, perspectiva ineluctabilă a morții. Baldwin vede această progresie simplă drept formulă esențială pentru mântuirea indivizilor, dar și pentru supraviețuirea umanității. Măcar din acest punct de ve-

dere, negrul și albul sunt asemenea, iar mult-invocata căutare de sine a personajului de culoare poate fi înțeleasă ca parte integrantă a îndelungatei nevoi americane de auto-definire”².

La granița dintre nuvelă de mari dimensiuni și roman, cum a fost categorisit, de altfel, scris în anii maturității depline, petrecuți în minunatul St.-Paul-de-Vence provençal, *If Beale Street Could Talk* (1974) stă printre lucrările puse în umbră de explozivele manuscrise cu care surprinsese în tinerețe, pe când locuia de drept și de fapt în America descrisă, precum debutul cu *Go Tell It on the Mountain* (1953), de inspirație autobiografică, controversatul *Giovanni's Room* (1956) sau cele zece eseuri din *Notes of a Native Son* (1955). Redescoperită și revigorată ca reper de critica recentă, tragica poveste de dragoste din Harlem, dintre Tish, tână de nouăsprezece ani, și Fonny, un sculptor carismatic și talentat, închis fără drept de apel în urma unei acuzații de viol nefondate, face apel la empatia și capacitatea de identificare a publicului, aducând laolaltă, sub titlul ce trimite la blues, speranță, dăruire, disperare, eșec al unei existențe în doi (pe cale de a deveni trei) lipsită de orizonturi concrete.

Împrumutate din cotidian, figurile și circumstanțele subtil, dar puternic, conturate nu surprind, din păcate, iar concluzia anticipabilă, deși niciodată articulată întru totul, se face ecoul vieților condamnate a prioric de prejudecăți și abuzuri, îmbibate într-o tradiție a inechității și injustiției, a desconsiderării umanității ca valoare intrinsecă. Personajele centrale ori secundare aduc la viață New York-ul anilor '60, iar Baldwin își atinge scopul militant fără a le face portavoci pentru discursuri, punându-le doar în situații în care trăirea autentică, năvalnică, dezlănțuită, de invidiat, e anihilată de vulnerabilitatea unei societăți în care instinctele Erei Jim Crow palpită încă, făcând victime nevinovate.

Evitând generalizarea, incluzând protagoniști americani de etnii diferite, scăldați în ambiguități, ironii, idiosincrazii ale sorții și legii, Baldwin mizează pe patos-poezie-protest-pasiune pentru a-și transmite eficient mesajul. Corupția minții și a sufletului, încătușarea spiritelor nu constituie simple denunțuri ale unei comunități împotriva alteia. Nucleul poveștii e, poate clișeistic, dar asumat, romantic (“E un miracol să realizezi că ești iubit”) tocmai pentru ca accentul să se mute de pe considerentele de ordin politic, economic, ideologic, pe cele de natură intimă, profund omenească, puse constant la încercare: dragoste, loialitate, încredere, verticalitate, moralitate. Radiografierea și reexaminarea ideii de familie ca realitate trăită, nu ca imagine-stereotip a Visului American, stau la baza portretelor individuale și de grup ce vor marca cititorul pus în fața unei oglinzi multifățetate.

¹ <https://www.theparisreview.org/interviews/2994/james-baldwin-the-art-of-fiction-no-78-james-baldwin>

² vezi <https://www.poetryfoundation.org/poets/james-baldwin>

Cronica mărunță

Anemone POPESCU

● Volumul *Popas între poezii tineri. Antologie și note biobibliografice* de Victor Felea (Dacia 1974) conține poezii de Dan Baci, Eugenia Bogdan, Geo Galetaru, Claudiu Iordache, Nastasia Maniu, Ovidiu Mureșan, Ioan Matei Mureșanu, Ovidiu Nușfelean, Al. Pintescu, Tamara Pintilie, Victor Radu, Ana Pop Sirbu, Lucian Tamaris, Mihai Traianu, Ion Vădan. Victor Felea era unul dintre cei mai importanți critici literari din anii șaptezeci – un reper important în înțelegerea poeziei tinere din anii șaptezeci. Ce s-a întâmplat în cei 45 de ani de la selecția... feliană? În cei 50 de ani de speranțe? Unii conduc reviste, edituri, doi au dispărut după ce ne-au lăsat cărți de referință. Claudiu Iordache a fost în vârful revoluției timișorene, a scris cărți de comentarii culturale și politice, a scris poezii. Ana Pop Sirbu a mai scris poezii, a scris și romane. Ovidiu Nușfelean a mai scris poezii, romane și conduce la Bistrița, cu succes, revista *Mișcarea literară*. Ceilalți... Despre ceilalți vom scrie încet, cu un pic de răbdare. ● Cum venea gloria în vremurile de odinioară? Victor Felea poposea între poezii tineri în anii șaptezeci. G. Dimisianu se oprește în anii șazeci, când era împreună cu Nicolae Velea la *Gazeta literară*. După apariția a trei-patru schițe, Nicolae Velea devenise celebru. „[...] aceste schițe, scrie Gabriel Dimisianu, au stârnit, la începutul anilor 60, ecouri extraordinare. Când i-a apărut, în 1960, culegerea de schițe *Poarta*, cu o prefață de Mihail Petroveanu, Velea era un nume deja impus”. În anii șaptezeci era mai greu, dar nu imposibil, nici în anii optzeci nu era greu, arată Nicolae Manolescu. Dar în anul 2000? În 2020? ● Dar în anul 1950? Cum venea gloria în anul 1950? În *Printre mii de scrisori* (Ed. Casa Cărții de știință, 2010), Ion Brad are un capitol despre Dan Deșliu, mai târziu prietenul său: „Mai întâi, mobilizat de *Goarnele inimii* (1949), pe care le-am studiat la Universitatea din Cluj, împreună cu

celelalte, pe care le-am studiat până în 1952, la terminarea facultății: *Cântec pentru Legea cea mare*, *Lazăr de la Rusca*, *Poezii*, *Cântec pentru slava lui Gheorghe Dimitrov*, *În numele vieții*, *Minerii din Maramureș*. La cursuri, ca și în presa oficială, numele său era citat după [...] A.Toma, înaintea lui Mihai Beniuc, a lui Eugen Jebeleanu și Miron Radu Paraschivescu, a Mariei Banuș, Ninei Cassian și Veronicăi Porumbacu, toți laureați ai Premiului de Stat, care le aducea glorie literară, dar și bani buni”. ● Dar în anul 2019? Cum vine gloria în anul 2019? Prin ziare, prin televiziuni, scriitorii se plâng că primesc bani puțini, nu așa cum primeau odinioară Nina Cassian, Dan Deșliu și alți laureați cu premii: premii de stat, premii ale uniunilor de creație, ale Comitetului central. În *Evenimentul zilei*, 4 martie 2019, revista dedică două pagini memorabile romancierului Eugen Ovidiu Chirovici: „Acum doi ani dădea lovitură, în lumea bună a bătrânului continent, cu thriller-ul *Cartea oglinzilor*, volum de pe urma căruia ar fi primit, conform propriilor declarații, oferte în exclusivitate *Evenimentului zilei*, nu mai puțin de 1.000.000 de dolari”. Nici Nina Cassian, nici Dan Deșliu, nici Veronica Porumbacu, în vremea când scriitorii primeau bani cu lopata, n-au căpătat mai mult!!! ● Dar atunci critica de întâmpinare avea grijă de ei, Dan Deșliu avea statuie! Veronica Porumbacu... un portret nud în satul natal! Pe când despre cărțile lui Eugen Ovidiu Chirovici... ale lui Igor Bergler... niciun cuvânt!!! Nici măcar în *Evenimentul zilei*, în ziarul în care un important critic literar, Alex. Ștefănescu, deține o rubrică permanentă, nu s-a scris nimic!!! Criticii n-au numit cărțile lor, ale dlui Bergler sau ale dlui Chirovici, nici măcar atunci când au făcut listele cu cele o sută de cărți de referință din ultima sută de ani! Sau va fi scris undeva dl. Alex. Ștefănescu despre dl. Chirovici? Eugen Ovidiu Chirovici, prozator de care n-a auzit nimeni în România (sau ne înșelăm?) a luat un milion de dolari pe un roman!! Ce procent va primi Criticul care a scris despre el? Dacă a scris frumos?

Tur de orizont

„Despre cum mor democrațiile...” este textul pe care Matei Vișniec îl semnează în *Dilema veche*. Depart de a avea un ton dezarmat, dramaturgul extrage sintagma „moartea democrațiilor” din contextul actual și o plasează într-o perspectivă istorică. De unde, parcă, lucrurile se văd mai relaxat. Și, totuși, domnul Vișniec scrie: „*Să nu spuneți că n-ați știut*. Cam acesta este mesajul multor cărți și articole care apar în prezent în Europa, în librării și în presă. Cel mai recent avertisment de acest gen este lansat de doi universitari americani, Steven Levitsky și Daniel Ziblatt, iar cartea lor se numește *Moartea democrațiilor*. Că democrațiile sunt imperfecte, fragile și bolnave o știm încă de la grecii antici. Că democrația este un sistem de organizare prost, totuși cel mai bun dintre toate câte a inventat omul, o știm de la Churchill.

(...) Sigur, uneori democrațiile mor și simbolic prin diverse forme de lășitate sau de pragmatism politic. De exemplu, atunci când se lasă timorate de unii dictatori și când, din motive economice sau geopolitice, nu îndrăznesc să abordeze teme legate de drepturile omului. Putem spune că democrațiile franceză, germană, britanică, americană au murit până acum de sute și sute de ori, practic de fiecare dată când s-au arătat pragmatic docile cu lideri precum Xi Jinping, Recep Tayyip Erdogan, Mohamed Ben Salman... Filozoful francez Michel Onfray scrie undeva că, din punctul său de vedere, civilizația occidentală a murit în 1989. Și aceasta întrucât democrațiile occidentale nu s-au opus atunci în bloc ayatollahului Khomeini, care tocmai le ceruse musulmanilor din întreaga lume să-l ucidă pe scriitorul Salman Rushdie acuzat de blasfemie în romanul său *Versetele satanice*. Ar fi o mare eroare să credem că democrațiile sunt condamnate să moară, ar fi ca și cum le-am condamna noi la moarte.”

Jurnalele, între glorie și deșertăciune

O anchetă literară care ne-a făcut curioși, fiind despre jurnale, am citit în *Apostrof*. Trei sunt întrebările cu care poeta Alice-Valeria Micu îi provoacă pe Nicolae Coandă, Marian Drăghici, Gellu Dorian, Florea Firan, Sonia Elvireanu, Bogdan Ghiu, Marin Mălaicu-Hondrari, Ion Pop, Ilie Rad, Gheorghe Schwartz, Simona Sora, Robert Șerban, Lucian Vasiliu: *Citiți jurnale? Ce anume urmăriți în literatura de tip confesiv, când ar trebui scrisă și de ce? Dumneavoastră scrieți jurnal?* ● Ca să vă stărnim curiozitatea, am ales opinia a doi dintre scriitorii anchețați: Simona Sora și Nicolae Coandă, mai exact răspunsurile la a doua întrebare. Simona Sora: „Cred că jurnalul ar trebui scris doar de persoane interesante. Care sînt conștiente de neînsemnătatea jurnalului, care nu imită calendarul altora și mimează sinceritatea (asta e caraghios și o fac aproape toți diariștii), și astfel se vede umplutura, teama de vid: cărți similirecenzate, polițe plătite, vărsarea programatică a veninului. Diaristul ar trebui să „raporteze”, cum zicea tot Blanchot, nu să pretindă că scrie literatură. Spre deosebire însă de Blanchot, eu cred în jurnalul la o operă, cum e falsul jurnal *Trupul știe mai mult* al lui Gh. Crăciun la *Pupa Russa*. Și citesc (cu câteva excepții) mai ales jurnale despre indicibil, despre acele lucruri care nu pot fi spuse decât în limbajul jurnalului intim, cum sînt *Tratatele* lui Meister Eckhart (*Despre omul nobil*; *Despre detașare*), confidențele Santei Teresa de Ávila sau ale lui San Juan de la Cruz. Altfel, adesea, jurnalul e un paznic de balamuc, cum zicea despre propriul jurnal Virginia Woolf.”

Cercul vicos al cititorilor

Unde ne sunt cititorii? e titlul-întrebare al unui eseu publicat de Mircea Gheorghe în *Ramuri*. Nu doar cifrele prezentate de către autor sunt alarmante (România e la coada tuturor clasamentelor în ceea ce privește consumul de carte, de vreo câțiva ani încoace), ci și viitorul care se cam hrănește din ele. Și care nu foșnește deloc glorios. Iată o foarte posibilă scenă din ceea ce ar putea fi pe plaiurile noastre, desprinsă din esul domnului Gheorghe: „Ne aflăm într-un cerc vicios. Lipsa generală de cultură esențială, placiditatea, marginalitatea etc. pot fi combătute, marginalizate și, în cele din urmă, diminuate prin demersuri educaționale și acțiuni concertate ale elitelor culturale, bine susținute și administrate de o clasă politică deschisă la minte, clarvăzătoare și responsabilă. Dar cum să apară o asemenea clasă politică? Evident, prin vot democratic. Or ce fel de clasă politică poate fi adusă pe scenă de un electorat în majoritate extrem de ignar, ușor de manipulat, cu tare de caracter și de comportament perpetuate de incultură și de lipsă de spirit civic? Și pentru care competența, buna credință, onestitatea, deschiderea, discernământul și tactul, loialitatea și consecvența față de valorile și principiile enunțate de formă, ca „să fim în rândul lumii”, nu reprezintă criterii obligatorii ale unui model social pozitiv? O clasă politică pe potriva lui. Sau, și mai rău, care-i accentuează tarele, fiindcă intră în funcție selecția inversă care – consecință a lipsei de spirit critic – operează cel mai eficace în societățile ostile sau indiferente față de cultura scrisă. Există oare o explicație rațională pentru această complacere a majorității societății românești în opacitatea față de cultura scrisă? Cei mai mulți dintre români necititori motivează că nu citesc din lipsă de timp. Așa să fie oare?” (A.P.)

download

ORIZONT

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș

Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu

Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Marian Odangiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcău, Daniel Vighi.

Conceptie grafică: Sorin Stroe.

Design pagini revista: Paul Crușcov.

Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.

www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 0256 29 48 93, 0256 29 48 95

Marcă înregistrată: M/00166

Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA

ISSN 0030 560 X

Ilustrațiile din acest număr reproduc lucrări ale artistei vizuale Dana CATONA

Venus din Arles

Ioan T. MORAR

„Ceea ce ar fi trebuit să rămână în Provence... Există un poem a lui Théodore Aubanel care cîntă calitățile acestei magnifice statuii. Îl vom studia”. Atît. Laconic mailul lui Denis Roux, profesorul de provençală. Oare ce ar fi trebuit să rămînă în Provence și nu a rămas? Noroc cu linkul însoțitor, care m-a dus spre pagina de internet a muzeului Luvru,

cu o notiță specială intitulată *Afrodita, zisă Venus din Arles*. Aflam pentru prima dată că pe lingă Venus din Milo există și Venus din Arles... Mă rog, Afrodita zisă Venus, cum spune informația de la Luvru. La fața locului, adică în Arles (aveam să mă documentez), i se spune Venus și atît.

Osun pe Adriana Babeți, care a petrecut vreo două luni în Arles, să o întreb ce știe despre această Venus provençală. Nu știe nimic, aude acum pentru prima dată. Îmi vine inima la loc, nu sînt singurul pasionat de Provence care a aflat abia acum despre această statuie. Da, o statuie descoperită, mai precis, dezgropată, în 1651, cu ocazia unor săpături arheologice care au degajat Teatrul Roman. (Sigur, îmi vine să zic, pe la 1600, cînd noi ne băteam cu turcii, provenșalii dezgropau statuii romane. Și, evident, construiau catedrale, asta se știe. Ca ardelean, forțez

un pic chestia cu turcii. Noi, la vremea aceea, doar ne ciondăneam cu ungurii). Statuia, din marmură grecească, înaltă de 1,94 metri, găsită în „postscenium”, adică în spatele scenei, era spartă în trei fragmente în momentul descoperirii și, precum cealaltă Venus, nu avea brațe.

Unde și de ce au dispărut brațele? Într-un studiu din 1911 dedicat acestei statuii, arhitectul Jules Formigé avansează următoarea ipoteză: distrugerea poate fi pusă pe seama celor două invazii barbare care au început în anul 260 (după Hristos). Dar și pe seama zelului unor creștini din jurul Sfîntului Hilarie, din secolul V, cînd un levit numit Cyril (o fi totuna cu Chiril?) s-a rănit în timp ce scotea statuii și bucăți de marmură din Teatrul Antic, după cum se consemnează într-un document în latină datînd de atunci. Bucăți de marmură din care se vor face biserici. Religiiile trec, marmura rămîne.

Restaurată de un sculptor local, statuia a fost expusă aproape treizeci de ani la Arles, după ce a fost cumpărată de Primărie (nu luată cu forța). Apoi i-a fost oferită cadou lui Ludovic al XIV-lea, care a așezat-o în Palatul de la Versailles. Nu înainte de a ordona căutarea brațelor în locul unde a fost descoperită statuia. Nu le-au găsit, așa că Regele a simțit nevoia să o încredințeze pe Venus sculptorului casei, Girardon, care i-a adăugat brațe. Într-unul ține o oglindă. În celălalt, mărul Discordiei. Cînd a văzut-o restaurată, Ludovic a spus că, după părerea lui, e vorba de Venus, nu de Diana (cum susțineau vocile anticarilor și istoricilor din Arles, la momentul descoperirii). Și Venus a rămas pînă în zilele noastre. Re-

venind la brațele adăugate: comentariile specialiștilor susțin că, de fapt, statuia originală nu avea în mîna dreaptă mărul, ci un pieptene. Ceea ce e logic, avînd în vedere oglinda din mîna stîngă. Altă supoziție vorbește despre Venus ieșind din baie, de unde și faptul că e pe jumătate goală. Dacă ar fi s-o restaureze cineva în ziua de azi, ar putea să-i plaseze în dreapta un smartphone, dînd de înțeles că Venus tocmai își făcea un selfie. Peste niște secole, prezența unui smartphone în mîna unei statuii antice nici n-ar mai fi percepută ca o anomalie. Zic și eu.

După Revoluția franceză, Venus din Arles a fost „redată poporului”, fiind mutată la Muzeul Luvru, unde se află și azi. Din fericire, oameni prevăzători, cei din Arles au făcut un mulaj al statuii, înainte de a o oferi cadou Regelui. După acel mulaj au putut să producă niște copii. Una se află în Holul Primăriei. N-am fost s-o văd cînd am vizitat localitatea, nu știam de existența ei. Denis Roux a

văzut-o și mi-a dat informația. Se pare că, în timpul Revoluției Franceze, cînd originalul pleca de la Versailles la Luvru, această copie a statuii a fost mutilată cu săbiile, în special în zona sînilor. Deh, revoluționari sfoși.

S-au scris zeci de articole și de studii despre Venus din Arles, nu e cazul să insist asupra sutelor de păreri și observații. Reiau ideea că această statuie (ca și multe altele din antichitate) ar fi fost colorată, vopsită cu pigmenți care nu au rezistat secolelor. După unele cercetări, zeița ar avut părul roșcat. Dar tradiția a reținut-o drept brunetă, așa cum sînt femeile din regiune, adesea comparate cu frumusețea statuii. De fapt, „arlezienele” se revendică de la Venus, localnica din marmură, mutată tot mai mult din lumea antică în arborele genealogic al femeilor locului. Sau, cum spunea arheoloaga contemporană Estelle Rouquette-Mathé: „*Această statuie a lăsat oamenilor orașului o absență din care ei au făcut un mit și încredințarea unei renașteri perpetue prin singele care, din venele ei imaginează, a curs în cele ale Arlezienelor*”.

Laureatul Nobel Frédéric de Mistral a scris și el despre Venus din Arles, întărind această convingere a filiației venusiene: *Canten Venus, la segnouresso, La Maira de la terrò e dou pople arlaten!* („S-o cîntăm pe Venus, stăpîna, mama pămîntului și a poporului arlezian”). În *Contele de Monte Cristo*, Dumas scrie: „O frumoasă tînără fată cu părul negru precum antracitul, cu ochii mătăsoși ca ai unei gazele, stătea în picioare, rezemată de un zid și frecînd între degetele ei fine ca un desen antic o buruiună nevinovată, căreia îi smulgea florile și ale cărei resturi zăceau deja pe pămînt. De altfel, brațele ei goale pînă la cot, brațele bronzate, dar care păreau modelate după cele ale lui Venus din Arles, fremătau într-un fel de nelinește febrilă”.

Să-l adăugăm în acest cor și pe un alt cîntăreț al frumuseții arleziene, Stendhal, care scrie în *Memoriile unui turist*: „Cînd eram la Marsilia, am întîlnit la Chateau Borelli, unde mergeam aproape în fiecare seară, o societate de doamne arleziene care veniseră să vadă acest parc frumos. Renumele frumuseții lor este vădit. Au un păr negru, de abanos, care cade pe o frunte de o albețe uimitoare. Nu exagerez deloc: forma generală a trăsăturilor lor o amintește pe Venus din Arles”. De altfel, Stendhal a și cerut oficial celor de la Luvru restituirea statuii orașului în care a fost descoperită. Din cînd în cînd, se mai inițiază cîte o petiție în acest sens. Ultimul inițiator, Michel Vauzelle, fost ministru, fost președinte al Consiliului Regional PACA și fost primar în Arles, a cerut înapoierea statuii în 2011. (Ce mică-i lumea: pe Michel Vauzelle l-am cunoscut, pe cînd eram în post la Marsilia. Apoi, cînd ne-am mutat în La Ciotat, am primit din partea lui un plic cu o urare de bun venit în regiune. Dar pe atunci nu știam că există Venus din Arles).

Zeița noastră are continuitate în Regina din Arles, aleasă pentru trei ani dintre tinerile localnice (născute în localitate), care vorbesc provenșala, cunosc istoria Provenței și au între 18 și 24 de ani. A, să nu uit o condiție esențială: să-și poată face singure coafura specială arleziană, copie a coafurii venusiene. Denis

Roux mi-a povestit că într-un an s-a prezentat la concurs o tînără care îndeplinea toate condițiile, dar era mulatră. N-a fost primită. Nu din rasism, ci din grija de a respecta tradiția. Tradiția acestei Regine are peste 100 de ani și a fost instaurată de însuși Mistral. Pînă în 2020, regină (cea de a 23-a) este Naïs Lesbros, dintr-o familie de păstori din Camargues. Deși pregătită bine, tînăra a avut emoții pe 1 mai 2017, înainte de a fi aleasă: condiția este să fii brunetă, iar ea se temea că e puțin mai blondă decît s-ar cere. Dar la ce vopseluri de păr performante sînt azi, asta chiar nu mai e o problemă. Regina din Arles are rolul de a deschide sărbătorile orașului, de a fi prezentă la tot felul de întîmplări ce țin de tradiție (unde trebuie să țină mici cuvîntări în provenșală) și de a preda titlul, la capătul mandatului. Îi văd pozele prin ziare, e chiar frumoasă, merge și cu descrierea lui Dumas, și cu cea a lui Stendhal.

Cînd am ajuns să citim, să traducem și să discutăm poezia lui Théodore Aubanel (considerat un fel de Baudelaire provenșal), știam deja despre Venus din Arles. Despre autor am aflat, de la Denis, că a fost prieten cu Mistral, cu Roumanille, de care s-a îndepărtat după ce cărțile sale au fost puse la index din pricina unei senzualități care nu convenea societății catolice din Provence. În afară de scriitorii provenșali, Aubanel a fost prieten bun și cu Stéphane Mallarmé, cu care a purtat o lungă corespondență. Tînărul poet (și tipograf) a fost foarte îndrăgostit de o tînără (se pare că și reciproca e valabilă) cu care urma să se căsătorească. Doar că, total pe neașteptate, tînăra s-a călugărit și cei doi s-au despărțit. Se spune că acest eveniment trist l-ar fi transformat pe Aubanel într-unul dintre cei mai profunzi și sensibili poeți provenșali.

Poezia *Venus d'Arles* îi este dedicată lui Pau Arenò (numele provenșal al scriitorului Paul Arène), despre care se spune că ar fi fost un fel de „negru” al lui Alphons Daudet, în special pentru volumul *Scrisori din moara mea*. Voi reține doar primul catren, în provenșală, pentru a vă oferi o mostră din această limbă care se chinuie să-și revină, astăzi, în fire: *Siàs bèla, ò Venus d'Arle, a faire venir fou! Ta tèsta es fièra e doça, e tendrament ton còul/ Se clina. Respirant li potons e lo rive, Ta fresca boca en flor de qu'es que vai nos dire?*. Întru în rol de tălmaci: „Ești frumoasă, Venus din Arles, de ne înnebunești/ Capul tău e mîndru și dulce și tandru gîtul tău se înclină/ Respirînd săruturi și risul, proaspăta ta gură în floare ce vrea să ne spună?”

Sar peste restul poeziei, peste descrierea sînilor („două mere perfecte”) și alte pasaje senzuale. Redau, doar în traducere, finalul: „Și tinerile noastre fecioare/, iată de ce umblă cu pieptul dezvelit/ și tinerii noștri feciori/ iată de ce sînt puternici în luptele cu taurii, cu dragostea, cu moartea/ și iată de ce te iubesc/ și frumusețea ta mă vrăjește/ și de ce eu, creștin, te cînt pe tine, mare păgînă!” Ca un răspuns la mailul cu care am început: „Ceea ce ar fi trebuit să rămînă în Provence” mie mi se pare că se află în Provence. Și lecțiile de provenșală cu tine, Denis Roux, mă ajută să descopăr asta săptămînal. *Longo mai!*